

758783

T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İLAHİYAT ANABİLİM DALI  
HADİS BİLİM DALI

HURMANIN AŞILANMASI/DÖLLENMESİ  
-İLE İLGİLİ RİVÂYETİN TETKİK, TAHLİL VE TENKİDİ-

Yüksek Lisans Tezi

ABDULLAH TAHA İMAMOĞLU

İstanbul, 2005



T.C.  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
İLAHİYAT ANABİLİM DALI  
HADİS BİLİM DALI

HURMANIN AŞILANMASI/DÖLLENMESİ  
-İLE İLGİLİ RİVÂYETİN TETKİK, TAHLİL VE TENKİDİ-

Yüksek Lisans Tezi

ABDULLAH TAHA İMAMOĞLU

Danışman: PROF. DR. ALİ AKYÜZ

İstanbul, 2005

## İÇİNDEKİLER

|                                                             | Sayfa No. |
|-------------------------------------------------------------|-----------|
| KISALTMALAR .....                                           | IX        |
| ÖNSÖZ.....                                                  | X         |
| GİRİŞ .....                                                 | 1         |
| HURMANIN GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ .....                  | 2         |
| <b>KELİMELER KAVRAMLAR KAYNAKLAR</b>                        |           |
| I. KELİME ve KAVRAMLAR.....                                 | 5         |
| A. AŞILAMA/DÖLLEME İLE İLGİLİ KELİME VE KAVRAMLAR 5         |           |
| 1. İlkâh.....                                               | 5         |
| a. İlkâh'a dair botanik bilimi açısından bazı bilgiler..... | 8         |
| b. Döllenmenin çeşitleri .....                              | 8         |
| 2. Îbâr .....                                               | 11        |
| B. RİVAYETLERDE ZİKREDİLEN DİĞER KELİMELER.....             | 11        |
| 1.Şîys.....                                                 | 11        |
| 2.Nefeda .....                                              | 12        |
| 3.Lev.....                                                  | 12        |
| 4.Salâh.....                                                | 14        |
| 5. Emr.....                                                 | 14        |
| 6. Şe'n.....                                                | 15        |
| 7. Beşer.....                                               | 16        |
| 8. Zan.....                                                 | 16        |
| 9. Kizb.....                                                | 17        |
| 10. Muâheze.....                                            | 17        |
| II. İLKÂH HADİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR.....            | 18        |
| III.İLKÂH HADİSİNİN KAYNAKLARI .....                        | 26        |

## BİRİNCİ BÖLÜM

### İLKÂH HADİSİNİN RİVAYETLERİ -SAHABE VE RİCAL TANITIMI-

|                                         |    |
|-----------------------------------------|----|
| I. HZ. AİŞE RİVAYETİ .....              | 30 |
| A. Müslim .....                         | 31 |
| B. İbn Mâce .....                       | 34 |
| C. Ahmed b. Hanbel.....                 | 35 |
| D. Ebû Ya'la el-Mevsîlî .....           | 35 |
| E. İbn Hibbân .....                     | 36 |
| II. ENES B. MALİK RİVAYETİ .....        | 37 |
| A. Müslim .....                         | 38 |
| B. İbn Mâce .....                       | 39 |
| C. Ahmed b. Hanbel .....                | 40 |
| D. Ebû Ya'la el-Mevsîlî .....           | 40 |
| E. İbn Hibbân .....                     | 41 |
| III. TALHA B. UBEYDULLAH RİVAYETİ ..... | 41 |
| A. Müslim .....                         | 45 |
| B. İbn Mâce .....                       | 48 |
| C. Ahmed b. Hanbel .....                | 50 |
| D. Ebû Dâvûd et-Tayalisi.....           | 52 |
| E. Abd b. Humeyd.....                   | 52 |
| F. İbn Ebî Âsım.....                    | 52 |
| G. El-Bezzâr.....                       | 53 |
| H. Ebû Ya'la el-Mevsîlî.....            | 55 |
| İ. Tahavî.....                          | 55 |
| J. Eş-Şâî.....                          | 56 |
| K. İsbahânî.....                        | 58 |

|                                     |    |
|-------------------------------------|----|
| IV. HAVLE BNT. KA'KÂ RİVAYETİ ..... | 60 |
| A. Tahavî .....                     | 60 |
| V. RAFİ' B. HADİC RİVAYETİ .....    | 62 |
| A. Müslim.....                      | 63 |
| B. İbn Hibbân.....                  | 66 |
| C. Taberânî .....                   | 66 |
| VI. CABİR B. ABDULLAH RİVAYETİ..... | 67 |
| A. Taberânî.....                    | 67 |
| B. Kazvînî.....                     | 69 |
| C. Heysemî.....                     | 70 |

## İKİNCİ BÖLÜM

### İLKÂH HADİSİNİN KAYNAKLARINA GÖRE TAHLİL VE TENKİDİ

|                                            |    |
|--------------------------------------------|----|
| I. SENED TENKİDİ.....                      | 73 |
| A. HZ. AİŞE RİVAYETİ .....                 | 74 |
| 1. Kütüb-i sitte rivayetleri .....         | 74 |
| a. Müslim .....                            | 74 |
| b. İbn Mâce .....                          | 74 |
| 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler..... | 75 |
| a. Ahmed b. Hanbel .....                   | 75 |
| b. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî .....              | 75 |
| c. İbn Hibbân .....                        | 76 |
| B. ENES B. MALİK RİVAYETİ.....             | 77 |
| 1. Kütüb-i sitte rivayetleri.....          | 77 |
| a. Müslim .....                            | 77 |
| b. İbn Mâce .....                          | 77 |
| 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler..... | 77 |
| a. Ahmed b. Hanbel .....                   | 77 |
| b. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî .....              | 77 |

|                                            |    |
|--------------------------------------------|----|
| c. İbn Hibbân .....                        | 77 |
| d. Ahmed b. Hanbel .....                   | 78 |
| C. TALHA B. UBEYDULLAH RİVAYETİ.....       | 79 |
| 1. Kütüb-i sitte rivayetleri.....          | 79 |
| a. Müslim .....                            | 79 |
| b. İbn Mâce .....                          | 80 |
| 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler..... | 80 |
| a. Ahmed b. Hanbel .....                   | 80 |
| b. Ebû Dâvûd et-Tayalisi .....             | 81 |
| c. Abd b. Humeyd .....                     | 81 |
| d. İbn Ebî Âsım.....                       | 82 |
| e. El-Bezzâr.....                          | 82 |
| f. Ebû Ya'la el-Mevsîlî .....              | 83 |
| g. Tahavî .....                            | 84 |
| h. Eş-Şâî .....                            | 85 |
| i. Isbahânî .....                          | 86 |
| D.HAVLE BNT. KA'KA RİVAYETİ.....           | 87 |
| a. Tahavî .....                            | 87 |
| E. RAFİ' B. HADÎC RİVAYETİ.....            | 88 |
| 1. Kütüb-i sitte rivayeti.....             | 88 |
| a. Müslim .....                            | 88 |
| 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler..... | 89 |
| a. İbn Hibbân .....                        | 89 |
| b. Taberânî .....                          | 89 |
| F. CABİR B. ABDULLAH RİVAYETİ.....         | 90 |
| a. Taberânî .....                          | 90 |
| b. Kazvînî .....                           | 90 |
| c. Heysemî .....                           | 91 |

|                                                                         |            |
|-------------------------------------------------------------------------|------------|
| <b>II. METİN TENKİDİ.....</b>                                           | <b>92</b>  |
| A. METİN TENKİDİ AÇISINDAN İLKÂH HADİSİNİN TARİKLERİ.....               | 93         |
| B. İLKÂH HADİSİNİN RİVAYETLERİ ARASINDA LAFİZ VE MANA<br>MUKAYYESİ..... | 93         |
| 1. Hz. Âişe'den nakledilen rivayetler .....                             | 94         |
| 2. Enes b. Malik'ten nakledilen rivayetler.....                         | 95         |
| 3. Talha b. Ubeydullah'tan nakledilen rivayetler .....                  | 96         |
| 4. Râfi b. Hadic'den nakledilen rivayet .....                           | 100        |
| C. HADİS LİTERATÜRÜNDE HADİSİN DEĞERLENDİRİLDİĞİ BÂB<br>BAŞLIKLARI..... | 101        |
| D. İLKÂH HADİSİNİN KLASİK HADİS LİTERATÜRÜNDEKİ<br>ŞERHLERİ.....        | 103        |
| E. İLKÂH HADİSİ HAKKINDA YAPILAN DEĞERLENDİRMELER.....                  | 110        |
| 1. İlkâhın/ döllemenin tecrübe ile bilinebileceği .....                 | 112        |
| 2. Peygamberlerin himmetleri âhirete yöneliktir.....                    | 117        |
| 3. Din-dünya ayırımına dair yorumlar.....                               | 119        |
| 4. İstişareye yönelik bir tutum olduğu.....                             | 125        |
| 5. Hz. Peygamber'in küllî bir kâideye istinâd ettiği.....               | 128        |
| 6. Maslahat için özür dilediği.....                                     | 129        |
| 7. İnşâî bir ifade olduğu.....                                          | 130        |
| 8. Tasavvufî yorumlar.....                                              | 132        |
| F. İLKÂH HADİSİNİN SENED ATLASI.....                                    | 136        |
| G. RÂVİLERİN KİTAPLARA GÖRE DAĞILIMI .....                              | 138        |
| <b>SONUÇ .....</b>                                                      | <b>139</b> |
| <b>KAYNAKÇA .....</b>                                                   | <b>141</b> |

## KISALTMALAR

|        |                             |
|--------|-----------------------------|
| a.g.e. | adı geçen eser              |
| a.g.m. | adı geçen makale            |
| a.g.g. | adı geçen görüşme           |
| a.g.t. | adı geçen tez               |
| a.s.   | aleyhi's-selâm              |
| b.     | bin                         |
| bnt.   | binti                       |
| bkz.   | bakınız                     |
| çev.   | çeviren                     |
| DİA    | Diyanet İslam Ansiklopedisi |
| ed.    | editör                      |
| haz.   | hazırlayan                  |
| ltd.   | Limited                     |
| MÜ     | Marmara Üniversitesi        |
| s.     | sayfa                       |
| s.a.v. | sallallâhu aleyhi ve sellem |
| shf.   | sahife                      |
| şrh.   | şârih                       |
| TDK    | Türk Dil Kurumu             |
| thk.   | tahkik                      |
| terc.  | tercüme                     |
| thr.   | tahric                      |
| v.     | vefatı                      |
| vd.    | ve diğerleri                |
| Yay.   | Yayınları                   |

## ÖNSÖZ

Hız. Peygamber hem içinde yaşadığı topluma hem de kendisinden sonra gelecek olan toplumlara numûne-i imtisal olması bakımından gayet önemli bir vasfa sahiptir. Bu vasfı dolayısıyla buyurduğu her hadisin gerek içinde yaşadığı çağa gerekse çağımıza ışık tuttuğu bir gerçektir. Biz de bu hadislerden birisi olan ve hurmanın döl lenmesi olarakta bilinen ilkâh hadisini çalışmamızın hedefi olarak belirledik.

Giriş kısmında hurmanın genel yapısını ve özelliklerini kısaca izah etmeye çalıştık. Rivayette zikredilen ve vuzuha kavuşturulması gereken kelime ve kavramları açıkladıktan sonra, günümüze kadar bu hadisle ilgili yapılan çalışmaları değerlendirip, hadisin zikredildiği kaynakları kısaca serdettik.

Birinci bölümde ise hadisin günümüze ulaşmasını sağlayan ravilerin biyografilerine yer verdik. İkinci bölümde de rical bilgisi ortaya konulan ravilerin değerlendirmesi yaptık. Ayrıca güvenilir rivayetler tespit edip, hadisin metin yönünden daha iyi anlaşılması için rivayetler birbiriyle mukayese ettik. Hadisle ilgili vâki ve muhtemel yorumlar zikrettikten sonra hadisin tüm ravilerini bir arada görme imkanı sağlayan sened atlasını tezin sonuna ilave ettik.

Bu araştırmanın konusunun tespitinde ve hazırlanması noktasında her zaman yardımcı olan, başından sonuna kadar kıymetli tenkitleriyle çalışmama yön veren danışman hocam Prof. Dr. Ali Akyüz beye, botanik yönünden araştırmamıza katkı sağlayarak görüşme teklifini kabul eden Yrd. Doç. Dr. Erdal Üzen beye, tavsiyelerinden istifade ettiğim hocam Doç. Dr. İsmail Kara'ya, tezle ilgili doküman sağlamamda yardımcı olan Doç. Dr. Aynur Uraler, Dr. Suat Mertoğlu ve Adnan Gürsoy'a, ilgili yerleri okuyarak katkıda bulunan arkadaşım Ahmet Aydın'a teşekkürlerimi arz ederim.

İstanbul, 2005

Abdullah Taha İMAMOĞLU



## **GİRİŞ**

**HURMANIN GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ**

**KELİMELEK KAVRAMLAR KAYNAKLAR**

## HURMANIN GENEL YAPISI VE ÖZELLİKLERİ

Phonix dactylifera olarak bilinen hurmanın kökeni kuzey Afrika ve batı Asya'dır.<sup>1</sup> Bir görüşe göre hurmanın anavatanı Katar'dan Küveyt'e kadar Basra körfezinin Arap yarımadası kıyıları ile Bahreyn ve Feyleke adalarını kapsayan ve tarihte Dilmun adıyla bilinen bölgedir.<sup>2</sup> Güney Akdeniz, Orta-Doğu, Kuzey Afrika, Kalifornia ve Avustralya'nın sıcak kuru bölgelerinde, tatlı meyveleri için yetiştirilmektedir. Hurma adını verdiğimiz meyveleri Orta-Doğu ve kuzey Afrika'da birçok ülkede en önemli besin kaynakları arasındadır. Meyve kalite ve veriminin artması için üzerinde yeni hibrid araştırmalarının yoğun olduğu bir palmiye türüdür. Gövde kalınlığı 30 cm'e, yüksekliği 24 m'ye erişir. Gri-yeşil yaprakları bitki üzerinde aşağı sarkık olarak kalırlar. Meyveleri 6 cm kadar uzunlukta, oval, sarı-turuncu veya koyu kırmızı, kahverengidir. Meyve vermesi için sıcak ve kurak iklim şarttır. İstekleri ve yapısı nedeni ile iç mekanda kullanılmaya uygun değildir. Yaprakları diğer feniks'lerden daha sert ve gösterişsizdir.<sup>3</sup>

Hurma ağacı yapısı itibariyle palmiyeler sınıfına girmektedir. Palmiyeler genellikle yaprakları ile taç oluşturan ağaçsı bitkilerdir. Çoğu tür tek gövdeye sahiptir.<sup>4</sup> Palmiyeler, bilhassa tropik ve subtropik bölgelerde yaygın olarak bulunan bir bitki türüdür. Arakasea (Arecaceae) ailesinden ağaçsı gövdeye sahip tek çenekli (monokotilodon) bitkiler olan palmiyeler, karakteristik görünüşleri nedeni ile genelde dıştan bakmakla tanınırlar.<sup>5</sup> Bütün dünyada yaygın bir dağılım gösteren palmiyelerin en fazla tanınan ve kültürü yapılanları, gerek estetiği gerek ekonomik değerleri bakımından Hindistan cevizi (Cocos nucifera) ve Arap Hurması (Phonix dactylifera) dır.<sup>6</sup> Palmiyeler içerisinde en fazla ticarî değeri olan meyveler Hindistan cevizi ve hurmadır.<sup>7</sup> Hurma

---

<sup>1</sup> Ragıp Esener, *Palmiyeler*, Ankara, Mart 1999, s. 65.

<sup>2</sup> Nebi Bozkurt, "Hurma", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, XVIII/ 391.

<sup>3</sup> Esener, *a.g.e.* s. 65.

<sup>4</sup> Esener, *a.g.e.* s. 8.

<sup>5</sup> Esener, *a.g.e.* s. 8.

<sup>6</sup> Esener, *a.g.e.* s. 8.

<sup>7</sup> Esener, *a.g.e.* s. 9.

meyve olarak çok besleyici (yüzde 72 karbonhidrat) mükemmel bir meyvedir. İki yüzden fazla çeşidi vardır. On ikinci yıla doğru meyve verir.<sup>8</sup>

Bitki sınıflandırmasında Modern Binominal sistemin kurucusu olan İsveçli Botanist Carl Von Linnaeus palmiyeleri, bitkiler arasında “Prenses” olarak adlandırmıştır. Binominal sistemde palmiyenin birinci adı cinsi, ikinci yazılı ad ise türü göstermektedir. Phonix theophrastii feniks cinsinin teofrasti türünü göstermektedir.<sup>9</sup> Bu bilgiye istinaden hurma ağacının Latincesi; “Phonix dactylifera”, İngilizcesi ise “Date palm” dir. Arap hurması olarak da tabir edilen bu tür feniks cinsinin daktilifera türünü göstermektedir. Hurmagiller, sıcak memleketlerde yetişen, 30 metreye kadar boylanan, gövdesi sütun biçiminde, yaprakları büyük ve dilimli; etli, tatlı ve besleyici meyvelere sahip, çiçekleri iki evcikli ağaçlardır.<sup>10</sup>

Hurma veren ve palmiye türünden olan hurma birçenekliler sınıfındandır. Dalsız yalın gövde (kongövde) biçiminde bir bitki olan hurma ağacında bir tepe tomurcuğu vardır; ağacın yukarıya doğru büyümesini sağlar. Ağacın boyu 20 m’ye erişebilir. Yapraklar kongövdeden birbirine çok yakın olarak helezon biçiminde çıkar. Yaprakların boyu hurma ağacının çeşidine, yaşına ve yetiştirme koşullarına göre 2 ila 6 m arasında değişir. Ağacın üst kısmında her yaprağın koltuğunda bir tomurcuk bulunur; bu tomurcuktan bir çiçek topluluğu doğar. Hurma ağacının kökleri çok gelişmiş olduğundan, çöl bölgelerinde çok derin olmayan su tabakalarından yararlanma olanağı sağlar.<sup>11</sup>

Hurma ağacı yapısı itibariyle ikievrekli diploit bir bitkidir; çiçek topluluğu bir başak salkımı oluşturur. Çiçekleri sapsızdır ve dalcıklara ayrılmış etli bir eksene bitişiktir. Hepsi bir kılıfla sarılmıştır. Çok yüksek sıcaklıklara ve fazla güneşe en iyi uyum sağlamış olan hurma ağaçları vahaların temel ağaç topluluğunu oluşturur.

Hurma meyve olarak ince kabuklu etli ve tatlı bir meyvedir; bileşiminde %72 glusit ve içinde zarımsı bir endokarpla sarılmış bir tek tohum bulunur. (çekirdek) Albumeni boynuz gibi serttir. Yumuşak, yarı yumuşak ve kuru olarak sınıflandırılan pek

---

<sup>8</sup> *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, “Hurma”, İstanbul, 1971, VI/ 59.

<sup>9</sup> Esener, a.g.e. s. 8

<sup>10</sup> Nurettin Madran, *Büyük Tarım Sözlüğü*, Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd., 1984, I/569.

<sup>11</sup> *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Hurma”, İstanbul, II/ 5426.

çok hurma çeşidi vardır. Hurmadan besin olarak kullanılan un, şeker, içki (hurma şarabı) gibi çeşitli ürünler elde edilir.<sup>12</sup>

Hurma hakkında görüşlerini aldığımız botanik uzmanı Erdal Üzen'in konu ile ilgili yorumları şu şekildedir: Hurma ailesi fertlerinin tamamı bizim monokotil dediğimiz yani soğanlı bitkiler grubuna girdikleri için soğanlı bitkilerde aşılama gövdesi yapılması çok zordur. Bu nedenle de hurmalarda bir aşılama söz konusu değildir. Ancak hurma çiçeklerinin özellikle de yenen hurma tabir ettiğimiz phonix türlerinin çiçekleri üzerinde genetik çalışmalar yapılarak kültür türleri yetiştirilmeye çalışılmaktadır. Halen bu çalışmalar devam etmektedir. Kısacası aşılama yerine hurma türlerinde genetik çalışmalar sonucunda kültür türlerinin hem doğaya dayanıklı hem de meyve bakımından meyvenin büyümesi olgunlaşması yani nektar ve şeker açısından daha tatlı olması için ancak bu şekilde davranılması gerekir. Herhangi bir hurma türünün üzerine bir başka hurma türünün hangi fert olursa olsun aşılama yapılması mümkün değildir.

Çoğu hurma türü sert gövdeli olmasına rağmen gövde içerisindeki dokuları yani gövdeyi oluşturan parakimatik dokular aşılama için uygun değildir. Bu nedenle ki gövde üzerinde yapılacak herhangi bir aşılama aşısı kalemini yada alınacak aşısı yavrusunun küçüğünü tutturmak mümkün değildir.

Hurma hangi durumlarda az mahsul verir?

Bütün bitkiler hangi bitki olursa olsun, eğer bitki meyvesini destekleyemeyecekse meyve ve çiçek yapısında dökümler başlar. Burada da bu tip hurmalarda ya da bu tip meyve oluşumlarında eğer bitki meyveyi tamamen olgunlaştıramayacaksa bazı meyve konumları özellikle de uçta oluşan meyveler yani sonradan çiçekten döllenen olmuş meyveler büyümmez. Bu nedenle bu tip meyvelerin meyve şekline dönmesi çok zordur. Bu tip meyvelerde de tohum olgunlaşması olmaz. Eğer döllenen bir tohumun meyveye dönüşmesi için bitki kendinde o gücü hissediyorsa bütün meyveleri döller. Bazen mevsimi geldiği zaman, “Bu sene bol meyve oldu.” derler veya “Bu sene elmalar mahsulde biraz büyüdüktan sonra döktü.” derler. Bunun nedeni bitki taşıyamayacağı meyve yükünü üzerinden atar. Geri kalan meyveleri istediği olgunlukta büyütür. Hurmalarda da bu olabilir. Hurma eğer iki yüz elli üç yüz tane hurmayı ana hurma haline getirip yiyecek haline büyütüyor ya da birkaç tanesini

---

<sup>12</sup> a.g.e. II/ 5426.

büyüttüyor veyahut birkaç tanesini büyütmüyorsa bitkinin bulunduğu ortamdan ona vereceği malzeme miktarı o kadardır. O zaman hurmayı desteklemek gerekir. Ya gübrelemek lazımdır. Ya da bitkiye bir takım parazitler gelmiştir. Ve ilaçlamak gerekir. Bulunduğu ortam eğer beslenmezse, hurma uygun koşullarda tutulmazsa tabi ki hurma da istenilen kalitede ve istenilen miktarda hurma vermeyecektir.<sup>13</sup>

## I. KELİME ve KAVRAMLAR

### A. AŞILAMA/DÖLLEME İLE İLGİLİ KELİME VE KAVRAMLAR

#### 1. İlkâh

Kâmus mütercimi Asım Efendi, bu kelimeyi لقاح maddesinde ele alarak “sehâb vezninde hâssaten dişi hurmaya vurdukları aşıya denir.” şeklinde açıklamaktadır. Zemahşerî’nin beyânına göre erkek hurmanın çiçeğini süfûf (toz halinde ki ilaç) gibi hurd (ufacık) edip dişi hurmanın çiçeği kabcığına ekip idhâl ederler, hurma aşısı bu olacaktır. Ve لقاح , erkek hurmanın çiçeğine ıtlâk olunur ki onunla aşı vurulur. İlkâh dişi hurmaya aşı vurmak manasınadır.<sup>14</sup> Ayrıca dölleme,<sup>15</sup> döllemek, aşılama, gebe bırakmak<sup>16</sup> anlamlarına da gelmektedir. İlkâh, dışısını gebe bırakma, döl aldırma, nebatat ilminde ise incir ve hurma gibi ağaçların çiçeğine erkeğinin tohumu gidip müsmir olmasını intâc etme<sup>17</sup> demektir. Biyoloji bilminde ise dölleme, dölleme anlamlarında kullanılmaktadır.<sup>18</sup>

Sözlükte “aşılama ve dölleme” mânasına gelen ilkâh ve telkîh kelimeleri, esasen Arapça’da polenlerin taşınması bitkilerin döllendirilmesini veya erkek hayvanın dışısını döllemesini ifade eder. Kur’an’da aynı kökten bir başka kelimenin kullanıldığı, “Biz rüzgârları aşılایıcı/ dölleyici (levâkîh) olarak gönderdik” (el-Hicr 15/22) meâlindeki âyet, rüzgârların bitkileri dölleyici özelliğine veya artı ve eksi elektrik yüklü bulutları

<sup>13</sup> Erdal Üzen, İ. Ü. Fen Fakültesi Botanik Anabilim Dalı, Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Bahçe Sorumlusu “Hurmanın polenizasyonu/döllemesi” konulu görüşme, İstanbul: 21 Şubat 2005.

<sup>14</sup> Mütercim Asım Efendi, *Kamûs Tercümesi*, Bahriye Matbaası, 1305, I/967.

<sup>15</sup> *Türkçe Sözlük*, TDK, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1945, s. 281.

<sup>16</sup> Abdullah Yeğin, *Yeni Lugat*, 2. Basım, İstanbul, Hizmet Vakfı Yay., 2004, s. 265.

<sup>17</sup> Şemsettin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, Dersaadet, 1317, s. 156.

<sup>18</sup> Mustafa Nihat Özön, *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, 4. Basım, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, s. 327.

birbiriyle buluşturup yağmura dönüştürmesine işaret olarak yorumlanmıştır. Hadislerde de aynı kökün çeşitli türevlerinin hurma ağaçlarının çiçek döneminde sunî şekilde döllenmesi veya dişi devenin tabii usulde döllenmesi anlamında kullanıldığı görülür.<sup>19</sup> Bu döllenme işlemine ne ad verileceği daha doğrusu القاح kelimesinin nasıl tercüme edileceği de ayrı bir öneme sahiptir. Botanik bilimi uzmanı ile yaptığımız görüşmede hurma ağacının sert gövdesi nedeniyle aşıl原因amayacağını bundan dolayı hurma ağacı için “aşılama” ifadesinin kullanılmasının uygun olmadığını “dölleme” ifadesinin bilimsel terminolojiye daha uygun olduğunu botanik biliminde ise bunun polenizasyon olarak karşılandığını ifade etti.

Aşılama ise sözlüklerde şu anlamlarda kullanılmaktadır. Canlı bir bitki ya da bitki parçasına, başka bir bitki ya da bitki parçasının yapıştırılması veya kaynaştırılması, aşılama işlemi, (ing. Graftage, Vaccination) Bir aşırı vücuda vermek eylemidir.<sup>20</sup> Anaç denilen bitkiye kaynaştırmak için canlı bir bitkiden alınan göz, dal ya da tomurcuk; (ing. Grating) bir meyve tür ve çeşidini kalıtsal özellikleri ile aynen yetiştirmek için o tür ve çeşitten alınan aşı kalemi veya aşı gözlerinin bir anaç üzerine çeşitli şekillerde taşınması ve uygulanması işlemidir.<sup>21</sup>

İngilizce’de ise telkîh ve eş anlamlısı olan ebere kelimesi fecundation, pollination<sup>22</sup> olarak karşılık bulmakta ve fecundation kelimesi de lakh, telkîh, ilkâh, ebr, te’bîr<sup>23</sup> gibi anlamlara gelmektedir. Polenizasyon kelimesi İngiliz dilinde pollination yani tozlaşma, çiçek tozu\polen yayma, tozlaşma<sup>24</sup> anlamlarına gelmekte, İngilizce-Arapça tarım sözlüğünde ise pollination, telkîh, ilkâh, te’bîr<sup>25</sup> olarak tercüme edilmektedir. Bu ifadelerin Türkçe karşılıkları tarım bilimi sözlüklerinde Eski Türkçe ifadesi ile “İlkâh” döllenme, dölleme, Almanca’da ise Befruchtung<sup>26</sup> dölleme, verimli

<sup>19</sup> Faruk Beşer, *DİA*, İlkâh mad. XXII/ 115

<sup>20</sup> Madran, *a.g.e.* s. I/110.

<sup>21</sup> Madran, *a.g.e.* s. I/110

<sup>22</sup> ed. Ahmad sh. Al-Khatib, *Chihabi’s dictionary of agricultural and Allied terminology*, English-Arabic, 3. Basım, Librairie du Liban, Beyrut, 1988, s. 832.

<sup>23</sup> sh. Al-Khatib, *a.g.e.* s. 249.

<sup>24</sup> Hamid Atalay, *İngilizce-Türkçe Sözlük*, TDK, II\ 2635.

<sup>25</sup> sh. Al-Khatib, *a.g.e.* s. 566

<sup>26</sup> *Tarım Terimleri I*, TDK, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1949, s. 12.

hale getirme<sup>27</sup> anlamlarına gelmektedir. Aşılamak tabiri ise aynı sözlükte farklı ifadelerle tercüme edilmektedir. Eski Türkçe’de aşılama ibaresi, Yeni Türkçe’de de aşılama, olarak geçmekte Almanca’da ise Pfropten<sup>28</sup> olarak zikredilmektedir. Almanca pfropten kelimesi ise (ağacı) aşılama<sup>29</sup> olarak tercüme edilmiştir.

İlkâh kelimesinin Almanca’da aşılama dan ziyade dölleme olarak kullanıldığını ve bir ayırma gidildiğini anlamaktayız. Bu bağlamda ilkah kelimesinin dölleme, (ing. Fecundating, focundation, fertilization, insemination) anlamının aşılama kelimesine tercih edilmesi gerekmektedir.<sup>30</sup>

Polen kelimesinin karşılığı ise çiçektozudur ki (Mikrospor, Polen; İng. Pollen) Polen keseciklerinde bulunan polen ana hücrelerinin her birinden meiosis bölünme ile oluşan, ince sarı toz halinde görünüşlü, erkek organları teşkil eden sporlar<sup>31</sup> anlamına gelmektedir. Polenlerin döllenmesi ise erkek gametin bir yumurtacıktaki dişi gametle kaynaşmasını sağlayarak yumurtacığı tam bir hücre haline sokmak, aşılama, (ing. to focundate)<sup>32</sup> şeklinde gerçekleşmektedir. Bir başka tanıma göre ise başka bir ağaçtan kesilmiş erkek çiçekler dişi çiçeklerin üzerine getirilip silkelenecek onlardan dökülen çiçektozlarıyla döllenir. Çapraz döllenme ve heterozigotluk yavru bitkilerde çok büyük bir çeşitlilik yaratır. Yalnız ağacın dibinden çıkan sürgünlerle yapılan çoğaltma ana ağacın özelliklerini taşıyan bir ürün verir.<sup>33</sup> Ağaçların aşılama ve meyve vermesi için erkek ve dişi ağaç gerekir.<sup>34</sup> Hurma ağacında ise çiçekleri iki evcikli olduğundan bir ağaçtan alınan erkek çiçekler, dişi çiçekli hurma ağaçlarının üstüne silkelenecek döllenme sağlanır.<sup>35</sup>

---

<sup>27</sup> a.g.e. s. 120

<sup>28</sup> a.g.e. s. 4

<sup>29</sup> Haz. Yaşar Önen, Cemil Ziya Şanbey, *Almanca-Türkçe Sözlük*, TDK, Ankara, 1993, II\ 781.

<sup>30</sup> Önen, Şanbey, a.g.e. I/590.

<sup>31</sup> Madran, a.g.e. I/290.

<sup>32</sup> Madran, a.g.e. I/378.

<sup>33</sup> *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Hurma”, II/ 5426.

<sup>34</sup> Esener, a.g.e. s. 65.

<sup>35</sup> *Meydan Larousse Ansiklopedisi*, “Hurma” , 1971, VI/ 59.

a. İlkâh'a dair botanik bilimi açısından bazı bilgiler<sup>36</sup>

Hurma hakkında görüşlerini aldığımız botanik uzmanı Erdal Üzen'in konu ile ilgili yorumları şu şekildedir: Kısaca phonix dactilifera denilen hurma, ki arap hurması denilen hurma ağacıdır. Eğer bu ağaçtan meyve almak istenilirse tozlaşmasının çok iyi takip edilmesi gerekir. Bunun içinde özellikle phonix türleri erkek ve dişi ağaçlar halindedir. Ağacın bir tanesi dişi çiçek, bir diğeri de erkek çiçek açar. Bazı hurma türleri de hem erkek, hem dişi çiçek aynı ağacın üzerinde bulunur. Bazılarında ise çiçekte aynı üreme organları yani erkek ve dişi organ bulunabilir. Ancak ana hurma olarak yediğimiz hurmalarda kesinlikle erkek ve dişi ağaçların farklı olması nedeniyle bahçemizde ana ağırlıkta dişi ağaç, özellikle rüzgarın esme yönüne göre de erkek ağaçlardan birkaç tane bulundurmamız gerekir. Çünkü hurmaların hemen hemen tamamı polenizasyonunu yani tozlaşmasını rüzgarlar vasıtasıyla sağlarlar. Bu nedenledir ki hurma ağaçlarının bulunduğu özellikle tabi ki ayrı eşeyli ağaçlarda polenizasyon olayını gerçekleştirebilmek için rüzgarın esme yönüne uygun olmak üzere birkaç erkek ağaç daha sonra da dişi ağaçları dikmek lazımdır.

Genel anlamda hurmalarda tozlaşmaya baktığımızda yani polenlerin dağılması binlerce polene tekabül eder. Bu nedenledir ki ağaçlarda -dişi ağaçlarda- tozlaşma daha doğrusu arkasındanda döllenme kaçınılmaz olur ve yaklaşık bir iki ay içerisinde hurma ağacının döllenmeden sonra meyve bağladığı gözlenir. Bütün hurmalara baktığımız zaman hurmaların çiçeklerinin yeşilden beyaza ve krem rengine doğru gittiği gözlenir. Renk doğal olarak tabiidir. Yeşil ve krem rengi arasında değişir. Genel olarak da hurmalar meyve bağladıktan sonra aynı muzlarda olduğu gibi aşağı doğru sarkan hurma dalı bir büyük kese kağıdı vasıtasıyla kapatılır. Ve kuşların ve dışarıdan gelecek olan bazı parazitlerin olgunlaşan meyvenin kötüleşmesini, bozulmasını engellemek için bu işlem yapılmaktadır. Bu nedenle de yapılacak işlemler arasında hemen tozlaşmadan sonra döllenmiş başak durumundaki hurma meyvelerinin etrafının sarılması gerekir.

b. Döllenmenin çeşitleri

Hurma hakkında görüşlerini aldığımız botanik uzmanı Erdal Üzen'in konu ile ilgili yorumları şu şekildedir: Her bitkinin tozlaşma şartları çok farklıdır. Uygun rüzgarlar almayan yerlerde binlerce çiçeği olan bir palmye bitkisinin, bulunduğu ortamdaki bazı

---

<sup>36</sup> Üzen, a.g.g.

böcekleri de cezp edeceği bilinmektedir. Özellikle bazı renkli çiçek açan bitki gruplarında mesela sarıyı arıların daha fazla gördüğü, mavi renklerin kelebekler üzerinde etki yarattığı bilinmektedir. Beyaz ya da mavi renklerin bitkimizin yeşilimsi ve beyazla kreme kaçan binlerce çiçek açması nedeniyle özellikle arıların ve hurma sineği tabir ettiğimiz bir arı türünün üzerinde çok fazla etkisi olduğu bilinmektedir. Ama ana tozlaşması yani meyvenin olgunlaşacak hale gelebilmesi için döllenme -polenizasyon olayı- bütün hurmalarda rüzgarlar vasıtasıyla olmaktadır. Tabii ki bunun yanında bazı ekstrem türler de vardır. Özellikle tropik bölgelerde bazı kuşlar vasıtasıyla da tozlaşmanın sağlandığı bilinmektedir.

Bitki doğal haliyle tozlaşmasını ve döllenmesini sağlarsa ona bağlı olarak meyve olgunlaşmasını ve meyve miktarını yükseltir. Yani bütün şartlarda hangi tür olursa olsun bitkiyi doğal koşullarına bırakmak zorundayız bu bir. İkincisi bitki kendi tozlaşma ajanlarıyla tozlaşırsa çok daha iyidir ama bunu yaparken bitkinin tozlaşma kapasitesini de bilmemiz lazım. Bitki hangi tip tozlaşmayı seviyor? Bütün bitkiler rüzgarla tozlaşmazlar. Bütün bitkiler böceklerle tozlaşmazlar. Bütün bitkiler bizim zookoli dediğimiz hayvanlarla tozlaşmazlar ya da bazı bitkiler vardır ki memelilerle özellikle yarasalarla tozlaşır. Bazı bitkilerde vardır ki hidrokoli dediğimiz suyla tozlaşır ki su bitkilerinin çoğu böyledir. Bitkinin tozlaşma ajanını bildikten sonra o bitkinin bulunduğu konumu da çok iyi tayin etmemiz lazım. Eğer bizim bitkimiz rüzgarla tozlaşıyorsa biz o bitkiyi rüzgarla tozlaşabilecek bir yere dikmemiz lazım bu da çok önemlidir. Eğer bitkimiz böceklerle tozlaşıyorsa o bitkinin tozlaşma ajanını yakalamamız lazım. Şunu hemen kısaca şöyle belirteyim incir iki evcikli bir bitkidir yani biri dişi biri erkek incir ağacımız vardır. Eğer pilastofaga dediğimiz o sarı incir sineği ki incir arısıdır. Aslında o arıyı bulup ortama salmazsak ya da o arı ortamında olmazsa incirin döllenmesi tozlaşması mümkün değildir. Bu nedenledir ki her bitkinin ajanını da bilirsek o bitkinin bol miktarda meyve vermesini sağlamamız da mümkündür.

Diyelim ki rüzgar esmedi ya da böcekler gelmedi. Kendi elimizle suni olarak tozlaştırmak hurmadan ne tür bir verim alınmasına yol açar yada bu durumda verim düşer mi?

Eğer ortamda tozlaşma ajanları bulunmuyorsa buna bağlı olarak bir fan sistemiyle bir rüzgar yaratma olabilir. Seracılık sistemi içerisinde bazı bitkilerden verim

alabilmemiz için özellikle o bitkinin tozlaşmasını sağlayan sineklerin, kelebeklerin hatta arıların ithal edilerek doğal seleksiyonla eğer çiçek durumu salkım yani bizim başak tabir ettiğimiz buğday başağı gibi bol miktarda çiçeği üzerinde olmasa, az bir çiçek açan bitki grubu olsa, bir takım samur fırçalarla bunu dölleyebilirsiniz. Biz bunu az çiçek olduğu için mesela muzlarda yapabiliyoruz. Ama bol miktarda olması nedeniyle bir fan sistemi, bir rüzgarlama sistemi çıkarılabilir. Ya da yine kültür bitkilerinde olduğu gibi çiçeğin bulunduğu ortam tamamen bir kese kağıdıyla kapatılabilir. Poşetle olmaz. Çünkü poşette bitkinin çiçek durumunda mantar oluşur. Çiçekler tamamen nektarla olduğu için hemen mantar gelir ve mantar üreyebilir. Oysa çimento torbası büyüklüğünde bir kese kağıdına boğduğunuz zaman polen kendi içerisinde devir daim yapacağı için dölleme daha da rahat olabilir. Bu şekilde insan yardımıyla yani yapay yollarla döllendirmek mümkündür. Bu şekilde tozlaşma sağlanır.

Tabîî halde gerçekleşen dölleme ile insanlar tarafından gerçekleştirilen sünî dölleme arasında nasıl bir fark olur?

Biz insan eliyle yapılan çalışmada muhakkak ürün miktarı düşecektir. Ürünün kalitesinde düşüş olmaz. Yani doğal seleksiyonda eğer bitki bir salkım üzerinde beş yüz tane meyve yapacaksa yapay seleksiyonda bu beş yüz meyveye ulaşması mümkün değildir.

Yani mahsulün genelinde bir düşüklük mü söz konusu olur?

Evet olur. Çünkü bitkinin doğal yapısında her gün çiçek aynı anda açıyor demek değildir. Bu çiçek dönüşümlü çiçek açacaktır yani belki bir hafta boyunca bütün salkımın aynı anda çiçek açması mümkün değil. Şimdi sizde bu salkımın aynı anda ne zaman açtığını bilmediğiniz için yapmış olacağınız çalışmada bunu uygun duruma getirmek mümkün değil. Oysa doğada bitki çiçek açması sırasında muhakkak bir rüzgar olması nedeniyle her an esen rüzgar nedeniyle sabah öğle akşam yani yirmi dört saatlik periyotta bitkinin dölleme veya tozlaşma ihtimali çok yüksek. Siz bunu nasıl yapacaksınız? Siz ancak gördüğünüz zaman döllemeyi yada tozlaşmayı sağlayacaksınız. Bu nedenle tozlaşmayı sağlayabilirsiniz ama ürünün düşme kalitesini durduramazsınız muhakkak ürün düşer yani meyve bağlamı düşer.

Döllenme olduğu insanlar tarafından nasıl anlaşılır?

Bütün bitkiler için şöyle bir kaide vardır. Bitki döllendikten sonra çiçeğini döker. Bir çiçeği düşünün. Dişi ve erkek organının olduğunu. Çiçeğin düştüğü yerde eğer dişi organ kalıyorsa bu döllendiğinin ibaretidir. Eğer çiçeğin bulunduğu yerde herhangi bir şey kalmayıp, sadece çiçeğin tutunma kısmı dediğimiz çiçek sapı kalıyorsa bu döllenme olmadığının işaretidir.

## 2. İbâr

لَقَح *telkîh*, fecundation, pollination<sup>37</sup> kelimeleri ile aynı manaya gelmektedir. ابر *telkîh* kelimesi ابر *abâr* ile aynı anlama gelmektedir.<sup>38</sup> ابر *abâr* kelimeleri hurma ağacını ve ekini ıslâh eylemek manasında kullanılırlar. ابر النخل و الزرع Bu *yabûn* fiili, iğne manasına gelen ibre kökünden alınmıştır. Birinci mertebede dişi hurma ağacını erkek hurma çiçeği (tal'ıyla) ile aşlamak manasına isti'mâl olundu. Güyâ ki erkekten bir ibre alıp dişiye idhâl eder, bu cihetle dişi hurmayı ıslâh eylemekle meyveye kalır.<sup>39</sup> İbârın, hurma budaklanmak ve ıslâh etmek, akrep sokmak gibi anlamları da vardır. İbâr, bazıları katında erkek hurmaya dahi denmektedir.<sup>40</sup> Bitkilerde dişi ve erkek organları geliştirme işlemine de ibâr denilmektedir.<sup>41</sup>

## B. RİVAYETLERDE ZİKREDİLEN DİĞER KELİMELER

### 1. Şîys

شيس *Şîys* kelimesi lügât kitaplarında âdî hurma ve çekirdeği pekişmemiş hurma mânâlarıyla açıklanır.<sup>42</sup> Şol hurmaya derler ki çekirdeği dahi katımış olmaya, hurma aşılansa çekirdeği katımaz.<sup>43</sup> Âsım Efendi, hurmanın çekirdeği pekişmediği takdirde

<sup>37</sup> Al-Khatib, *a.g.e.*, s. 249-566-832.

<sup>38</sup> İbrahim Enis vd., *Mucemu'l-vasît*, s. 22-870.

<sup>39</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* II/114.

<sup>40</sup> Mustafa el-Karahisârî, *Ahterî Kebîr, Arapça-Türkçe Büyük Lugat*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1310, s. 5.

<sup>41</sup> Özön, *a.g.e.* s. 308

<sup>42</sup> *Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhi*, terc. ve şrh., Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay., 1983, VII/5-9.

<sup>43</sup> el-Karahisârî, *a.g.e.* s. 454.

bu hurmaya verilen bir cins olduğunu ifade etmektedir. Pek fena ve kemter olanına denir ki müfredi شيصه dır. Bu dahi çekirdeği pekişmez olan hurmaya شيص denir. اشاصة ise hurma ağacı aşı tutmamak manasınadır ki ol sûrette hurması شيص olur.<sup>44</sup> Çekirdeği sert ve kuvvetli olmayan ve içinde hiç meyve çekirdeği olmayan hurmadır.<sup>45</sup> Hurma kötü döllendiği için yemişinin olgunlaşmaması durumuna da bu ad verilmektedir.<sup>46</sup> شيص Kötü olan hurma koruğu demektir ki, kuruduğu zaman işe yaramaz hale gelir.<sup>47</sup>

## 2. Nefeda

نفض kelimesi (bir şeyin tozunu çıkarmak için) silkmek, tozunu silkmek.<sup>48</sup> Bir nesneyi silkmek manalarına gelmektedir. Ekinin en sonra olan sünbülesi çıkmak manasına müstameldir.<sup>49</sup> نفض الزرع ifadesi ise en son başağı çıkarma<sup>50</sup> anlamına gelmektedir. Boyanın rengini atıp üzerinde boyadan hiçbir iz kalmamasına durumu da نفض olarak tabir edilir.<sup>51</sup>

## 3. Lev

لو şart edatıdır. Edât-ı şart olan sâbıku'z-zikr ان ile bunun farkı budur ki onun medhûlü mâzîde olsa muzâri manâsına tehavvül eder. Bunun medhûlü muzâride olsa mâzî manâsına olur. Bu bir fiilin mâzi bir fiile ta'likine delâlet eder ki tercümesinde “olmuş olsa”, “yahut olsa idi” denir ve cevâbında ale'l-ekser lâmu meftûha bulunur لو

<sup>44</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* II/ 1186.

<sup>45</sup> İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîsi ve'l-âsâr*, thr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza, Dâru'l-kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1997, II/ 463.

<sup>46</sup> Enis vd., *a.g.e.* s. 528.

<sup>47</sup> *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi*, Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, 1983, X/ 157-160.

<sup>48</sup> Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, Dağarcık Yayınları, 1995, İstanbul, s. 905.

<sup>49</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* III/ 11.

<sup>50</sup> Enis vd., *a.g.e.* s. 981.

<sup>51</sup> İbnü'l-Esîr, *a.g.e.* V/ 84.

جاءني لاكرمه “Bana gelmiş olsaydı ona ikrâm ederdim” anlamına gelmektedir. Harfî şart olup lisanımızda yalnız vav ile beraber kullanılır. Veleve, olsa da, hatta, bile anlamındadır. <sup>52</sup> Bir de ان sarfda sebkettiği üzere cevâzımdandır. Fiil-i muzâriye tesâdüfünde onu cezm eder. Lev cevâzımdan değildir. Evveline vâv-ı hâliye<sup>53</sup> ziyâdesiyle ve lev denildikte lisânımızda dahî istimâl olunduğu üzere “olsa bile” manâsına edât-ı vasl olur. ولو كان بعيدا “uzak bile olsa” şeklinde tercüme edilmektedir. Aynı zamanda لو takdir harfidir. <sup>54</sup> Öte yandan لو edatının manâ-yı temennîyi ifâde ettiği de vardır.<sup>55</sup> a. Temenni edatıdır. Temenni edatı olarak kullanıldığında “keşke” anlamı verilir. b. Cezmetmeyen şart edatıdır Bu kullanılışında kendisinden sonra, şart cevap adı altında iki fiil bulunur. Bu fiiller muzâride olsalar mâzî anlamı verilir. لو اجتهد علي “Şayet Ali çalışsaydı, başarırdı.” ya da “Şayet Ali çalışmış olsaydı, başarırdı.” Bu edatın, daha önce geçen şart edatı ان den farkı; O, kendisinden sonra gelen şart fiili, mâzî de olsa, muzâriye çeviriyordu. Bu ise, muzâride olsa mâzîye çevirir. لو de faraziye tasarı ifadesi olduğu halde ان harfinde yoktur. c. Arz edatıdır. Arz: Bir şeyin yapılmasını başkasından kibarca istemektir. Buna “lûtfen” kelimesini karşılık gösterebiliriz. d. Masdar edatıdır. <sup>56</sup> ان gibi mastariye edatı olur. Bu durumda

<sup>52</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 1246.

<sup>53</sup> Vav eğer âtîfa olur ise lev kendi manâsında kalır. Ve in de böyledir.

<sup>54</sup> Enis vd. , *a.g.e.* s.880

<sup>55</sup> Mehmet Zihni Efendi, *Muktazab*, Şamil Matbaası, 1980, İstanbul, 359-360.

<sup>56</sup> Antuvan ed-Dahdah, *Kâmusu'l-ceyb fi lugati'n-nahvi'l-Arabiyyi*, 1. Basım, Mektebetü Lübnan, 1997,s. 271.

kendisinden önce اراد ve ود gibi fiiller geçer. Kendisinden önce و gelmesi halinde, (vasl) edatı olur. Bu durum, daha önce izahı geçen ان harfinde de mevcuttu.<sup>57</sup>

#### 4. Salâh

صلاح kelimesi fesâdın zıddı, iyilik ve istikâmet hâlidir<sup>58</sup>, doğru, isabetli, yerinde olmak, iyi gitmek, ل uygun, münasip, kullanışlı olmak<sup>59</sup> ayrıca düzelme, iyileşme<sup>60</sup> anlamlarına gelmektedir. Âsım Efendi, salâh maddesinde: Bir nesne fâsid ve tebâh (yıkılmış, tükenmiş) olmayıp iyi olmak manasınadır. Salâh bir nesne bir şeye yaraşık ve uygun olmak manasınadır.<sup>61</sup> Bir şeyin üzerinden fesadın kalkması haline denilmektedir.<sup>62</sup> Salâh iyilik, bir şeyin iyi, matlub ve memduh surette bulunması<sup>63</sup>, iyilik, barış, rahatlık, iyi davranış, dine bağlılık<sup>64</sup> gibi anlamlara da gelmektedir.

#### 5. Emr

امر Emir, buyruk<sup>65</sup>, komut, talimat<sup>66</sup> gibi anlamlara gelmekle beraber buyurmak manasınadır ki nehiy mukâbilidir. Hâl ve şân ve hâdisе manasına olan emir ef'âl ve akvâle âmm ve şâmildir.<sup>67</sup> Cem'i umûrdur. İş, şey, madde, maslahat, husûs, keyfiyyet<sup>68</sup> gibi anlamların yanında buyruk, buyurma, iş, şey,<sup>69</sup> manalarına da gelmektedir.

<sup>57</sup> Hasan Akdağ, *Arapça dilinde edatlar*, 4. Basım, Tekin Kitabevi, 1996, 120-121.

<sup>58</sup> Karahisârî, *a.g.e.* s. 471, Asım Efendi, *a.g.e.* I/921.

<sup>59</sup> Mutçalı, *a.g.e.* s. 487.

<sup>60</sup> *Türkçe Sözlük*, TDK, *a.g.e.* s. 501.

<sup>61</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* I/921.

<sup>62</sup> Enis vd. , *a.g.e.* s.545.

<sup>63</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 830.

<sup>64</sup> Özön, *a.g.e.* s. 644.

<sup>65</sup> *Türkçe Sözlük*, TDK, *a.g.e.* s. 182.

<sup>66</sup> Mutçalı, *a.g.e.* s. 25.

<sup>67</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* II/132.

## 6. Şe'n

Hâl ve iş <sup>70</sup> anlamların gelen شان kelimesi ayrıca husus, mesele, konu, ahval, durum(lar), hal, şerâit, yapı, karakter, özellik, nitelik, değerlilik, kıymet, ehemmiyet, önem, mertebe, mevki, rütbe, saygınlık, prestij gibi manalara da gelebilmektedir.<sup>71</sup> Karahisârî ise شان kelimesini emr ü hâl ve kast etmek ve talep etmek manasına gelen masdar olarak tercüme etmiştir. Eski Türkçe lügatlerde ise <sup>72</sup> iş, kâr, fiil, yeni iş, yeni zuhur eden hâl, vak'a, hâdise <sup>73</sup> şeklinde Türkçe'de karşılık bulduğu açıklanmaktadır. İbnü'l-Esîr ve Âsım Efendi شان kelimesini "hatb (iş) ve emr ve hâl" olarak tanımlamıştır.<sup>74</sup> Cem'i şuûndur. Ve شان masdar olur bir âdemin hâl ve şânını bilmekdir. Ve bir âdemin dâima sanatı olmak üzere güzel iş işlemek manasınadır. Ve bir âdemin hâl u keyfiyyetinden haber tutmak manasınadır. <sup>75</sup> şeklinde açıklamıştır.

## 7. Beşer

Karahisârî بشر kelimesine yalnızca insan <sup>76</sup> karşılığını vermiş günümüz sözlüklerinde de bu mana paralelinde anlamlar verilmiştir.<sup>77</sup> Şemsettin Sâmî ise hayvân-ı nâtık, âdem, insan, nev-i beşer<sup>78</sup> anlamlarını vermiştir. Âsım Efendi ise "insana denir

---

<sup>68</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 165.

<sup>69</sup> Özön, *a.g.e.* s. 178.

<sup>70</sup> Enis vd. , *a.g.e.* s. 494.

<sup>71</sup> Mutçalı, *a.g.e.* s. 425, Hatipoğlu, *a.g.e.* VII/5-9.

<sup>72</sup> Karahisârî, *a.g.e.*, I/462.

<sup>73</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 766, Özön, *a.g.e.* s. 689.

<sup>74</sup> İbnü'l-Esîr, *a.g.e.* II/ 392, Asım Efendi, *a.g.e.* IV/660.

<sup>75</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* IV/660.

<sup>76</sup> Karahisârî, *a.g.e.* I/100, Özön, *a.g.e.* s. 78, Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Lûgat*, İstanbul, Bahar Yayınları, s. 102, Mutçalı *a.g.e.* s. 56.

<sup>77</sup> *Türkçe Sözlük*, TDK, *a.g.e.* s. 72, Özön, *a.g.e.* s. 78 Sarı, *a.g.e.* s. 102, Mutçalı, *a.g.e.* s. 56.

<sup>78</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 294.

ki hayvân-ı nâtıktır. Zeker ve ünsâ ve müfred ve cem'i müsâvîdir. Beşer insanın zâhir cildine yani derisinin dışarı yüzüne denir. Aslı beşere mutlak zâhir cild manasına mevzû' olup ba'dehû zuhûr-ı cild itibariyle insana ıtlâk olundu. Zira sâir hayvanların suf (yün) ve şa'r (kıl) ve veber (tüy) ile ciltleri mestûr olur.”<sup>79</sup> diyerek biraz daha tafsilatlı bilgi vermiştir.

#### 8. Zan

Yakînen bilmeme durumu<sup>80</sup> olarak tercüme edebileceğimiz zan kelimesi şüphe, kanaat, düşünce, görüş, kabul, varsayım<sup>81</sup> gibi anlamlara da gelmektedir. Karahisârî, zann kelimesini sanmak<sup>82</sup> olarak tercüme etmiş, Eski Türkçe lügatlerde de sanı, sanma, yakînen bilmeksizin aaleb-i ihtimal ile hükmetme, şüphe, tereddüd, şekk<sup>83</sup>, kesin bilmeme, şüphe, işkil<sup>84</sup> manalarına geldiği görülmektedir. Âsım Efendi “zann” maddesinde; itikadı gayr-i câzimin vücûd ve ademi beyrinde râcih olan tereddüde denir ki Türkçe de sanma ve sezme tabîr olunur. Cem'i zunûn ve ezânîn gelir. Bazen ilm ü yakîn mevzi'ine vaz' ve isti'mâl olunur. Zan masdardır. İsim olarak dahi müstameldir. Mücerred emâreden hâsıl ilimden ibarettir. Takva buldukta ilm ü yakîne müeddî olur. Ve pek zayıf oldukta tevehhüm haddini tecavüz eylemez. Ve kuvveti suretinde yahut kavî suretiyle mutasavver oldukta tahkîke dâl olan müsakkale yahut muhaffefe ٠ kelimesine mukârinen istimâl olunur. Ve zayıf oldukta şekke dâl olan ٠ i meksûre ile istimâl olunur.<sup>85</sup> şeklinde açıklamıştır.

<sup>79</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* II/159.

<sup>80</sup> Enis vd. , *a.g.e.* s.606.

<sup>81</sup> Mutçalı, *a.g.e.* s. 542.

<sup>82</sup> Karahisârî, *a.g.e.* II/ 24.

<sup>83</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 918.

<sup>84</sup> Özön, *a.g.e.* s. 797.

<sup>85</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* IV/682.

## 9. Kizb

Vâkıada olan bir şeyin hilâfına haber vermek, olayın tam tersini söylemek عليه ile kullanıldığında ise olmayan bir şey hakkında haber vermek anlamına gelmektedir.<sup>86</sup> Eski Türkçe lügatlerde ise yalan, hilâf manaları verilmiştir.<sup>87</sup> Karahisârî, yalan söz söylemek<sup>88</sup> olarak tercüme etmiş, Âsım Efendi ise şu tafsilatlı bilgiyi vermiştir; kizb hususunda amd ve hata müsâvîdir. Zira ehli sünnet indinde sıdk ile kizb beyninde vasıta yoktur. Nihayet günah amd ile söylenen kizbe taalluk eder. Araplar, deve gebelik alameti olmak üzere kuyruğunu kaldırıp gezdikten sonra gebe çıkmadığı zaman كذبت derler. Bazen وجب manasına istimâl olunur. Bir kimsenin nefsi kendisine âmâl-i amîka ve metâlib-i baîdeleri tahyîl ve temniye ile dûr ü dirâz (uzun uzadıya) emel ve ümniye ile hülyalara ilkâ eyledikte Arablar كذبت نفسه derler. Ehâdis-i şerîfe-i adîdede kizb kelimesi كذب النسابون hadisi şerhinde meşrûhdur. کذب النسابون manasına vârid olmuştur. ki kizb, sıdk manasına dahi varid olur. كذب in vücûb manasında istimâli tevsiâtı müştemeldir.<sup>89</sup> Sindî, Rasûl-i Ekrem (s.a.v.)'in buyurduğu “ekzibe” fiili yanılma mânâsına yorumlanır. Yâni dînî bir hükmü bildirirken O'nun yanılması mümkün değildir, demiştir.<sup>90</sup>

## 10. Muâhaze

Eski Türkçe lügatlerde çekiştirme, çıkışma, itâb, ta'rîz, bir şahsın veya eserin nekâyısını dermeyân ederek itirâz etme, intikâd<sup>91</sup> ve başka birinin davranışını beğenmediğini söyleme, çıkışma, tenkid<sup>92</sup> ve kınamsıma<sup>93</sup> gibi anlamlara gelen

<sup>86</sup> Enis vd., *a.g.e.* s.816.

<sup>87</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 1152, Özön, *a.g.e.* s. 392.

<sup>88</sup> Karahisârî, *a.g.e.* II/198.

<sup>89</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* I/461-462.

<sup>90</sup> Hatipoğlu, *a.g.e.* VII/5-9.

<sup>91</sup> Şemsettin Sami, *a.g.e.* s. 1423.

<sup>92</sup> Özön, *a.g.e.* s. 479.

<sup>93</sup> *Türkçe Sözlük*, TDK, *a.g.e.* s. 416.

muâheze kelimesine Âsım Efendi tarafından “bir âdemi suçu mukabelesinde ıkâb eylemek manasınadır.”<sup>94</sup> şeklinde izah getirilmiştir.

## II. İLKÂH HADİSİ ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

1. Muhammed Kutub, “*Dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz*” adlı makale.<sup>95</sup>

Kutub, Peygamber’den iktibaslar adlı kitabında bu hadise yer vermiş ve detaylı bir şekilde hadisi yorumlamaya çalışmıştır. Bu makalede hadisten yola çıkarak İslam dinini seküler yorumlara çekmeye çalışan bazı kişilere cevap mahiyetinde bazı itirazlar getirerek görüşlerini ifade etmiştir. “Bununla beraber, bazı kimseler Rasûlullah’ın bu sözüyle kastettiği ve tayin ettiği hususlar dışında, bambaşka bir mana çıkarmak isterler. Hadîs-i şerifin ifadesini, bütün dünya hayatını kapsayacak şekilde, genişletmek sevdasına kapılırlar. Kanunlara, iktisada ve içtimâiyata, siyaset ve tanzimata varıncaya kadar, bütün hayatı içine almak isterler... Allah’ın dinine ve Rasûl’üne, saf ruhî manâsıyla «beşeriyetin kalbini temizlemek ve hidayete iletmekten» başka bir vazife vermezler... Akıllarınca İlâhî sistem, günlük hayat gerçeklerine karışamaz. Cemiyetin tanziminde ve cemiyet içinde cereyan eden hâdiselerde hiçbir fonksiyonu yoktur. Sonra da kalkıp bu ve benzeri fikirleri Rasûlullah’a yamarlar. Üstelik Rasûlullah’ı şahit gösterirler!”<sup>96</sup>

İslam’ın sadece vicdanlara ait bir din olmadığını şu şekilde dile getirmiştir: “Şayet İslâm, lafızlardaki anlam ve ifadesiyle, sadece “ruhî” bir risalet olsaydı. Yani, pratik hayatta hiçbir fonksiyonu bulunmayan vicdanlara tıkalı bir mânâ olsaydı. O zaman Kur’an ve hadîsteki bunca teşriât ve tevcihâtın ne kıymeti kalırdı?”<sup>97</sup>

İslamiyet’in fitrat dini olduğunu isbat etmek için bazı örnekler vermiş, hayatı bir bütün olarak kapsayan din-i mübîn-i İslam’ın her türlü insan ihtiyacını karşılayabileceğini, dinin yaşanan toplumlarda anlam kazandığını bunun için “Böyle bir

---

<sup>94</sup> Asım Efendi, *a.g.e.* II/75.

<sup>95</sup> Muhammed Kutub, *Peygamber’den iktibaslar*, Gözden geçirilmiş 2. Basım, Fikir Yayınları, terc. Akif Nuri, 1980, s. 239-267.

<sup>96</sup> Kutub, *a.g.e.* s. 240-241.

<sup>97</sup> Kutub, *a.g.e.* s. 241.

zamanda İslâm peygamberinin önemli vazifesinden ayrılarak, ellerini silkelemesi ve insanlara hitaben «Dünya işlerinizi siz daha iyi bilirsiniz!» demesi olacak iş değildir. Böyle bir hareket risalet göreviyle uyusamaz.”<sup>98</sup> diyerek yapılan olası yorumları düzeltmeye çalışmıştır.

Kutub, bazı kimselerin o zamanın en moda olan görüşlerinden tekâmül (ilerlemecilik) nazariyesini ifade edip “İslam’ın bin üç yüz sene öncesinden nizam koyamayacağını” bu hadisle delil getirmelerinin mümkün olmadığını ve bunu tekâmül olarak adlandıranların yanlışlıklarını ortaya koymaya çalışmıştır.<sup>99</sup>

Müellif, 29 sayfadan oluşan bu makalede hadis üzerine yapılan yorumları ele alarak gözden geçirmiştir. Hadisin fikhî yorumlarını ortaya koyup, hadis üzerine yapılan yanlış yorumları tashih etmek amacıyla bu son bölümü kitabına eklemiştir.

2. Doç. Dr. Yusuf Işıcık, “*Kitap ve Sünnetin Işığında Hz. Peygamber’in din ve dünya anlayışı*” adlı makale.<sup>100</sup>

Işıcık, bu makalesini Hz. Peygamber’in din ve dünya anlayışını ortaya koymak için kaleme almıştır. Bu anlayışın ortaya koyulabilmesi için şu temel soruları sorup, makalesinde bu sorulara cevap aramaya çalışmıştır.

a. Hz. Muhammed’in gönderilmesindeki asıl amaç nedir?

b. O’nun (s.a.v) ortaya koymakla emrolunduğu din, hangi temel özellikleri taşımaktadır?

c. Hz. Peygamber’in Allah’tan aldığı kesin olan son kitap Kur’an-ı Kerim dışında söyledikleri ve yaptıkları da vahye mi dayanmaktadır; yoksa bunlardan kendi inisiyatifine bağlı olanlar var mıdır?

d. Nihayet, Hz. Muhammed (s.a.v) dünyada yaşamış bir insan olarak ne gibi beşerî özellikleriyle tanınmış ve nasıl bir dünya anlayışından yana olmuştur?<sup>101</sup>

Bu soruların hepsini ayrı ayrı başlıklar olarak ele alan müellif hadisi din ve dünya ilişkisi açısından ele almış ve bu hadisle birlikte başka hadisleri de misal getirmiştir.

<sup>98</sup> Kutub, *a.g.e.* s. 250.

<sup>99</sup> Kutub, *a.g.e.* s. 251.

<sup>100</sup> Yusuf Işıcık, *Kitap ve Sünnetin Işığında Hz. Peygamber’in din ve dünya anlayışı*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 1990, s. 387-398.

<sup>101</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 387.

Bu hadis, Rasûlullah'ın ana görevinin dini tebliğ olduğunu gösteren, insan eğitimi ve toplum yönetimini ilgilendiren hususları Hz. Peygamber'in kendi aslî görev alanı bildiğini ortaya koymaktadır. Bunun dışında Hz. Peygamber'in sözgelimi meteoroloji, astronomi, botanik, tıp, fizik gibi ilimlere ancak bir beşer olarak ilgi duyduğunu ve bunlarla bizzat meşgul olmayıp ehline bıraktığını<sup>102</sup> da ifade eden müellif bu hadisi "Hz. Peygamber'in sözlerinin dinî ve dünyevî yönleri ve bunların vahiyle ilgisi bölümünde"<sup>103</sup> zikretmekte ve hadise dair bazı yorumlar getirmektedir.

Müellifin bu hadis hakkındaki yorumu ise özetle; "Bu olay, Hz. Peygamber'in, dünya işlerinde sade bir insan olarak kendi şahsî ve beşerî bilgilerine dayanarak konuştuğunu ve hareket ettiğini, bunlarda bazen yanılabilirdiğini belirtmektedir." "Binaenaleyh, burada söz konusu edilen dünyevi sözünden maksat, Hz. Peygamber'in, ne farz, ne vacip, ne müstehab, ne mekruh, ne de haram herhangi dînî bir hüküm ifade etmeksizin ve ümmet için herhangi bir şekilde şeriat olmaksızın, sırf kendi beşerî bilgi ve tecrübeleri olarak söyledikleri dünyevî bazı şeylerdir. Bunlar, Hz. Peygamber tarafından, din ve ibadet olsun diye söylenmediği için, müminleri bağlayıcı özelliğe de sahip değildir. Müminleri bağlayan şey, Hz. Peygamber'in din ve şeriat olarak söyledikleri ve yaptıklarıdır."<sup>104</sup> şeklinde ifade edilebilir.

3. Prof. Dr. Yusuf el-Kardavî, "*Sünneti Anlamada Yöntem*" adlı kitap.<sup>105</sup>

el-Kardavî, ilkâh hadisini kitabının "Sünnetin Teşrii (Yasal) Yönü" adlı beşinci bölümünde "Manası saptırılan bir hadis" başlığıyla incelemekte ve konuya dair çeşitli âlimlerin fikirlerinden de istifadeyle hadisi yorumlamaya çalışmaktadır.

İlkâh hadisini delil getirerek yapılan bazı yanlış yorumları ele alan müellif, bu yorumu yapanların hatalarını düzeltmeye gayret etmektedir. Bu yorumların sünneti bizzat sünnet ile yıkmaya çalışmak isteyen ve bazı hadisleri alıp, manalarını sündürerek, bağlamından koparıp, delalet etmediği bir hususta onun delil getirilmesi şeklinde hareket eden kişiler tarafından yapıldığını iddia etmektedir.<sup>106</sup>

---

<sup>102</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 389.

<sup>103</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 392.

<sup>104</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 393.

<sup>105</sup> Yusuf el-Kardavî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 3. basım, Rey Yayıncılık, çev. Bünyamin Erul, Kayseri, s. 261-336.

<sup>106</sup> Kardavî, *a.g.e.* s. 261.

İşte müellifin zikrettiği bazı hatalı yorumlar şunlardır;<sup>107</sup>

a. Bazıları, sadece bu hadise dayanarak İslam'dan, siyâsî nizamı bütünüyle dışlamak istemişlerdir. Çünkü -onlara göre- siyaset işleri, usul ve fûruu ile bizim dünyamızın işi olup, biz bunu O'ndan daha iyi biliyoruz. Dolayısıyla, vahyin yasama ve yönetme konusuna girmesi gerekmez. Zira onlar nezdinde İslam, devletsiz bir din ve seriatsız bir akideden ibarettir.

b. Diğer bazıları ise, yalnızca bu hadisi delil göstererek İslam'dan bütün iktisat nizamını çıkarmak istemişlerdir.

Nitekim, neredeyse çeyrek asırdan beri arkadaşlık yaptığım eski bir dostum, yasama, yönetme ve düzenleme bakımlarından İslam'ın iktisadi ilkelerinin olmayacağını iddia ederek bu hususlarda benimle uzun uzadıya tartıştı. Onun ileri sürdüğü delillerin en sağlam olanı da bu hadis idi. Ben bu tartışmayı kaydettim ve başka bir yerde bu arkadaşın delillerini -doğrusu şüphelerini- hatırlatıp, bunlara cevaplar verdim.

c. Daha da önemlisi, bazı insanlar, yalnızca bu hadise dayanarak, alışveriş, muamelât, içtimaî, iktisâdî ve siyâsî konularla ilgili pek çok hadis ihtiva eden sünnet kaynaklarını yıkmak istemektedirler. Sanki Rasûlullah (s.a.v.) bu hadisiyle, sünneti teşkil eden diğer bütün söz, amel ve takrirlerini neshetmiştir.<sup>108</sup>

d. Diğer bir grup ise, sünneti, hayatın bütün pratiklerinden; âdetlerinden, muamelâtından, iktisâdî, idarî, harp vb. işlerinden ayırt etmek istiyordu. Sünnet emredici veya nehyedici olarak, başlayıcı veya yol gösterici olarak da olsa bu sahalara girmemeliydi ve bu saha insanlara terk edilmeliydi. Onların bu konudaki delilleri ise, kendisinden böyle bir şey kasd olunmadığı halde, onların tevil ettikleri ve daha önce beyan edilen "Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz" hadisidir.<sup>109</sup>

Oysa hadis gayet açıktır ve herhangi bir nass ile çelişmediği gibi, yasama ve yönetme gibi alanlarda sünnet ile delil getirilemeyeceğine de delalet etmemektedir. Hurma aşılama kıssasında Hz. Peygamber yalnızca "bunun bir fayda vereceğini zannetmiyorum" buyurmuş, ne onlara emretmiş, ne de nehyetmiştir. Peygamber, onlara Allah'tan birşey haber vermediği gibi, bu konuda herhangi bir sünnette koymamıştır ki,

---

<sup>107</sup> Kardavî, *a.g.e.* s. 261.

<sup>108</sup> Kardavî, *a.g.e.* s. 262

<sup>109</sup> Kardavî, *a.g.e.* s. 269

konu, yasamanın bir aslı olan sünnetin yıkılmasına kadar ileri gitsin. Aslında bunun anlamı gayet açıktır ve herhangi bir karışıklık yoktur. Bu mânâ, dinin, dünyevî maksat ve ihtiyaçlara götüren beşer işlerine müdahale etmemesidir. Ancak ifrat, tefrit veya sapma gibi durumlar olursa o başka. Nitekim din, Rabbânî yüce hedefler ve ideal ahlâkî değerler sebebiyle insanın -maksatlı veya maksatsız normal davranışlar da dahil- bütün hareketlerine müdahale eder ve sonra bu işleri yerine getirmede, kendisini dilsiz hayvanlardan ayırt edecek üstün insanî edepi ortaya koyar. el-Kardavî, Hadisin asıl yorumunun bu olduğu yönünde kanaat belirtmiştir.<sup>110</sup>

Müellif, savaş, ziraat ve tedâviye dair bazı hadisleri misal getirip hadisin asıl anlamının dinin hayattan çekilmesi demek olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. İlkâh hadisinin Müslim, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde geçen rivayetlerini incelemiş ve İbn Kuteybe, İmam el-Karâfî, İbn Kayyım, Şah Velîyullah, Reşit Rıza, Şeyh Şeltut, Tahir b. Aşur gibi alimlerin görüşlerinden istifade ederek sünnetin teşrii yönünü ortaya koymaya çalışmıştır.

4. Dr. Nuri Topaloğlu, "*Hadislerde Dünya İşleri Meselesi*" adlı makale.<sup>111</sup>

Hadise dair yapılan muhtemel yorumları ele alan müellif giriş bölümünde hadisin ehemmiyeti hakkında şu ifadeleri dile getirmektedir:

Hiz. Peygamber (s.a.s.), hurmaların tozlaştırılması meselesindeki görüşünde yanılması üzerine, "din işi", "dünya işi", diğer bazı hadislerde de, "dünya işi" "ahiret işi" tabirlerini kullanmış ve "dinle ilgili hususları bana sorun", "dünya işlerini siz daha iyi bilirsiniz" buyurmuştur. Fakat bu nevi hadislerde, nelerin din işi, nelerin dünya işi olduğu beyan edilmemiştir. Sözkonusu hadisler, onun tebligatının sınırını tayin ve dinin sahasını tesbit bakımından büyük önem arz etmektedir. Kanaatimizce, bu hadisleri Kur'an ve Sünnet'in bütünlüğü içinde değerlendirmek suretiyle, dinin müdahale etmediği hususların ortaya konması gerekmektedir. Ne yazık ki, bu konuda ifrat ve tefrit görüşlere şahit olmaktayız. Nitekim Selçuklular'da Halife-Sultan, Osmanlılar'da Şeyhülislam-Padişah İkîlisinin, din ve dünya işlerini deruhte ettiklerini dikkate alan ve bu hadisleri delil gösteren bazı aydınlar, Hristiyan Batı dünyasının şartlarından doğan laiklik ve sekülerizasyon anlayışının İslâm'da da

---

<sup>110</sup> Kardavî, a.g.e. s. 263

<sup>111</sup> Nuri Topaloğlu, *Hadislerde Dünya İşleri Meselesi*, yayımlanmamış makale, s. 1-43.

bulundugunu iddia etmektedirler. Bu düşünce de olanlar, fert ve toplumla ilgili pek çok hususu dünya işi kabul etmekle dinin alanını oldukça daraltmakta, onu camiye ve kişinin vicdanına hasretmektedirler. Buna karşılık, Sünnet'e uymayı emreden ayet ve hadislerle dayanarak, hadislerin ne ifade ettiğini anlamadan, Hadis kitaplarında nakledilen herşeye mutlaka uyulması ve aynen tatbik edilmesi gerektiğini savunanlar da vardır.<sup>112</sup>

Müellif, "Bu hadisin doğru açıklanabilmesi için Hz.Peygamber'in özelliklerini ve çeşitli yönlerini açıklamamız ve Sünnet'in vahiyle ilgisini tesbit etmemiz gerekmektedir." diyerek makalesini iki bölüme ayırmış, "Hz. Peygamber'in çeşitli yönleri" adlı birinci bölümde şu alt başlıklara yer vermiştir:

A. Peygamberlik yönü

B. Beşerî Yönü

1. Sünnetin vahiyle ilgisi

C. Hz. Peygamber'in tasarrufları

D. Hz. Peygamber'in Fiilleri

İkinci bölüm, "Hadislerde Dünya işleri" ana başlığı adı altında, şu alt başlıklardan oluşmaktadır;

A. Telkîh Hadisleri

B. أنتم أعلم بأمر دنياکم hadisinin tahlili

1. İttisal-inkıtâ bakımından

2. Cerh-tadil bakımından

3. Şüzûz ve illet

bakımından incelenen ilkâh hadisinin Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i ve Heysemî'nin Mecmau'z-zevâid'indeki rivayet metinleri ele alınıp sadece

---

<sup>112</sup> Topaloğlu, a.g.m. s. 1.

أنتم أعلم بأمر دنياكم ifadesinin yer aldığı hadis metninin isnadı incelemeye tabi tutulmuştur.<sup>113</sup>

#### C. Diğer hadisler

#### D. Hadislerin değerlendirilmesi

##### 1) Dinin alanı

##### 2) Dünya işleri

- a. Tıbbî faaliyetler
- b. Zirâî faaliyetler
- c. Sanayi ve teknoloji
- d. Ticârî faaliyetler
- e. Askerî faaliyetler
- f. İmar faaliyetleri
- g. Araştırma metot ve teknikleri
- h. Örf-adetler, kültür ve sanat
- i. İdarî işler

##### 3) Hz. Peygamber'in dünya işlerine dair bilgisi

##### 4) Dünya işlerinde yanılması

Birinci bölümün “Hz. Peygamber'in tasarrufları” adlı alt başlığında İbn Hibbân'ın beşli, Tâhir b. Aşur'un on ikili taksimini ele alan müellif her birine birkaç misal vererek meseleyi daha anlaşılır kılmaya çalışmıştır.

Yine birinci bölümün “Hz. Peygamber'in Fiilleri” adlı alt başlığında ise Muhammed Süleyman el-Eşgar'ın Efâlu'r-Rasûl kitabından yararlandığını belirten yazar kitabın bu bölümünü oradan hareketle hazırladığını ifade etmektedir.<sup>114</sup>

<sup>113</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* s. 22, Burada bütün rivayetlerin senetlerini tek tek tahlil etmemize gerek olmadığını düşünerek biz bunlardan en çarpıcı olan أنتم أعلم بأمر دنياكم hadisini sened ve metin bakımından araştırmak istiyoruz.

<sup>114</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* s. 16.

Müellifin ilkâh hadisinin yorumuna dair kanaati ise şu yöndedir; “Burada dünya işi tabirinden maksat, kanaatimize göre, sırf dünya hayatını ilgilendiren, şöyle ya da böyle yapılması dinen mahzur teşkil etmeyen ve dînî açıdan sorumluluk söz konusu olmayan şeylerdir. Başka bir ifade ile bunlar, bilimin konusu olan ve deneyele araştırılıp ortaya konabilecek hususlardır. Bu sebeple Hz.Peygamber’in sırf dünya işleriyle ilgili söz ve davranışlarının, hadis kitaplarında nakledilmiş olmasına rağmen, teşri nevinden olmadığı görüşünü kabul ediyoruz.”<sup>115</sup>

5. Ufuk Dağlıoğlu, “*Hurma aşısı Telkihi’-n-Nahl hadisinin incelenmesi*” adlı bitirme tezi.<sup>116</sup>

Dört bölümden oluşan 64 sayfalık bir bitirme tezi olan bu çalışmanın birinci bölümünde Müslim, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel’in Müsned’in deki rivayetleri ve isnadları incelenmiştir.<sup>117</sup>

İkinci bölümünde ise “Hz. peygamberin bilgi kaynakları ve sünnetin taksimi” ana başlığı altında şu alt başlıklara yer verilmiştir;

1. Sünnetin Mahiyet İtibariyle Taksimi
2. Rasûlullah’ın İctihadı<sup>118</sup>

Üçüncü bölümünde ise “Hadislerin şerhi ve şârihlerin görüşleri” ana başlığı altında şu alt başlıklar açılmış;

1. Peygamberimizin “Ben de sizin gibi bir beşerim” kavlinin incelenmesi
2. Din-Dünya nedir?<sup>119</sup>

Dördüncü bölümde ise;

1. Hadis Hakkında Alimlerin Görüşleri
2. Hadis Hakkında Yanlış Anlayışlara Günümüz Yazarlarından Bazı Örnekler

alt başlıkları adı altında da Kurtubi, İbn Haldun, Heysemi, Kadı İyaz gibi İslam alimlerinin görüşlerine yer verilmiştir. Daha sonrada günümüz yazarlarından; Said Ramazan el-Buti, Tahir b. Aşur, Muhammed Gazali, Yusuf el-Kardavî, İsmail Lütfi

---

<sup>115</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* s. 41.

<sup>116</sup> Ufuk Dağlıoğlu, *Hurma aşısı Telkihi’-n-Nahl hadisinin incelenmesi*; Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı, yayımlanmamış bitirme tezi, 1994, 64 shf.

<sup>117</sup> Dağlıoğlu, *a.g.t.* s.1-13.

<sup>118</sup> Dağlıoğlu, *a.g.t.* s. 14-22.

<sup>119</sup> Dağlıoğlu, *a.g.t.* s. 23-37.

Çakan, Abdulkadir Şener, Ebu Reyze, Ali Osman Koçkuzu, Abdulfettah Şahin gibi müelliflerin konuyla ilgili yaklaşımlarına birer paragrafla yer verilmiştir.<sup>120</sup>

6. Abdullah b. Ali en-Necdî el-Kâsımî, “*Hadîsu te’bîri’n-nahl*” adlı kitap.<sup>121</sup>

Kâsımî, günümüzde tartışma konusu yapılan muhtelif meselelere dair otuz kadar hadisi ele alıp savunduğu bu eserinde ilkâh hadisine de yer vermiştir. Talha b. Ubeydullah, Râfi b. Hadîc ve Enes b. Mâlik’ten birer rivayeti zikrederek makalesine başlamaktadır. Bazı kimselerin bu rivayetlerden yola çıkarak Hz. Peygamber’in dünya işlerinde hatadan korunmuş olmadığını, bunun içinde dünya işlerinde kendisine ittibanın vacip olmadığı yönünde ki görüşlerine dikkat çeken yazar, bunun sorgulanmasına inandığı için bu makaleyi yazma gereksinimi hissetmiştir.

Müellif, “Bu meselenin gerçekten problemli olduğunu çünkü dünya işi dendiğinde muâmelât, ukûbat, savaşlar, tıp, geçmiş ve gelecek ümmetlerden haberler gibi bahisler söz konusu olmaktadır.” diyerek dünyevî işleri şu şekilde taksim etmektedir;

- 1) Allah’tan vahiy gelen durumlar
- 2) İctihadî durumlar
  - a) Hz. Peygamber’in korunduğu icthadlar
  - b) Hata yapmasının caiz olduğu icthadlar

Yazar, dünyevî durumlara ait bazı ayet ve hadisleri zikrederek makalesini bitirmektedir.

### III. İLKÂH HADİSİNİN KAYNAKLARI

Çalışmamızın temel kaynağını hadis literatürü oluşturduğundan ilkâh hadisinin sened ve rical tanıtımını birinci bölümde, tanıtımı yapılan râvilerin isnad değerlendirmelerini de ikinci bölümde inceleyeceğiz. Bunun için bu alt başlıkta sadece hadisin geçtiği eserlerin ismini, hangi konu altında zikredildiğini ve sahabî râvilerini belirtmekle iktifa edeceğiz.

<sup>120</sup> Dağlıoğlu, *a.g.t.* s. 38-59.

<sup>121</sup> Abdullah b. Ali en-Necdî el-Kâsımî, *Müşkilâtü’l-ehadisi’n-nebeviyye ve beyânühâ*, Beyrut, 1985, s. 73-78.

1. Müslim'in "*el-Câmiu's-sahîh*" inde "Kitabu'l-Fezâil" bahsinde, sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, Râfi b. Hadîc, Hz. Âişe ve Enes b. Mâlik, olan tariklerle Rasûlullah (s.a.v)'in şer'an söylediklerine imtisâlin vâcib olması; kendi reyî olarak dünya maişetlerine ait söylediklerine imtisâlin vâcib olmaması bâbında naklonulan rivâyetlerdir.<sup>122</sup>

2. İbn Mâce'nin "*Sünen*"inde, "Kitâbü'r-Ruhûn" bahsinde, sahabî râvisi Hz.Âişe, Enes b. Mâlik ve Talha b. Ubeydullah, olan "Hurmanın döllemesi" bâbında naklonulan rivâyetlerdir.<sup>123</sup>

3. Ahmed b. Hanbel'in, "*Müsned*"inde, sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, Enes b. Mâlik ve Hz.Âişe, olan tariklerle naklolunan rivayetlerdir.<sup>124</sup>

4. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî'nin "*Müsned*" inde, sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, Enes b. Mâlik ve Hz.Âişe, olan tariklerle naklolunan rivayetlerdir.<sup>125</sup>

5. İbn Hibbân'ın, "*Sahîh*"inde Hz. Peygamber'in "Size bir şeyi emrettiğimde" buyruğu ile "dünya işlerini değil de din işlerini kastettiği" hadisinin açıklanması bahsi ve Hz. Peygamber'in "Size emrettiğim bir şeyi gücünüz yettiğince yerine getirin" buyruğu ile kastettiği şeyin "dünya işi değil, din işinde emrettiği bir şey olduğu" hadisi şerifinin açıklanması bahislerinde sahabî râvisi Hz.Âişe, Enes b. Mâlik ve Râfi b. Hadîc, olan tariklerle naklolunan rivayetlerdir.<sup>126</sup>

6. Ebû Dâvud et-Tayâlisî'nin "*Müsned*" inde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>127</sup>

7. Abd b. Humeyd'in "*el-Müntehab min Müsned*"inde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>128</sup>

8. el-Bezzâr'ın "*Müsned*"inde, sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, olan tariklerle naklolunan iki farklı rivayettir.<sup>129</sup>

---

<sup>122</sup> Müslim, Fezâil, 139-140-141.

<sup>123</sup> İbn Mâce, Ruhûn, 15.

<sup>124</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/ 150, I/ 886, I/ 1862.

<sup>125</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsned*, II/12, VI/198-237.

<sup>126</sup> İbn Hibbân, *Sahîh*, I/112-113.

<sup>127</sup> Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, I/186.

<sup>128</sup> Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsned*, I/64.

<sup>129</sup> el-Bezzâr, *Müsned*, III/152-153-154.

9. Tahâvî'nin "*Şerhu Meâni'l-Âsâr*" ında "Kitâbu'n-Nikâh" bahsinde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah ve Havle bnt. Ka'kâ, olan tariklerle "Hamile kadınla cinsel ilişkiye girilmesi" bâbında naklolunan rivayetlerdir.<sup>130</sup>

10. eş-Şâfi'nin "*Müsned*" inde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, olan tariklerle naklolunan üç farklı rivayettir.<sup>131</sup>

11. Ebû Nuaym el-Isbahânî'nin "*Hilyetü'l-Evliyâ*" adlı eserinde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>132</sup>

12. İbn Ebî Âsım'ın "*Kitâbu'l-Âhâd ve'l-Mesânî*" adlı eserinde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>133</sup>

13. Taberânî'nin, "*el-Mu'cemü'l-kebîr*"'inde sahabî râvisi Râfi b. Hadîc, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>134</sup>

14. Taberânî'nin, "*el-Mu'cemü'l-evsat*"ında sahabî râvisi Câbir b. Abdullah, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>135</sup>

15. Kazvî'nin "*et-Tedvîn fî ahhâri Kazvîn*" adlı eserinde sahabî râvisi Câbir b. Abdullah, olan tarikle naklolunan rivayettir.<sup>136</sup>

16. Heysemî'nin, "*Keşfü'l-Estâr*"ında sahabî râvisi Câbir b. Abdullah, olan tarikle "İctihad" bâbında naklolunan rivayettir.<sup>137</sup>

17. Beğavî'nin, "*Mesâbîhu's-sünne*" sinde sahabî râvisi Rafî b. Hadîc, olan tarikle "Kitabu'l-İlmân" bahsinde "Kitab ve sünnete sımsıkı sarılma" bâbında naklolunan rivayettir.<sup>138</sup>

18. Heysemî'nin, "*Mecmeu'z-Zevâid*"inde sahabî râvisi Câbir b. Abdullah, olan tarikle "Kitâbu'l-İlim" bahsinde "İctihad" bâbında naklolunan rivayettir.<sup>139</sup>

<sup>130</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

<sup>131</sup> eş-Şâfi, *Müsned*, I/68-69-70.

<sup>132</sup> Isbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, (ter. Sahabeden günümüze Allah dostları), IV/ 76.

<sup>133</sup> İbn Ebî Âsım, *Kitâbu'l-Âhâd ve'l-Mesânî*, I/165.

<sup>134</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV/280.

<sup>135</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II/21-21.

<sup>136</sup> Kazvî, *et-Tedvîn fî ahhâri Kazvîn*, II/112.

<sup>137</sup> Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, I/112.

<sup>138</sup> Beğavî, *Mesâbîhu's-sünne*, I/ 153.

<sup>139</sup> Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I/430.

## **BİRİNCİ BÖLÜM**

### **İLKÂH HADİSİNİN RİVAYETLERİ -SAHABE VE RİCAL TANITIMI-**

## I. HZ. ÂİŞE RİVAYETİ

1- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وعمرو الناقد كلاهما عن الأسود بن عامر قال أبو بكر حدثنا أسود بن عامر حدثنا حماد بن سلمة عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة وعن ثابت عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم مر بقوم يلقيحون فقال لو لم تفعلوا لصلح قال فخرج شيصا فمر بهم فقال ما لنخلكم قالوا قلت كذا وكذا قال أنتم أعلم بأمر دنياكم<sup>140</sup>

2- حدثنا محمد بن يحيى ثنا عفان ثنا حماد ثنا ثابت عن أنس بن مالك وهشام بن عروة عن أبيه عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذا الصوت قالوا النخل يبرونها فقال لو لم يفعلوا لصلح فلم يبروها عامئذ فصار شيصا فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إن كان شيئا من أمر دنياكم فشأنكم وإن كان من أمر دينكم فإلي<sup>141</sup>

3- حدثنا عفان قال ثنا حماد بن سلمة قال اخبرنا ثابت عن أنس وهشام بن عروة عن عروة عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يبرونه يا رسول الله فقال لو لم يفعلوا لصلح فلم يبروها عامئذ فصار شيصا فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان شيئا من أمر دنياكم فشأنكم به وإذا كان من أمر دينكم فإلي<sup>142</sup>

4- حدثنا عبد الأعلى حدثنا عفان حدثنا حماد حدثنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة وثابت عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يبرونه فقال لو لم يفعلوا لصلح قال فأمسكوا فلم يبروها عامهم فصار شيصا فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان من أمر دنياكم فشأنكم وإذا كان شيء من أمر دينكم فإلي<sup>143</sup>

5- حدثنا زهير حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة حدثنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم وثابت عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يبرونه يا رسول الله فقال لو لم يفعلوا لصلح قال فلم يبروها عامهم فصار شيصا قال فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان شيء من أمر دنياكم فشأنكم وإذا كان شيء من أمر دينكم فإلي<sup>144</sup>

<sup>140</sup> Müslim, Fezâil, 141.

<sup>141</sup> İbn Mâce, Ruhûn, 15.

<sup>142</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/ 1862.

<sup>143</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, Müsned, II/12-13

<sup>144</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, Müsned, VI/237.

<sup>145</sup> İbn Hibbân, Sahîh, I/112-113.

6- أخبرنا أبو يعلى قال حدثنا عبد الأعلى بن حماد قال حدثنا حماد بن سلمة قال أخبرنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة وثابت عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يأبرونه فقال لو لم يفعلوا لصلح ذلك فأمسكوا فلم يأبروا عامته فصار شيئا فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان شيء من أمر دنياكم فشأنكم وإذا كان شيء من أمر دينكم فإلي<sup>145</sup>

#### A. Müslim

##### 1. Hz. Âişe<sup>146</sup>

İsmi, Âişe binti Ebû Bekr es-Sıddîk et-Teymiyye'dir. Ümmü'l-mü'minîn olarak da anılır. Hişâm b. Urve babası Urve'den rivayetle "fıkıhta, tıp ilimlerinde ve şiirde Hz. Âişe'den daha bilgilisini görmedim" demiştir. Hz. Peygamber'in hanımları arasında en bilgili olanın Hz. Âişe olduğu rivayet edilmiştir. Özellikle fıkıh ilminde kadınlar arasında en bilgili olan kişidir. Hz. Hatice'den sonra Hz. Peygamber'in hanımları arasında en faziletli olanıdır. En doğru görüş 57 yılında vefat ettiğiidir. Kütüb-i sitte müelliflerinin hepsi onun rivayetlerini kitaplarında nakletmiştir.

##### 2. Urve b. ez-Zübeyr<sup>147</sup>

Künyesi, Ebû Abdullah, ismi, Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm b. Huveylid el-Esedî'dir. Nisbesi ise el-Medenî ve el-Kureşî olarak geçmektedir. Halife b. Hayyat, Urve'nin Hz. Ömer'in hilafetinin sonlarına doğru -23 yılında- doğduğunu ifade etmiştir. Öte yandan İbn Hacer ise Hz. Ömer'in hilafetinin ilk zamanlarında doğduğunu ifade etmiştir. Zübeyr b. Avvam'ın oğludur. Kardeşi Abdullah, annesi ise Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ (r.a.) dır. Hz. Âişe, Urve'nin teyzesidir. Hz. Ali, Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr b. As, Üsâme b. Zeyd, Ebû Hureyre, Muhammed b. Mesleme, Muğire b. Şu'be, Cabir b. Abdullah gibi sahâbeden hadis rivâyet etmiştir. İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Hz. Âişe, Muğire b. Şube gibi ashâbın ileri gelenleriyle görüşmüştür. Hz. Âişe'nin rivayetlerini en iyi bilen üç kişiden birisidir. Oğulları Abdullah, Osman, Hişâm, Muhammed ve Yahya kendisinden hadis rivâyet

<sup>146</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/ 605, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 562.

<sup>147</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-tadîl*, VI/395-396, İbn Sa'd, *Tabakât*, V/ 178, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 117-119, İclî , *Tarihu's-sikât* s. 331, İbn Hacer, *Takrîb*, II/22.

etmiştir. Aynı zamanda torunu Ömer b. Abdullah b. Urve, yeğeni Muhammed b. Cafer b. ez-Zübeyr de ondan hadis rivâyet etmiştir. Salih b. Keysan, Zührî, Ebu'z-Zinad, Ata b. Ebî Rabah, Ömer b. Abdülaziz de ondan hadis rivâyet etmiştir. Yahya b. Kesir ise ondan hadis rivâyet etmemiştir. Ebu'z-Zinad, O'nu Medine'nin yedi fakihinden biri olarak zikretmiştir. Urve'nin kitaplarını yaktığı ve bu kitapları arasında da bir fıkıh kitabı olduğu belirtilmektedir. İbn Hibbân, es-Sikat'ında Medine halkının en akıllısı ve faziletlisinin Urve olduğunu zikretmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. Meşhur bir fakih ve sika bir ravidir. Sahih olan görüş 94 senesinde vefat ettiğidir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

### 3. Hişâm b. Urve<sup>148</sup>

Künyesi, Ebu'l-Münzir ya da Ebû Abdullah, ismi, Hişâm b. Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvâm el-Esedî Huveylid'dir. Annesi Ümmü Veled el-Medenî'dir. Sika sebt, sika ve fakih bir ravidir. Ebû Hâtim, "hadiste imamdır" diyerek O'nu tevsik etmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde O'nu zikretmiştir. İbn Ömer'le karşılaşmış ve İbn Ömer kendisinin başını okşayıp ona dua etmiştir. Babası Urve'den ve amcası Abdullah b. ez-Zübeyr'den rivayette bulunmuştur. İbn Sa'd ve İclî kendisini tevsik etmiştir. 73 sene yaşamıştır. 145 veya 146'da vefat etmiştir. el-Harbî, 146 senesinde Amr b. Ali ise 147 yılında vefat ettiğini haber vermiştir. Ebu'l-Hasen b. el-Kattân vefatından önce hafızasının zayıfladığını ifade etmiştir. Ara sıra tedlîs yapmıştır. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

### 4. Hammâd b. Seleme<sup>149</sup>

Künyesi, Ebû Seleme, ismi, Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî'dir. Sika ve âbid bir ravidir. Sâbit'ten rivâyet edenlerin en titiz ve sağlamıdır. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. Kurân-ı Kerîm'den yüz ayet-i kerîme

<sup>148</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX/ 63, İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 321, İclî, *Tarihu's-sikât* s. 459, İbn Hibbân, *es-Sikât* V/ 502, İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/ 36, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 325.

<sup>149</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 282, İclî, *Tarihu's-sikât* s. 131, İbn Hibbân, *es-Sikât* , VI/ 216, İbn Hacer, *Tehzîb*, II/ 10-13, İbn Hacer, *Takrîb* , I/ 195.

okumadan hadis rivâyet etmezdi. ed-Dûrî, İbn Main'den rivayetle, "kim Sabit'ten rivayet edilen hadislerde Hammâd b. Seleme ile ihtilafa düşerse Hammâd'ın rivayeti tercih edilir" demiştir. İbnü'l-Medîni ve Ahmed b. Hanbel, "Sâbit'in talebeleri arasında Hammâd b. Seleme'den daha güvenilirli yoktur" diyerek O'nu tevsik etmiştir. İclî ve İbn Sa'd'da O'nu tevsik etmiştir. İbn Mehdi, Hammâd'a yarın öleceği söylense amelinde hiç bir artış olmaz diyerek ne kadar çok ibadet ettiğini ifade etmiştir. Süleyman b. Harb 167 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. İbn Hibbân, es-Sikât'ında kendisini zikretmiştir. Ömrünün son zamanlarında hafızası değişti ve 167 yılında vefat etti. Buhârî'de muallak rivayetleri, Müslim'de ve Kütüb-i sittenin diğer eserlerinde rivayetleri vardır.

#### 5. el-Esved b. Âmir<sup>150</sup>

Künyesi, Ebû Abdurrahman, ismi, el-Esved b. Âmir eş-Şâmî'dir. Lakabı da Şâzân'dır. Bağdat'ta ikâmet etmiştir. Sika bir râvidir. İbn Ebî Şeybe babasının O'nun hakkında sadûk ve sâlih dediğini bildirmiştir. Ali b. el-Medîni ise O'nu tevsik etmiştir. Hanbel b. İshak, Ebu Abdullah'dan rivayetle sika olduğunu ifade etmiştir. Yahya b. Main'e kendisinden sorulduğunda lâ be'se bih demiştir. Ebûbekir b. Ebi Şeybe ve Amru'n-Nakîd kendisinden rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim ise sadûk ve sâlih demiştir. İbn Sa'd, sâlihu'l-hadis demiştir. 208 yılında vefat etmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât'ında kendisini zikretmiş ve 208 yılının başlarında vefat ettiğini söylemiştir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

#### 6. Amru'n-Nâkîd<sup>151</sup>

Künyesi, Ebû Osman, ismi, Amr b. Muhammed b. Bükeyr en-Nâkîd el-Bağdâdî'dir. Rakka'da ikâmet etmiştir. Sika ve hâfız bir ravidir. Rivayet ettiği hadislerde vehme düşmüştür. Ebû Hâtim sika, emin ve sadûk değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Kâni' de O'nu tevsik etmiştir. el-Hüseyn b. Fehm O'nu sika, sebt ve

<sup>150</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II/294, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 130, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, III/ 227, İbn Hacer, *Tehzîb*, I/ 215, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 87.

<sup>151</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI/262, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 378, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 83.

fakîh olarak nitelendirmiştir. Zi'l-hicce ayında 232 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'de rivayetleri vardır.

7. Ebû bekr b. Ebî şeybe<sup>152</sup>

İsmi, Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrahim b. Osman el-Vasîfî el-Kûfî'dir. Sika ve hafız bir ravidir. el-Musannef adlı eseri vardır. İclî'nin *Tarîhu's-sikât* adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. İclî, sika ve hadiste hâfızdır demiştir. Ebû Hâtim ve İbn Kâni' O'nu tevsik etmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde O'nun için mutkin ve hâfızdır ifadesini kullanmıştır. Buhari, Muharrem ayında 235 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir. Buhari'nin Sahih'inde, Müslim, Ebû Dâvûd, Nesâî ve İbn Mace'de rivâyetleri vardır ve kendisinden hadis nakletmişlerdir. Buhârî kendisinden otuz, Müslim ise bin beş yüz kırk hadis rivayet etmiştir.

B. İbn Mâce

Hiz. Âişe<sup>153</sup> > Urve b. ez-Zübeyr<sup>154</sup> > Hişâm b. Urve<sup>155</sup> > Hammâd b. Seleme<sup>156</sup>

8. Affan b. Müslim<sup>157</sup>

Künyesi, Ebû Osman, ismi, Affân b. Müslim b. Abdullah es-Saffâr el-Basrî'dir. Bağdat'ta ikâmet etti. İbn Sa'd, 134 senesinde doğduğunu 220 yılında da vefat ettiğini bildirmiştir. İclî, sikatün sebtün bir ravidir diyerek O'nu tevsik etmiştir. Ebû Hâtim hakkında "sika ve mutkin bir imamdır" demiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde O'nu zikretmiştir. Muhammed b. Yahya ez-Zührlî, Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humeyd kendisinden rivayette bulunmuştur. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

<sup>152</sup> İclî, *Tarihu's-sikât*, s. 276, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 358, İbn Hacer, *Tehzîb*, III/ 252, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 418.

<sup>153</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 29.

<sup>154</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 29.

<sup>155</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 30.

<sup>156</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>157</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 147-149.

9. Muhammed b. Yahya ez-Zühli<sup>158</sup>

İsmi, Muhammed b. Yahya b. Abdullah b. Halid b. Fâris b. Züeyb ez-Zühli en-Neysâbüri'dir. Sika, hâfız ve celil bir ravidir. Nesâî, O'nu tevsîk etmiştir. Ali b. el-Medîni, O'nu "sen Zühri'nin vârisisin" diyerek taltîf etmiştir. 254 yılında vefat etmiştir. 83 sene ömür sürmüştür ve doğru olan görüşe göre 258 yılında vefat etmiştir. Buhari'de ve Kütüb-i sittenin diğer dört kitabında rivayetleri vardır. Buhari kendisinden otuz dört hadis rivayet etmiştir.

C. Ahmed b. Hanbel

Hiz. Âişe<sup>159</sup> > Urve b. ez-Zübeyr<sup>160</sup> > Hişâm b. Urve<sup>161</sup> > Hammâd b. Seleme<sup>162</sup>

D. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî

Hiz. Âişe<sup>163</sup> > Urve b. ez-Zübeyr<sup>164</sup> > Hişâm b. Urve<sup>165</sup> > Hammâd b. Seleme<sup>166</sup>  
> Affan b. Müslim<sup>167</sup>

10. Abdul'ala b. Hammâd<sup>168</sup>

Künyesi, Ebû Yahya, ismi, Abdul'ala b. Hammâd b. Nasr el-Basrî en-Nersî'dir. Hakkında la be'se bih denilmiştir. Hammâd b. Seleme'den rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim, İbn Kâni', Dârekutnî, Mesleme b. Kâsım ve el-Halîlî, O'nu tevsîk etmiştir. Nesâî, "leyse bihî be's" demiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde O'nu zikretmiştir.

<sup>158</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, V/ 327-330, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 226.

<sup>159</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 29.

<sup>160</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 29.

<sup>161</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 30.

<sup>162</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>163</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 29.

<sup>164</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 29.

<sup>165</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 30.

<sup>166</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>167</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 32.

<sup>168</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI/29, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 409, İbn Hacer, *Tehzîb*, III/ 309-310, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 434, İbn Asakir, *el-Mucemu'l-müştemil*, s. 164.

Buhari, Cumâde'l-âhire ayında 237 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. 236 yada 237 yılında vefat etmiştir. Buharî, Müslim, Nesâî ve Ebû Dâvûd 'da rivayetleri vardır.

Hiz. Âişe<sup>169</sup> > Urve b. ez-Zübeyr<sup>170</sup> > Hişâm b. Urve<sup>171</sup> > Hammâd b. Seleme<sup>172</sup>  
> Affan b. Müslim<sup>173</sup>

11. Züheyir<sup>174</sup>

E. İbn Hibbân

Hiz. Âişe<sup>175</sup> > Urve b. ez-Zübeyr<sup>176</sup> > Hişâm b. Urve<sup>177</sup> > Hammâd b. Seleme<sup>178</sup>  
> Abdul'ala b. Hammâd<sup>179</sup>

12. Ebû Ya'la el-Mevsîlî

210 yılında Musul'da doğdu. Yahya b. Maîn, Ali b. el-Medînî, Halîfe b. Hayyât gibi muhaddislerin talebesi oldu. Nesâî, İbn Hibbân, Taberânî kendisinden hadis aldılar. İbn Hibbân, Hâkim ve Zehebî kendisinin güvenilir olduğunu söylemişlerdir. 307 yılında Musul'da vefat etti.<sup>180</sup>

---

<sup>169</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 29.

<sup>170</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 29.

<sup>171</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 30.

<sup>172</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>173</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 32.

<sup>174</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>175</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 29.

<sup>176</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 29.

<sup>177</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 30.

<sup>178</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>179</sup> Bkz. 10 nolu ravi, s. 33.

<sup>180</sup> Zehebî, *A'lâmu'n-nübelâ*, XIV/ 174-182.

## II. ENES B. MALİK RİVAYETİ

1- حدثنا أبو بكر بن أبي شيبة وعمرو الناقد كلاهما عن الأسود بن عامر قال أبو بكر حدثنا أسود بن عامر حدثنا حماد بن سلمة عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة وعن ثابت عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم مر بقوم يلحقون فقال لو لم تفعلوا لصلح قال فخرج شيصا فمر بهم فقال ما لنخلكم قالوا قلت كذا وكذا قال أنتم أعلم بأمر دنياكم<sup>181</sup>

2- حدثنا محمد بن يحيى ثنا عفان ثنا حماد ثنا ثابت عن أنس بن مالك وهشام بن عروة عن أبيه عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذا الصوت قالوا النخل يؤبرونها فقال لو لم يفعلوا لصلح فلم يؤبروا عامئذ فصار شيصا فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إن كان شيئا من أمر دنياكم فشأنكم به وإن كان من أمر دينكم فإلي<sup>182</sup>

3- حدثنا عبد الصمد حدثنا حماد عن ثابت عن أنس قال ثم سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم أصواتا فقال ما هذا قالوا يلحقون النخل فقال لو تركوه فلم يلحقوه لصلح فتركوه فلم يلحقوه فخرج شيصا فقال النبي صلى الله عليه وسلم ما لكم قالوا تركوه لما قلت فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذا كان شيء من أمر دنياكم فأنتم أعلم به فإذا كان من أمر دينكم فإلي<sup>183</sup>

4- حدثنا عفان قال ثنا حماد بن سلمة قال أخبرنا ثابت عن أنس وهشام بن عروة عن عروة عن عائشة أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يؤبرونه يا رسول الله فقال لو لم يفعلوا لصلح فلم يؤبروا عامئذ فصار شيصا فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان شيئا من أمر دنياكم فشأنكم به وإذا كان من أمر دينكم فإلي<sup>184</sup>

5- حدثنا عبد الأعلى حدثنا عفان حدثنا حماد حدثنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة وثابت عن أنس عن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يؤبرونه فقال لو لم يفعلوا لصلح قال فأمسكوا فلم يؤبروا عامهم فصار شيصا فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان من أمر دنياكم فشأنكم وإذا كان شيء من أمر دينكم فإلي<sup>185</sup>

<sup>181</sup> Muslim, Fezâil, 141.

<sup>182</sup> Ibn Mâce, Ruhûn, 15.

<sup>183</sup> Ahmed b. Hanbel, Mûsned, I/ 886.

<sup>184</sup> Ahmed b. Hanbel, Mûsned, I/ 1862.

<sup>185</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, Mûsned, VI/198.

6-حدثنا زهير حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة حدثنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة عن النبي صلى الله عليه وسلم وثابت عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يأبرونه يا رسول الله فقال لو لم يفعلوا لصلح قال فلم يأبروا عامهم فصار شيصا قال فذكروا ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان شيء من أمر دنياكم فشأنكم وإذا كان شيء من أمر دينكم فإلي<sup>186</sup>

7-أخبرنا أبو يعلى قال حدثنا عبد الأعلى بن حماد قال حدثنا حماد بن سلمة قال أخبرنا هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة وثابت عن أنس بن مالك أن النبي صلى الله عليه وسلم سمع أصواتا فقال ما هذه الأصوات قالوا النخل يأبرونه فقال لو لم يفعلوا لصلح ذلك فأمسكوا فلم يأبروا عامته فصار شيصا فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم فقال إذا كان شيء من أمر دنياكم فشأنكم وإذا كان شيء من أمر دينكم فإلي<sup>187</sup>

#### A. Müslim

##### 1. Enes b. Malik<sup>188</sup>

Künyesi, Ebû Hamza, ismi, Enes b. Malik b. en-Nadr el-Ensârî el-Hazrecî el-Medenî'dir. Hz. Peygamber'e on sene hizmet etmiştir. Meşhur bir sahabidir. Basra'ya yerleşmiştir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah b. Revaha, Hz. Fatıma, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Mesud, Ebû Zerr, Muaz b. Cebel gibi sahabeden rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Süleyman et-Teymî, Ebu Kılabe, Abdülaziz b. Suhayb, İshak b. ebî Talha, Katâde, Sâbit el-Bünânî, Muhammed b. Sirin, Enes b. Sirin, Zühri, Said b. Cübeyr gibi raviler hadis almışlardır.

Bedir harbine katılamamış lakin Hudeybiye musalahasına katılmıştır. Hz. Peygamber'le birlikte umre ve hacc yapmıştır. Ebu Hureyre (r.a.) namazı Hz. Peygamber'e en çok benzeyen kişinin İbn Ümmi Süleym yani Enes b. Malik olduğunu söylemiştir. Ali b. el-Medînî, "Rasûlullah'ın ashabından Basra'da kalan en son kişi Enes b. Malik'tir" demiştir. Halife b. Hayyat tarihinde Enes b. Malik'in 103 sene yaşadığını ve 93 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Vakıdı ise 99 sene yaşadığını ve 92 yaşında vefat ettiğini iddia etmiştir. İbn Hacer ise Halife b. Hayyat'ın tercihini daha doğru bulmaktadır. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

<sup>186</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsned*, VI/237.

<sup>187</sup> İbn Hibbân, *Sahîh*, I/112-113.

<sup>188</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, I/ 238-240, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 94.

## 2. Sâbit b. Eslem<sup>189</sup>

Künyesi, Ebu Muhammed, ismi, Sâbit b. Eslem el-Bünânî el-Basrî'dir. Sika ve âbid bir ravidir. Enes b. Malik ve İbn Ömer'den hadis rivayet etmiştir. Şube, Hammad b. Zeyd ve Hammad b. Seleme de kendisinden hadis rivayet etmiştir. Yahya b. Maîn O'nu tevsîk etmiştir. İclî'nin *Tarîhu's-sikât* adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. İclî, O'nun hakkında "sika ve sâlih bir ravîdir" demiştir. Nesâî, O'nu tevsîk etmiştir. Ebu Hâtim, Enes b. Mâlik'ten hadis rivayet edenlerden en iyilerinin ez-Zühri, Sâbit ve Katâde olduğunu söylemiştir. Şube, Sâbit'in gün boyunca özellikle geceleri Kurân-ı Kerîm okuduğunu gündüzleri de oruçlu geçirdiğini söylemiştir. Yahya el-Kattân ise Sâbit'in Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği hadislerde ihtilât ettiğini Humeyd'in ondan daha güvenilir olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. 86 yaşında iken vefat ettiğini ifade etmiştir. 83 yaşında iken 120'li yıllarda vefat etmiştir. İbn Uleyye, 127 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

Hammad b. Seleme<sup>190</sup> > el-Esved b. Âmir<sup>191</sup> > Amru'n-Nakid<sup>192</sup> > Ebû bekr b. ebî Şeybe<sup>193</sup>

### B. İbn Mace

Enes b. Malik<sup>194</sup> > Sâbit<sup>195</sup> > Hammad b. Seleme<sup>196</sup> > Affan b. Müslim<sup>197</sup> > Muhammed b. Yahya ez-Zühri<sup>198</sup>

<sup>189</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II/449, İclî, *Tarîhu's-sikât*, s. 89, İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/ 89, İbn Hacer, *Tehzîb*, I/ 327, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 121, İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 232.

<sup>190</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>191</sup> Bkz. 5 nolu ravi, s. 31.

<sup>192</sup> Bkz. 6 nolu ravi, s. 31.

<sup>193</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 31.

<sup>194</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s.35.

<sup>195</sup> Bkz. 2 nolu ravi s.36.

<sup>196</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 30.

<sup>197</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 32.

<sup>198</sup> Bkz. 9 nolu ravi, s. 32.

### C. Ahmed b. Hanbel

Enes b. Malik<sup>199</sup> > Sâbit<sup>200</sup> > Hammad b. Seleme<sup>201</sup>

#### 3. Abdussamed<sup>202</sup>

Künyesi Ebu Sehl, ismi, Abdussamed b. Abdülvâris b. Saîd et-Tennûrî el-Basrî'dir. Sadûk bir ravidir. Şube'den rivâyet ettiği hadislerde zabtı tamdır. Hammad b. Seleme'den hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel de kendisinden hadis almıştır. İbn Sa'd, "inşallah sikadır" demiştir. el-Hâkim ise sika me'mûn demiştir. Ali b. el-Medînî, Abdussamed'in Şube'den rivayetinde zabtının tam olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikrederek 206 ya da 207 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. el-Belâzurî ise 206 yılının sonlarında 207 yılının başlarında vefat ettiğini ifade etmiştir. İbn Hacer'in tercihi ise 207 yılında vefat ettiğinden yanadır. İbn Sa'd ise 224 senesini eserinde zikretmiştir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

Enes b. Malik<sup>203</sup> > Sâbit<sup>204</sup> > Hammad b. Seleme<sup>205</sup> > Affan b. Müslim<sup>206</sup>

### D. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî

Enes b. Malik<sup>207</sup> > Sâbit<sup>208</sup> > Hammad b. Seleme<sup>209</sup> > Affan b. Müslim<sup>210</sup> > Abdul'ala b. Hammad<sup>211</sup>

---

<sup>199</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s.35.

<sup>200</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s.36.

<sup>201</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s.32.

<sup>202</sup> İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 300, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 414, İbn Hacer, *Tehzîb*, III/ 454-455, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 470.

<sup>203</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s.35.

<sup>204</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s.36.

<sup>205</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s.32.

<sup>206</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s.32.

<sup>207</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s.35.

<sup>208</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s.36.

<sup>209</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s.32.

Enes b. Malik<sup>212</sup> > Sâbit<sup>213</sup> > Hammad b. Seleme<sup>214</sup> > Affan b. Müslim<sup>215</sup> > Züheyr<sup>216</sup>

E. İbn Hibbân

Enes b. Malik<sup>217</sup> > Sâbit<sup>218</sup> > Hammad b. Seleme<sup>219</sup> > Affan b. Müslim<sup>220</sup> > Abdul'ala b. Hammad<sup>221</sup> > Ebû Ya'lâ<sup>222</sup>

### III. TALHA B. UBEYDULLAH RİVAYETİ

1- حدثنا قتيبة بن سعيد الثقفي وأبو كامل الجحدري وتقاربا في اللفظ وهذا حديث قتيبة قالوا حدثنا أبو عوانة عن سماك عن موسى بن طلحة عن أبيه قال مررت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقوم على رؤوس النخل فقال ما يصنع هؤلاء فقالوا يلحقونه يجعلون الذكر في الأنثى فيتلقح فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما أظن يغني ذلك شيئا قال فأخبروا بذلك فتركوه فأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم بذلك فقال إن كان ينفعهم ذلك فليصنعوه فإنني إنما ظننت ظنا فلا تؤاخذوني بالظن ولكن إذا حدثتكم عن الله شيئا فخذوا به فإنني لن أكذب على الله عز وجل<sup>223</sup>

2- حدثنا علي بن محمد ثنا عبيد الله بن موسى عن إسرائيل عن سماك أنه سمع موسى بن طلحة بن عبيد الله يحدث عن أبيه قال مررت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في نخل فرأى قوما يلحقون النخل فقال ما يصنع هؤلاء قال يأخذون من الذكر فيجعلونه في الأنثى قال ما أظن ذلك يغني شيئا فبلغهم فتركوه فترلوا عنها فبلغ النبي صلى الله عليه وسلم فقال إنما هو الظن إن كان يغني شيئا فاصنعوه فإنما أنا بشر مثلكم وإن الظن يخطئ ويصيب ولكن ما قلت لكم قال

<sup>210</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s.32.

<sup>211</sup> Bkz. 10 nolu ravi, s.33.

<sup>212</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s.35.

<sup>213</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s.36.

<sup>214</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s.32.

<sup>215</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s.32.

<sup>216</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>217</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s.35.

<sup>218</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s.36.

<sup>219</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s.32.

<sup>220</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s.32.

<sup>221</sup> Bkz. 10 nolu ravi, s.33.

<sup>222</sup> Bkz. 12 nolu ravi, s.34.

<sup>223</sup> Müslim, Fezâil, 139.

3- حدثنا بهز وعفان قالا حدثنا أبو عوانة عن سماك عن موسى بن طلحة عن أبيه قال مر رسول الله صلى الله عليه وسلم على قوم في رؤوس النخل فقال ما يصنع هؤلاء قالوا يلحقونه يجعلون الذكر في الأنثى قال ما أظن ذلك يغني شيئا فأخبروا بذلك فتركوه فأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال ان كان ينفعهم فليصنعوه فإنني إنما ظننت ظنا فلا تؤاخذوني بالظن ولكن إذا أخبرتكم عن الله عز وجل بشيء فخذوه فإنني لن أكذب على الله شيئا<sup>225</sup>

4- حدثنا عبد الرزاق أخبرنا إسرائيل عن سماك انه سمع موسى بن طلحة يحدث عن أبيه قال مررت مع النبي صلى الله عليه وسلم في نخل المدينة فرأى أقواما في رؤوس النخل يلحقون النخل فقال ما يصنع هؤلاء قال يأخذون من الذكر فيجعلونه في الأنثى يلحقون به فقال ما أظن ذلك يغني شيئا فبلغهم فتركوه ونزلوا عنها فلم تحمل تلك السنة شيئا فبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فقال إنما هو ظن ظننته ان كان يغني شيئا فاصنعوا فإنما أنا بشر مثلكم والظن يخطئ ويصيب ولكن ما قلت لكم قال الله عز وجل فلن أكذب على الله عز وجل<sup>226</sup>

5- حدثنا أبو النضر ثنا إسرائيل ثنا سماك بن حرب عن موسى بن طلحة فذكر<sup>227</sup>

6- حدثنا أبو داود قال حدثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أبيه رضي الله عنه قال كنت مع النبي صلى الله عليه وسلم فأتى على قوم يلحقون النخل فقال ما يصنع هؤلاء قلت يلحقون النخل يجعلون الذكر في الأنثى قال ما أظن هذا يغني شيئا ثم قال إن كان ينفعهم فليصنعوه لا تؤاخذوني بالظن ولكن إذا قلت لكم شيئا عن الله عز وجل فإنني لا أكذب على الله شيئا<sup>228</sup>

7- حدثنا عفان بن مسلم ثنا أبو عوانة عن سماك عن موسى بن طلحة عن أبيه قال مر رسول الله صلى الله عليه وسلم على قوم في رؤوس النخل فقال ما يصنع هؤلاء قال يلحقونه يجعلون الذكر في الأنثى فتلقح قال ما أظن ذلك يغني شيئا فأخبروا بذلك فتركوه فأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إن كان ينفعهم فليصنعوه فإنني إنما ظننت ظنا فلا تؤاخذوني بالظن ولكن إذا أخبرتكم عن الله عز وجل بشيء فخذوه فإنني لم أكذب على الله عز وجل شيئا<sup>229</sup>

8- حدثنا محمد بن عبيد بن حساب والفضيل بن حسين قالا ثنا أبو عوانة عن سماك عن موسى بن طلحة عن أبيه قال كنت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في بعض حيطان المدينة فرأى قوما في رؤوس النخل يلحقون فقال ما يصنعون هؤلاء قالوا يأخذون من الذكر فيضعون في الأنثى فقال ما أظن هذا يغني شيئا فبلغهم فتركوه فذكر ذلك لرسول

<sup>224</sup> İbn Mâce, Ruhûn, 15.

<sup>225</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/ 150.

<sup>226</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/ 150.

<sup>227</sup> Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/ 150.

<sup>228</sup> Ebu Davud et-Tayâlisî, Müsned, I/186-187.

<sup>229</sup> Abd b. Humeyd, el-Müntehab min musnedi Abd b. Humeyd, s. 64-65.

الله صلى الله عليه وسلم فقال إن كان نفعكم شيئا فافعلوا فإنما ظننت ظنا وإذا قلت قال الله عز وجل فلن أكذب على الله عز وجل<sup>230</sup>

9- حدثنا أبو كامل الجحدري قال نا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أبيه قال مررت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في نخل فرأى قوما في رؤوس النخل يلحقون فقال ما تصنعون أو ما يصنع هؤلاء قال يأخذون من الذكر ويجعلون في الأنثى فقال ما أظن هذا يعني شيئا فبلغهم ذلك فتركوه فصار شيئا فقال أنتم أعلم بما يصلحكم في دنياكم وإني قلت لكم ظنا ظننته فما قلت لكم قال الله عز وجل فلن أكذب على الله تبارك وتعالى<sup>231</sup>

10- حدثنا أحمد بن عبدة قال أنا حفص بن جميع عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أبيه عن النبي صلى الله عليه وسلم بنحوه وقد روى هذا الحديث عن سماك إسرائيل وأسياب بن نصر وغير واحد ولا نعلم يروى عن طلحة إلا من هذا الوجه بهذا الإسناد<sup>232</sup>

11- حدثنا إبراهيم بن الحجاج النيلي حدثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أبيه قال مررت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم على قوم في رؤوس النخل فقال ما يصنع هؤلاء قالوا يلحقونه فيجعلون الذكر في الأنثى فيتلحق قال ما أظن ذلك يعني شيئا فأخذوا بذلك فتركوه فأخبر النبي صلى الله عليه وسلم بذلك فقال إن كان ينفعهم فليصنعوه وإني إنما ظننت ظنا فلا تواخذني بالظن ولكن إذا أخبرتكم عن الله بشيء فخذوه إني لم أكذب على الله شيئا<sup>233</sup>

12- وحدثنا ابن المنادي نا محمد بن سليمان الأسدي نا أبو عوانة عن سماك بن موسى بن طلحة عن أبيه قال مر النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم على ناس في رؤوس النخل فقال ما يصنع هؤلاء فقال يلحقون النخل يجعلون الذكر في الأنثى قال محمد بن سليمان يعني من الكفرة فقال النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم ما أظن أن ذا يعني شيئا فتركوه فلم يحمل نخلهم فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم فقال إن كان ينفعهم فليفعلوا إني إنما ظننت ظنا فلا تواخذوني بظني ولكن إذا حدثتكم عن الله تعالى فخذوا إني لا أكذب على الله عز وجل<sup>234</sup>

13- وحدثنا إسحاق بن إبراهيم بن جبلة نا عبيد الله بن موسى نا إسرائيل عن سماك أنه سمع موسى بن طلحة يحدث عن أبيه قال مررت مع النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم في نخل فرأى قوما في رؤوس النخل يلحقون النخل فقال ما يصنع هؤلاء قالوا يجعلون الذكر في الأنثى قال ما أظن ذلك يعني شيئا فبلغهم ذلك فتركوه فتركوا عنها فبلغ

<sup>230</sup> İbn Ebî Âsım, *Kitâbu'l-Âhâd ve'l-Mesânî*, I/165.

<sup>231</sup> el-Bezzâr, *Müsned*, III/152-154.

<sup>232</sup> el-Bezzâr, *Müsned*, III/152-154.

<sup>233</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsned*, II/12.

<sup>234</sup> eş-Şâşî, *Müsned*, I/68.

ذلك النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم فقال إنما هو ظن ظننته إن كان يغني شيئا فاصنعوه فإنما أنا بشر مثلكم وإن الظن يخطيء ولكن ما قلت لكم قال الله تعالى فلن أكذب على الله عز وجل<sup>235</sup>

14- وحدثنا محمد بن علي الوراق نا معلى بن أسد نا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أبيه قال مررت مع رسول الله صلى الله عليه وعلى آله وسلم على قوم في رعوس النخل فقال ما يصنع هؤلاء قلت يلقحونه يجعلون الذكر في الأنثى فيلقح قال ما أظن ذلك يغني شيئا قال فأخبروا بذلك فتركوه فأخبر النبي صلى الله عليه وعلى آله وسلم قال إن كان ينفع فليصنعوه فإنما ظننت ظنا فلا تواخذوني بالظن ولكن إذا حدثتكم عن الله تعالى بشيء فلن أكذب على الله تعالى شيئا<sup>236</sup>

15- فانه قد حدثنا يزيد بن سنان قال ثنا أبو عامر قال ثنا إسرائيل قال ثنا سماك عن موسى بن طلحة عن أبيه أنه قال مررت مع النبي صلى الله عليه وسلم في نخل المدينة فإذا أناس في رعوس النخل يلقحون النخل فقال النبي صلى الله عليه وسلم ما يصنع هؤلاء فقليل يأخذون من الذكر فيجعلونه في الأنثى فقال ما أظن ذلك يغني شيئا فبلغهم فتركوه ونزعوا عنها فبلغ ذلك النبي صلى الله عليه وسلم فقال إنما هو ظن ظننته إن كان يغني شيئا فليصنعوه فإنما أنا بشر مثلكم وإنما هو ظن ظننته والظن يخطيء ويصيب ولكن ما قلت لكم قال الله فلن أكذب على الله<sup>237</sup>

16- حدثنا يزيد قال ثنا أحمد بن عبدة قال أخبرنا حفص بن جميع قال ثنا سماك أنه سمع موسى بن طلحة يحدث عن أبيه عن النبي صلى الله عليه وسلم مثله<sup>238</sup>

17- حدثنا عبد الله بن جعفر قال ثنا يونس بن حبيب قال ثنا يحيى الحماني مغ قال ثنا داود بدل يحيى الحماني ح وحدثنا أبو عمرو بن حمدان قال ثنا الحسن بن سفيان قال ثنا قتيبة بن سعيد قالوا ثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أبيه طلحة قال مررت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم بقوم على رؤس النخل فقال ما يصنع هؤلاء قلت يلقحونه يجعلون الذكر في الأنثى فتلقح فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم ما أظن يغني ذلك شيئا قال فأخبروا بذلك فتركوه فلم تحمل ذلك العام شيئا فأخبر بذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال إن كان ينفعه من ذلك فليصنعوه فاني إنما ظننت ظنا فلا تواخذوني بالظن ولكن إذا حدثتكم عن الله شيئا فخذوا به فاني لن أكذب على الله رواه عبد الرحمن بن مهدي عن ابن أبي عوانة ورواه إسرائيل عن سماك نحوه<sup>239</sup>

<sup>235</sup> eş-Şâî, Müsned, I/69.

<sup>236</sup> eş-Şâî, Müsned, I/70.

<sup>237</sup> Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, IV/76-80.

<sup>238</sup> Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Âsâr, IV/76-80.

<sup>239</sup> Isbahânî, Hilyetü'l-Evliyâ, (ter. Sahabeden günümüze Allah dostları), IV/ 76.

## A. Müslim

### 1. Talha b. Ubeydullah <sup>240</sup>

Künyesi, Ebû Muhammed, ismi, Talha b. Ubeydullah b. Osman b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Temim b. Mürre et-Teymî el-Medenî'dir. Aşere-i mübeşşeredendir. Meşhur bir sahabidir. Şûrâ heyetinde bulunan altı kişiden birisidir. Hz. Ebu Bekir'in vesilesiyle müslüman olan beş kişiden birisidir. Cemel vakasında şehid olmuştur. Vefat ettiği zaman 60 yaşında idi. Fakat daha yaşlı olduğu halde vefat ettiği de söylenmiştir. İbn Hacer ise 36 yılında 63 yaşında iken vefat ettiğini ifade etmiştir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

### 2. Mûsa b. Talha <sup>241</sup>

Künyesi, Ebû İsa veya Ebû Muhammed, ismi, Mûsa b. Talha b. Ubeydullah et-Teymî el-Medenî'dir. İbn Asâkir, adını Rasûlullah'ın koyduğunu bildirmiştir. Kûfe'de ikâmet etmiştir. Sika celîl bir râvidir. Tabiîndendir ve İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. Annesi Havle binti el-Ka'kâ b. Said b. Zûrâre'dir. İclî "sika bir tabiidir" demiştir. Ebû Hâtim, Talha b. Ubeydullah'ın oğulları arasında fazilet bakımından Muhammed'den sonra Musa'nın geldiğini ve Mehdî olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir. Mürre, sika ve sâlih bir kişi olduğunu söylemiştir ki İbn Sa'd da bu kanaattedir. Vefat ettiği tarih hususunda en doğru görüş 103 senesidir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

### 3. Simâk b. Harb <sup>242</sup>

Künyesi, Ebu'l-Muğire, ismi, Simâk b. Harb b. Evs b. Hâlid ez-Zühî el-Bekrî el-Kûfi'dir. Sadûk bir râvidir. Özellikle İkrîme'den rivâyet ettiği hadisler muzdaribdir.

<sup>240</sup> Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XIII/412, İbn Hacer, *Takrîb*, I/361, Ebu Davud et-Tayâlisî, *Müsned*, I/186-187.

<sup>241</sup> İclî, *Tarihu's-sikât* s. 444, İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/401, İbn Hacer, *Tehzîb*, V/ 567-568, İbn Hacer, *Takrîb*, II/289.

<sup>242</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV/279, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XII/ 116, İclî, *Târihu's-sikât*, s. 206, İbn Hibbân, *es-Sikât*, IV/ 339, İbn Hacer, *Tehzîb*, II/ 430-431, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 320, eş-Şâfi, *Müsned*, I/68.

İbn Hacer, teğayyere bi eharetin diyerek hafızasının bozulduğunu ifade etmiştir. Telkînde bulunduğu da ifade edilmiştir. Ahmed b. Humeyd, Ahmed b. Hanbel'e Simâk b. Harb hakkında "Hadisi muzdarib midir?" diye sorduğunda "Evet" cevabını almıştır. Lakin Ahmed b. Hanbel'in oğlu babasının onun için "sika ve raculun sâlihun" dediğini nakletmiştir. Yahya b. Maîn ise O'nu tevsîk etmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde câizu'l-hadîs olarak zikredilmektedir. Kendisinden Ebû Avâne ve İsrâîl rivayette bulunmuştur. İbn Ebî Meryem, İbn Maîn'in kendisini tevsîk ettiğini bildirmiştir. Ebû Hâtîm, sadûk sika demiştir. İbn Hibbân es-Sikât adlı eserinde O'nu zikretmiş ve çokça hata yaptığını beyan etmiştir. Ebû Avâne ve İsrâîl b. Yûnus kendisinden hadis almıştır. İbn Adiy, O'nun için sadûk ve lâ be'se bih demiştir. Zereriya b. Adiy, İbnü'l-Mübârek'ten rivayetle hadislerinde zayıf olduğunu bildirmiştir. İbn Kâni' ve İbn Hacer 123 senesinde vefat ettiğini bildirmiştir. Buharî'de muallak rivâyetleri vardır. Müslim'de ve kütüb-i sittenin diğer eserlerinde de rivâyetleri vardır.

#### 4. Ebû Avâne<sup>243</sup>

Künyesi, Ebû Avâne, ismi, İbn Abdullah el-Yeşkurî el-Bezzâz'dır. 150 yılında doğmuştur. Sikatün sebtün, sikatun me'mûnun bir ravidir. Kuteybe b. Said, Ebû Kamil el-Cahderi, Affan b. Müslim, Muhammed b. Ubeyd b. Hisab, Ebû Dâvûd et-Tayalisi kendisinden rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel, Ebû Avâne için kitabından rivayet ederse güvenilir lakin kitabından rivayet etmezse vehmetme ihtimalinin bulunduğunu ifade etmiştir. Ebû Hâtîm'in kanaati de bu yöndedir. Hafızasından rivayette bulunursa çokça hata ettiğini de sözlerine eklemiştir. Netice itibariyle sadûk sika değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Abdilberr de kitabından rivayette bulunursa sika, sebt ve huccet olduğunu lakin hıfzından rivayette bulunursa hata edebileceğini ifade etmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. Yezid b. Atâ el-Vâsîfî'nin mevlâsıdır. Yezid'den daha üstündür çünkü o, câizu'l-hadîstir. Ebû Hâtîm, Hişâm b. Ubeydullah er-Râzî'den Ebû Avâne'nin Muğire'den hadis ilminde daha ileri olduğunu işittiğini söylemiştir. İclî, onu tevsîk etmiştir. Basra'ya taşınmış. 90 sene yaşamış ve 240 yılında vefat etmiştir.

<sup>243</sup> İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX/ 40, İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 287, İclî, *Târîhu's-sikât*, s. 464, İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/ 76-78, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 337.

5. Kuteybe b. Said es-Sekafî <sup>244</sup>

Künyesi, Ebu'r-Recâ<sup>245</sup> ismi, Kuteybe b. Said b. Cemil b. Tarif es-Sekafî el-Bağlânî el-Belhî'dir. 150 yılında doğmuştur. Sikatün sebtün bir ravîdir. İbn Adiy, lakabının Kuteybe isminin ise Yahya olduğunu söylemiştir. İbn Mende ise isminin Ali olduğunu söylemiştir. Ebû Avâne'den rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn, O'nu tevsîk etmiştir. Ebû Hâtım ve Nesâî O'nu tevsik etmiştir. Nesâî ayrıca sadûk ifadesini kullanmıştır. İbnü'l-Kattân el-Fâsî "tedlis yaptığı bilinmemektedir" demiştir. Buhari kendisinden 308 hadis, Müslim ise 668 hadis rivayet etmiştir. 90 sene yaşamıştır ve 240'da vefat etmiştir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

6. Ebû Kâmil el-Cahderî <sup>246</sup>

Künyesi, Ebû Kâmil, ismi, el-Fudayl b. Hüseyin b. Talha el-Cahderî el-Basrî'dir. Sika ve hâfız bir ravidir. İbnü's-Sem'ânî, 145 senesinde doğduğunu bildirmiştir. 80 seneden fazla yaşamıştır. Amcası Kamil b. Talha'dan daha güvenilirdir. İbn Hibbân kendisini es-Sikât adlı eserinde zikretmektedir. Ali b. el-Medînî O'nu tevsîk etmiştir. Müslim, Bezzar ve İbn Ebî Asım kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde O'nu zikretmiştir. Musa b. Harun ve İbn Hacer 237 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Ali b. el-Medînî O'nu tevsîk etmiştir. Buhari Ondan muallak rivayetlerde bulunmuştur. Müslim'de, Ebû Dâvûd 'da ve Nesâî'de rivâyetleri vardır.

<sup>244</sup> İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/140, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 544 -545, İbn Hacer, *Takrîb*, II/130, Hatib Bağdadî, *Tarihu Bağdad*, XII/ 460-464.

<sup>245</sup> İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/140, İbn Hacer, *Takrîb*, II/130.

<sup>246</sup> İbn Ebî Hâtım, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/7, İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/ 10, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 500-501, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 119.

B. İbn Mâce

Talha b. Ubeydullah<sup>247</sup> > Mûsa b. Talha<sup>248</sup> > Simâk b. Harb<sup>249</sup> > Ebû Avâne<sup>250</sup>

7. İsrâîl b. Yûnus<sup>251</sup>

Künyesi, Ebû Yusuf, ismi, İsrâîl b. Yûnus b. Ebî İshak es-Sebi'î el-Hemdânî el-Kûfî'dir. Sika bir ravidir. İbn Hacer, O'nun hakkında hiç bir delil olmaksızın bir çok söz söylendiğini ifade etmiştir. Simâk'tan rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn, O'nu tevsîk etmiştir. Salih b. Ahmed, Ebû İshak'tan rivayet ettiği hadislerin -ömrünün sonlarında işittiği için- leyyin olduğunu belirtmiştir. İsa b. Yunus, İsrail'in kendisine Kur'an'dan bir sureyi nasıl ezberlediyse Ebû İshak'ın hadislerini de öylece ezberlediğini ifade ettiğini bildirmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. İclî, O'nu tevsîk etmiştir. Yakub b. Şeybe "sâlihu'l-hadistir ve hadisinde leyyindir" demiştir. Muhammed b. el-Hüseyn b. Ebi'l-Huneyn, Ebû Nuaym'dan işittiği şu rivayeti naklemiştir: Ebû Nuaym'a İsrâîl'in mi yoksa Ebû Avane'nin zabtının daha iyi olduğu soruldu. O da İsrâîl diye cevap verdi. Nesâî, hakkında "leyse bihî be's" demiştir. İbnü'l-Berâ, Ali b. el-Medîni'den naklen İsrail'in zayıf bir ravi olduğunu söyledi. İbn Sa'd, O'nu tevsik etmiş ve muhaddislerin kendisinden çokça hadis rivayet ettiğini lakin bazı muhaddislerin de kendisini zayıf bir ravi olarak değerlendirdiğini söylemiştir. Ebû Nuaym 160 yılında, İbn Sa'd ve Halife ise 162 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. İbn Hacer'in kanaati ise 160 yılında vefat ettiği yönündedir. Daha sonraki yıllarda vefat ettiği de rivayet edilir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

<sup>247</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>248</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>249</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>250</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>251</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II/ 330, Hatib Bağdâdî, *Tarihu Bağdad*, VII/ 20, İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/ 374, İclî, *Tarihu's-sikât*, s. 63, İbn Hacer, *Tehzîb*, I/ 167-169, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 75-76, İbnü'l-Medîni, *el-İlel*, s.63, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI/ 119.

8. Ubeydullah b. Mûsa <sup>252</sup>

Künyesi, Ebû Muhammed, ismi, Ubeydullah b. Mûsa el-Absî el-Kûfî'dir. Sika bir ravidir. Aşırı bir şiî olduğu ifade edilmektedir. İbn Hibbân'ın es-Sikât adlı eserinde şiiliğe meyilli olduğu zikredilmektedir. Yahya b. Maîn O'nu tevsîk etmiştir. Ebû Hâtim, O'nun için sadûk ve hasenü'l-hadis değerlendirmesinde bulunmuştur. İbn Sa'd "sika sadûk" demiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sadûk olarak zikredilmekte ve fakat şiiliğe meyilli olduğu da ifade edilmektedir. İbn Ebî Hayseme, İbn Main'in O'nu tevsik ettiğini söyledi. Ebû Hâtim, sadûk sika ve hasenü'l-hadis değerlendirmesinde bulundu. İbn Adiy, O'nu tevsik etti. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikrederek şiiliğe meyilli olduğunu söyledi. Ali b. Muhammed kendisinden hadis almıştır. İbn Kâni', O'nun sâlih ve şiiliğe meyilli bir ravi olduğunu söyledi. Kufe'de Şevval ayının sonlarında 213 yılında Memun'un hilafeti zamanında vefat etmiştir. Doğru olan görüş 213 yılında vefat ettiğidir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir. Buhari kendisinden 27 hadis rivayet etmiştir.

9. Ali b. Muhammed <sup>253</sup>

İsmi, Ali b. Muhammed b. İshak b. Ebî Şeddâd et-Tanâfesî'dir. Sika ve âbid bir ravidir. Rivayet ettiği hadisler ekseriyetle Rey ve Kazvin'de yayılmıştır. Ebû Hâtim, sika ve sadûk olduğunu ifade etmiştir. el-Halîlî kendisi ve kardeşi el-Hasen için Kazvin'in imamı demiştir.<sup>254</sup> Rey ve Kazvin'de ikâmet etmiştir. 203 yılında vefat etmiştir. 235 yılında öldüğü de rivayet edilmektedir. İbn Hacer'e göre 233 senesinde vefat etmiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiş ve 235 yılından ya biraz önce ya da biraz sonra vefat ettiğini bildirmiştir. Nesâî'nin Müsnedü Ali isimli eserinde ve İbn Mace'de rivayetleri vardır.

<sup>252</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V/ 334, İclî, *Tarihu's-sikât*, s. 319, İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/ 400, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII/ 152, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 35-37, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 501.

<sup>253</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VI/202, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 467, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 238, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 49.

<sup>254</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/ 238.

C. Ahmed b. Hanbel

Talha b. Ubeydullah<sup>255</sup> > Mûsa b. Talha<sup>256</sup> > Simâk b. Harb<sup>257</sup> > Ebû Avâne<sup>258</sup> > Affân b. Müslim<sup>259</sup>

10. Behz<sup>260</sup>

Künyesi, Ebu'l-Esved, ismi, Behz b. Esed el-Ammî el-Basrî'dir. Sika ve sebt bir ravidir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. Yahya b. Main, O'nu tevsik etmiştir. Ebû Hâtim, O'nun için "imam, sadûk ve sikadır" demiştir. İbn Sa'd, O'nu tevsik etmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika ve sebt bir ravi olarak zikredilmektedir. Ahmed b. Hanbel kendisinden rivayette bulunmuştur. Ebu'l-Feth el-Ezdî "sadûk" demiştir. Ebû bekir b. Ebî Hayseme, İbn Main'in O'nu tevsik ettiğini bildirmiştir. Ebû Hâtim "sadûk sika" demiştir. İbn Hibbân O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. İbn Kâni' ise 197 yılında vefat ettiğini haber vermiştir. 200 yılından sonra vefat ettiği ifade edilse de daha önce vefat ettiği de rivayet edilir. Kütüb-i sitte müellifleri onun rivâyetlerine eserlerinde yer vermiştir.

Talha b. Ubeydullah<sup>261</sup> > Mûsa b. Talha<sup>262</sup> > Simâk b. Harb<sup>263</sup> > İsrâîl b. Yûnus<sup>264</sup>

<sup>255</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>256</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>257</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>258</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>259</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 32.

<sup>260</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II/ 431, İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 298 İclî, *Tarihu's-sikât*, s. 87, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 155, İbn Hacer, *Tehzîb*, I/ 312-313, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 117.

<sup>261</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>262</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>263</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>264</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 44.

## 11. Abdurrezzak<sup>265</sup>

Künyesi, Ebû Bekr, ismi, Abdurrezzak b. Hemmam b. Nâfi' es-Sanânî'dir. Sika, hâfız ve eseriyle şöhret bulmuş "sikatün hâfızun" bir ravidir. 126 yılında doğmuştur. Ömrünün son dönemlerinde kör olmuştur. Ahmed b. Hanbel "Basralıların rivayet ettiği hadisler içerisinde benim için en sevimli olanı Abdürrezzâk'ın Ma'mer'den rivayet ettiği hadistir." demiştir. Abbas ed-Dûrî, İbn Main'den naklen şöyle demiştir. "Hişam b. Yusuf'un Mamer'den rivayetinde zabtı en kuvvetli olan Abdürezzak'tır." Abdullah b. Ahmed, babası Ahmed b. Hanbel'e "Abdürezzak'ın şiiliğe meyli var mıydı ya da şiilikte ifrata kaçıyor muydu? diye sorduğunu lakin babasının ben bu konuda hiçbir şey işitmedim" dediğini rivayet etmiştir. İsrâil b. Yunus'tan hadis almıştır. Ebû Hatim O'nun için "hadisi yazılır ve delil olarak kabul edilir" demiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. 211 yılında Şaban ayında 85 yaşında iken vefat etmiştir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis tahrir etmiştir.

Talha b. Ubeydullah<sup>266</sup> > Mûsa b. Talha<sup>267</sup> > Simâk b. Harb<sup>268</sup> > İsrâil b. Yûnus<sup>269</sup>

## 12. Ebu'n-Nadr<sup>270</sup>

Künyesi, Ebu'n-Nadr, ismi, Hâşim b. el-Kasım b. Müslim el-Bağdadî'dir. Lakabı da Kayser'dir. 134 yılında doğmuştur. Sikatün sebtün ifadesiyle tadil edilmiştir. Ahmed b. Hanbel, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Ali b. el-Medîni ve Yahya b. Maîn kendisinden hadis almıştır. İbn Maîn, İbnü'l-Medîni, İbn Sa'd ve Ebû Hâtim, İbn Kâni' O'nu tevsik etmiştir. Nesâî, ise lâ be'se bih demiştir. Aslen Horasanlıdır lakin Bağdat'ta

<sup>265</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VI/ 38, İbn Hacer, *Tehzib*, III/ 444-447 İbn Hacer, *Takrib*, I/ 468, Hayatı ve ilmî şahsiyeti için ayrıca bkz. Ali Akyüz, *Kaynak tetkiki açısından Abdürezzâk- Buhârî ilişkisi üzerine bir mukayese*, İstanbul, 1997.

<sup>266</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>267</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>268</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>269</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 44.

<sup>270</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IX/ 105, İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 335, İbn Hacer, *Tehzib*, VI/ 16-17, İclî, *Tarihu's-sikât*, s. 454, İbn Hacer, *Takrib*, II/ 320.

ikamet etmiştir. Ali b. el-Medîni, Yahya b. Main O'nu tevsik etmiştir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. 205 yada 207 senesinde de vefat etmiştir. İbn Sa'd'a göre 73 yaşında iken 207 yılının Zi'l-kade ayında halife Me'mûn döneminde vefat etmiştir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis tahric etmiştir.

#### D. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî

Talha b. Ubeydullah<sup>271</sup> > Mûsa b. Talha<sup>272</sup> > Simâk b. Harb<sup>273</sup> > Ebû Avâne<sup>274</sup> > Affân b. Müslim<sup>275</sup>

#### E. Abd b. Humeyd

Talha b. Ubeydullah<sup>276</sup> > Mûsa b. Talha<sup>277</sup> > Simâk b. Harb<sup>278</sup> > Ebû Avâne<sup>279</sup> > Affân b. Müslim<sup>280</sup>

#### F. İbn Ebî Âsım

Talha b. Ubeydullah<sup>281</sup> > Mûsa b. Talha<sup>282</sup> > Simâk b. Harb<sup>283</sup> > Ebû Avâne<sup>284</sup> > el-Fudayl b. Hüseyin (Ebû Kâmil el-Cahderî)<sup>285</sup>

---

<sup>271</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>272</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>273</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>274</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>275</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 32.

<sup>276</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>277</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>278</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>279</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>280</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 32.

<sup>281</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>282</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>283</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>284</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>285</sup> Bkz. 6 nolu ravi, s. 44.

13. Muhammed b. Ubeyd b. Hisab<sup>286</sup>

İsmi, Muhammed b. Ubeyd b. Hisab el-Ğuberî el-Basrî'dir. Sika bir ravidir. Ebû Avâne'den rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim "sadûk bir ravidir" demiştir. Ebû Hâtim, Ebû Zura, Bakî b. Mahled ve Ebû Ya'lâ kendisinden rivayette bulunmuştur. Nesâî ise O'nu tevsîk etmiştir. İbn Hacer, Onun hakkındaki kanaatini Mesleme'den rivayetle sika olarak bildirmiştir. Muhammed b. Abdullah el-Hadramî ve İbn Hacer 238 yılında vefat ettiğini söylemiştir. Müslim kendisinden yaklaşık yirmi hadis rivayet etmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî'de rivayetleri vardır.

G. el-Bezzâr

Talha b. Ubeydullah<sup>287</sup> > Mûsa b. Talha<sup>288</sup> > Simâk b. Harb<sup>289</sup> > Ebû Avâne<sup>290</sup> > Ebû Kâmil el-Cahderî<sup>291</sup>

Talha b. Ubeydullah<sup>292</sup> > Mûsa b. Talha<sup>293</sup> > Simâk b. Harb<sup>294</sup>

14. Hafs b. Cümei<sup>295</sup>

İsmi, Hafs b. Cümei' el-İclî el-Kûfî'dir. Zayıf bir ravidir. İbn Mace'de rivayetleri vardır. Simâk b. Harb, Muğire, Ebân b. Ebî Ayyâş'tan rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Abde b. ed-Dabbî kendisinden rivayette bulunmuştur. Ebû Hâtim "zaîfu'l-hadîs" demiştir. Ebû Zur'a "leyse bi'l-kaviyy" demiştir. es-Sâcî "Simâk'tan rivayet ettiği hadisler münkerdir ve hadisinde zayıflık vardır" demiştir.

<sup>286</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII/ 11, Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, XXVI/ 61 İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/211, İbn Hacer, *Takrîb*, II/197.

<sup>287</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>288</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>289</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>290</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>291</sup> Bkz. 6 nolu ravi, s. 44.

<sup>292</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>293</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>294</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>295</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III/ 170, İbn Hacer, *Tehzîb*, I/556, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 185.

15. Ahmed b. Abde<sup>296</sup>

Künyesi, Ebû Abdullah, ismi, Ahmed b. Abde b. Musa ed-Dabbî el-Basrî'dir. Hammad b. Zeyd, Yezid b. Zürey' ve Hafs b. Cümei' den hadis rivayet etmiştir. Ebû Hâtim, O'nu tevsîk etmiştir. Ebû Hâtim ve Nesâî O'nu tadîl etmiştir ayrıca bir başka yerde de Nesâî, O'nun hakkında lâ be'se bih demiştir. İbn Hibbân, kendisini es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. 245 senesinin Ramazan ayında vefat etmiştir. Müslim ve Kütüb-i sitte'nin diğer dört kitabında rivayetleri vardır. Bezzâr ve Ebû Ya'lâ'nın yanı sıra Buhârî de es-Sahih'inin dışındaki diğer eserlerinde kendisinden hadis rivâyet etmiştir.

Simâk b. Harb<sup>297</sup> > İsrâîl b. Yûnus<sup>298</sup>

16. Esbât b. Nasr<sup>299</sup>

Künyesi, Ebû Yusuf ya da Ebû Nasr, ismi, Esbât b. Nasr el-Hemdânî'dir.<sup>300</sup> Sadûk bir ravidir. Ve çokça hata yapmıştır. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. Ebû Hâtim, Ebû Nuaym'ın onu tazîf ettiğini işittim demiştir. Nesâî ise "leyse bi'l-kaviyy" demiştir. Buhârî, Ondan muallak bir rivayette bulunmuştur. İbn Main leys bi şey', Musa b. Harun'da O'nda be's yoktur demiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. Müslim ve Kütüb-i sitte'nin diğer dört kitabında rivayetleri vardır.

<sup>296</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* , II/ 62, İbn Hacer,*Tehzîb*, I/ 41, İbn Hacer,*Takrîb* , I/ 39, İbn Hibbân, *es-Sikât* , VIII/ 23.

<sup>297</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>298</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 44.

<sup>299</sup> İbn Hibbân, *es-Sikât* , VI/ 85, İbn Hacer,*Tehzîb*, I/ 137, İbn Hacer,*Takrîb*, I/ 66.

<sup>300</sup> Medine'de bir dağ ismi olan Hemezân'a nisbet edilmiştir.

#### H. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî

Talha b. Ubeydullah<sup>301</sup> > Mûsa b. Talha<sup>302</sup> > Simâk b. Harb<sup>303</sup> > Ebû Avâne<sup>304</sup>

#### 17. İbrahim b. el-Haccac en-Nîlî<sup>305</sup>

Künyesi, Ebû İshak, ismi, İbrahim b. el-Haccac en-Nîlî el-Basrî'dir. Sika bir ravidir. Nîl, Vâsıt ve Kûfe arasındaki bir şehirdir. Ebû Avâne ve Hammad b. Zeyd gibi zevâtтан hadis almıştır. Ebû Ya'lâ ve Ebû Bekr el-Mervezî de kendisinden hadis almıştır. Dârekutnî, O'nu tevsik etmiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. İbn Kâni' ve İbn Hacer 232 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. Kütüb-i sittede rivayeti bulunmamaktadır.

#### İ. Tahâvî

Talha b. Ubeydullah<sup>306</sup> > Mûsa b. Talha<sup>307</sup> > Simâk b. Harb<sup>308</sup> > İsrâîl b. Yunus<sup>309</sup>

#### 18. Ebû Âmir<sup>310</sup>

Künyesi, Ebû Âmir, ismi, Abdülmelik b. Amr el-Kaysî el-Akadî el-Basrî'dir. İkrime b. Ammâr, Şu'be, Süfyân es-Sevrî, İsrâîl b. Yunus gibi zevâtтан hadis almıştır. Abd b. Humeyd, Ahmed b. Hanbel, Yezid b. Sinan kendisinden hadis rivayet etmiştir. İbn Maîn ve Ebû Hâtım kendisini sadûk olarak değerlendirmiştir. Nesâî ve İbn Sa'd, Onun için "sika ve emin" değerlendirmesinde bulunmuştur. Zehebî, O'nu sika ravilerden birisi olarak zikretmiştir. Hicri 204 yılında vefat etmiştir.

<sup>301</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>302</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>303</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>304</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>305</sup> İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 80, İbn Hacer, *Tehzib*, I/ 76, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 48-49.

<sup>306</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>307</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>308</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>309</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 44.

<sup>310</sup> Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl*, XXXII/153, Zehebî, *A'lâmun'n-nübelâ*, IX/469-471, İbn Hacer, *Tehzib*, III/505-506.

19. Yezid b. Sinan<sup>311</sup>

Künyesi, Ebû Hâlid, ismi, Yezid b. Sinan b. Yezid el-Kazzâz el-Basrî'dir. Mısır'da ikâmet etmiştir. İbn Yezid b. Zeyyâl, hâfız ve sika bir ravidir. İbn Ebî Hâtim, onun için sadûk sika demiştir. Yahya b. Said el-Kattân, Muâz b. Hişâm ve Abdurrahman b. Mehdi gibi zevâtan rivayette bulunmuştur. Nesâî, Ebû Cafer et-Tahâvî ve Mısırlı muhaddisler kendisinden rivayette bulunmuştur. Tahâvî, kendisinin rivayetlerine hem Meâni'l-Âsâr hem de Müşkil'ül-l-Âsâr adlı eserlerinde yer vermiştir. Sadûk, sika, nebîl bir ravidir. 264 yılında Cümâde'l-ûlâ ayında vefat etmiştir.

Talha b. Ubeydullah<sup>312</sup> > Mûsa b. Talha<sup>313</sup> > Simâk b. Harb<sup>314</sup> > Hafs b. Cümei<sup>315</sup>  
> Ahmed b. Abde<sup>316</sup> > Yezid b. Sinan<sup>317</sup>

J. eş-Şâfi

Talha b. Ubeydullah<sup>318</sup> > Mûsa b. Talha<sup>319</sup> > Simâk b. Harb<sup>320</sup> > Ebû Avâne<sup>321</sup>

20. Muhammed b. Süleyman el-Esedî<sup>322</sup>

Künyesi, Ebû Cafer el-Allâf, ismi, Muhammed b. Süleyman b. Habîb b. Cübeyr el-Esedî el-Kûfi'dir. Lüveyn el-Musaysî olarak da tanınmaktadır. Missîsa'da ikâmet etmiştir. Lakabı Lüveyn'dir. Sika bir ravidir. Ebû Dâvud, Nesâî ve İbnü'l-

<sup>311</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* IX/267, Zehebî, *A'lâmun'n-nübelâ*, XII/554, Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, I/ 16.

<sup>312</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>313</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>314</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>315</sup> Bkz. 14 nolu ravi, s. 49.

<sup>316</sup> Bkz. 15 nolu ravi, s. 49.

<sup>317</sup> Bkz. 19 nolu ravi, s. 51.

<sup>318</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>319</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>320</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>321</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>322</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* , VII/ 268, İbn Hibbân, *es-Sikât* , IX/ 101, İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/ 129, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 186, İbn Asakir, *el-Mucemü'l-müştemil* , s. 242.

Münâdâ kendisinden hadis almıştır. İbn Ebî Hâtim, babasından naklen O'na sâlih ve sadûk demiştir. Sika mı diye sorulduğunda da “sâlihu'l-hadîstir” cevabını vermiştir. Nesâî, O'nu tevsik etmiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. Muhammed b. Ali et-Tarâifi, 245 yılında vefat ettiğini söylemiştir. İbn Hacer'e göre 245 yada 246 yılında vefat etmiştir. Ebû Dâvûd ve Nesâî'de rivayetleri vardır.

21. Muhammed b. Ubeydullah<sup>323</sup>

Künyesi, Ebû Cafer, ismi, Muhammed b. Ubeydullah b. Yezid b. Ebî Dâvûd b. el-Münâdâ el-Bağdadî'dir. Sadûk bir ravidir. İbn Ebî Hâtim, “babamın O'nun hakkında sorulduğunda sadûk dediğini işittim” demiştir. İbn Abde, Abdullah b. Ahmed ve Muhammed b. Abdûs b. Kamil'in O'nu tevsik ettiklerini söyledi. el-Hâtib, İbnü'l-Münâdâ'nın Üsâme'den rivayet ettiği hadislerde teferrüd ettiğini bildirmiştir. Torunu 272 yılında Ramazan ayında vefat ettiğini söylemiştir. İbn Hacer de bu bilgiye 101 yaşında iken vefat ettiğini eklemiştir. Buhari'de rivayetleri vardır.

Talha b. Ubeydullah<sup>324</sup> > Mûsa b. Talha<sup>325</sup> > Simâk b. Harb<sup>326</sup> > İsrâîl b. Yûnus<sup>327</sup> > Ubeydullah b. Musa<sup>328</sup>

22. İshak b. İbrahim b. Ceble<sup>329</sup>

İbn Hibbân, kendisini es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. Tirmiz ehlindendir. Ebû Asım en-Nebîl, el-Mekkî b. İbrahim ve Iraklı muhaddislerden hadis rivayet etmiştir. Tirmizliler de kendisinden hadis almıştır.

Talha b. Ubeydullah<sup>330</sup> > Mûsa b. Talha<sup>331</sup> > Simâk b. Harb<sup>332</sup> > Ebû Avâne<sup>333</sup>

<sup>323</sup> Mizzî, *Tehzîbu'l-kemâl* , XLIX/ 26, İbn Hacer,*Tehzîb*, V/ 209-210, İbn Hacer, *Takrîb* II/ 197, İbn Hibbân, *es-Sikât* , IX/ 140.

<sup>324</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>325</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>326</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>327</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s.44 .

<sup>328</sup> Bkz. 8 nolu ravi, s. 45.

<sup>329</sup> İbn Hibbân, *es-Sikât* , VIII/122, eş-Şâfi, *Müsned*, I/ 69.

23. Mu'alla b. Esed<sup>334</sup>

Künyesi, Ebu'l-Heysem, ismi, Mu'allâ b. Esed el-Ammî el-Basrî'dir. Behz'in kardeşidir. Sika sebt bir ravidir. Ebû Hâtim, O'nu "hiçbir hadiste hataya düşmemiştir" diyerek tevsik etmiştir. İbn Hibbân, kendisini es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. İclî'nin Tarihu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. İclî, O'nu tevsik ederek zabtının tam olduğunu söylemiştir. Mesleme b. Kasım O'nun hakkında "sika", Mesud b. el-Hakem de "sika me'mûn" demiştir. İbn Hibbân, Ramazan ayında 218 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Halife b. Hayyât ise 219 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. Doğru olan görüş ise 218 yılında vefat ettiğidir. Buhari, Müslim, Nesâî, Tirmizi ve İbn Mace'de rivayetleri vardır.

24. Muhammed b. Ali el-Verrak<sup>335</sup>

Ebû Cafer Muhammed b. Ali el-Verrâk, 282 yılının Ramazan ayında vefat etmiştir. Ricâl kitaplarından yaptığımız araştırmalarda cerh ve tadil yönünden hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

K. Isbahânî

Talha b. Ubeydullah<sup>336</sup> > Mûsa b. Talha<sup>337</sup> > Simâk b. Harb<sup>338</sup> > Ebû Avâne<sup>339</sup> > < Kuteybe b. Saîd<sup>340</sup>

<sup>330</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>331</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>332</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>333</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>334</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII/ 334, İclî, *Tarihu's-sikât* s. 435, İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/ 182, İbn Hacer, *Tehzîb*, V/496, İbn Hacer, *Takrîb*, II/270.

<sup>335</sup> İbn Zebr er-Rebî *Tarihu Mevlid'i-l ulemâ ve vefayatihim*, II/608.

<sup>336</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>337</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>338</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>339</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>340</sup> Bkz. 5 nolu ravi, s. 43.

25. el-Hasen b. Süfyan<sup>341</sup>

Künyesi Ebu'l-Abbas, ismi ise el-Hasen b. Süfyan b. Âmir b. Abdülaziz el-Horasânî en-Nesevî'dir. Hicri 280 senesinde doğmuştur. Ebû Hâtim, Onun son derece dikkatli, sünnete ve dinine bağlı birisi olarak tanıtmıştır. Rivayet ettiği hadislerden imtihan edildiğinde zabtını ve itkânını ortaya koymuş herkesin takdirini kazanmıştır. el-Hasen b. Süfyan, Ebû Ya'lâ ile akrandır. Fakat Ebû Ya'lâ'nın isnâdı daha âlîdir. 303 senesinin Ramazan ayında vefat etmiştir.

26. Ebû Amr b. Hamdân<sup>342</sup>

27. Yahya el-Himmânî<sup>343</sup>

Künyesi, Ebû Zekeriya, ismi, Yahya b. Abdülhamid b. Abdullah b. Meymun b. Abdurrahman el-Himmânî el-Kûfî'dir. Ebû Avâne'den rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn, O'nu tevsîk etmiştir. Ebû Hâtim O'nun için leyyin demiştir. Ali b. Hüseyin, hadisi yazılmaz demiştir. Nesâî, zayıf bir ravi olduğunu söylemiştir. İbn Ebî Hayseme, İbn Main'den rivayetle Yahya el-Himmânî'nin sika bir ravi olduğunu lakin Kûfelilerin kendisine haset ettiğini bildirmiştir. Nitekim el-Himmânî "Kûfelilerin aleyhimdeki sözlerini dinlemeyin çünkü onlar beni kıskanıyorlar." demiştir. Ali b. Hakîm, Şerîk'ten rivayet edenler arasında Ondan daha sağlamını bilmiyorum demiştir. Mutayyen, Yahya b. Maîn ve İbn Nümeir, O'nu tevsîk etmiştir. Ramazan ayında 228 yılında vefat etmiştir. Müslim'de rivayetleri vardır.

28. Yunus b. Habib<sup>344</sup>

29. Abdullah b. Cafer<sup>345</sup>

30. İbn Ebî Avâne<sup>346</sup>

---

<sup>341</sup>Zehebî, *A'lâmun'n-nübelâ*, XIV/ 158-162.

<sup>342</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>343</sup> İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX/ 168-170, İbn Hacer, *Tehzîb*, VI/ 155-158.

<sup>344</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>345</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

31. Abdurrahman b. Mehdi<sup>347</sup>

Künyesi, Ebû Said, ismi, Abdurrahman b. Mehdi b. Hısân el-Anberî el-Basrî'dir. 135 yılında doğmuştur. Hâfız, sikatün sebtün gibi tadilin en üstün lafızlarıyla anılmaktadır. Hadis ve ricâl ilminde derin bilgisi vardır. İbnu'l-Medîni O'ndan daha âlimini görmedim diyerek O'nu tevsîk etmiştir. Ali b. el-Medîni, O'nu insanların en bilgini olarak nitelendirmiş ve defalarca bu sözünü tekrar etmiştir. İbn Sa'd, O'nu tevsik etmiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. 198 yılında 73 yaşında iken vefat etmiştir. Cemâziye'l-âhire ayında Basra'da vefat etmiştir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis tahrir etmiştir.

Simâk b. Harb<sup>348</sup> > İsrâîl b. Yunus<sup>349</sup>

IV. HAVLE BNT. KA'KÂ RİVAYETİ

1- حدثنا يزيد قال ثنا أبو الوليد ويحيى حدثني حماد قال ثنا أبو عوانة عن سماك بن حرب عن موسى بن طلحة عن أمه عن النبي صلى الله عليه وسلم فحدث مثله<sup>350</sup>

2- حدثنا أبو بكر قال ثنا أبو داود الطيالسي قال ثنا أبو عوانة عن سماك فذكر بإسناده مثله<sup>351</sup>

A. Tahâvî

1. Havle binti el-Ka'kâ<sup>352</sup>

İsmi, Havle binti el-Ka'kâ b. Mâbed b. Zûrâre et-Temîmiyye'dir. Mûsa b. Talhâ'nın annesidir. Ebu'l-Cehm b. Huzeyfe'nin nikahı altında bulunmuştur. Ve ondan

<sup>346</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>347</sup> İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, V/ 288, İbn Sa'd, *Tabakât*, VII/ 297, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 373, İbn Hacer, *Takrîb*, I/463.

<sup>348</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>349</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 44.

<sup>350</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

<sup>351</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

<sup>352</sup> İbn Hacer, *İsâbe*, VIII/119.

Muhammed isminde bir de çocuğu olmuştur. Muaviye'nin hilafeti dönemine kadar yaşamıştır.

Mûsa b. Talha<sup>353</sup> > Simâk b. Harb<sup>354</sup> > Ebû Âvâne<sup>355</sup> >

2. Hammad<sup>356</sup>

3. Yahya<sup>357</sup>

4. Ebu'l-Velid<sup>358</sup>

5. Yezid b. Sinan<sup>359</sup>

Havle binti el-Ka'kâ<sup>360</sup> > Mûsa b. Talha<sup>361</sup> > Simâk b. Harb<sup>362</sup> > Ebû Âvâne<sup>363</sup>

6. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî<sup>364</sup>

Künyesi, Ebû Dâvûd, ismi, Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd el-Basrî'dir. Aslen Farisî'dir fakat Bağdat'ta ikamet etmiştir. Sikatun sebtun ve sika ve hafız bir râvidir. İclî'nin Tarîhu's-sikât adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. İbnü'l-Medîni "O'ndan daha hafızını görmedim" demiştir. Amr b. Ali, Abdurrahman b. Mehdi'den naklen Ebû Dâvûd için esdaku'n-nâs demiştir. en-Numan b. Abdüsselam "sikatün memûnun" demiştir. İbn Main, Ebû Dâvûd 'u Abdurrahman b. Mehdi'ye tercih etmiş ve Ebû

---

<sup>353</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>354</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>355</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>356</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>357</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>358</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>359</sup> Bkz. 19 nolu ravi, s. 51.

<sup>360</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 41.

<sup>361</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 42.

<sup>362</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 42.

<sup>363</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 43.

<sup>364</sup> Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XI/ 402, İbn Hacer, *Tehzîb*, II/ 398-400, İclî, *Târîhu's-sikât* s. 201, Takrîb I/ 312.

Dâvûd 'un kendisine daha sevimli geldiğini ifade etmiştir. Veki', Ebû Dâvûd için ilim dağı ifadesini kullanmıştır. Iclî ve Nesâî, O'nu tevsik etmiştir. İbn Sa'd'da O'nu tevsik etmiş çokça hadis rivayet ettiğini fakat rivayetlerinde hata da yapmış olabileceğini söylemiştir. Ebû Nuaym, Âmir b. İbrahim el-İsbahânî'den rivayetle Ebû Dâvûd'un bin hadis aliminden hadis yazdığını işittiğini söylemiştir. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât adlı eserinde zikretmiştir. el-Hatib O'nun için çokça hadis rivayet eden hafız, sika ve sebt bir ravidir demiştir. el-Halilî Yunus b. Habib'den rivayetle nakletti ki: Ebû Dâvûd bize 100 bin hadis imlâ ettirdi fakat bu rivayetleri arasında yetmiş yerde hata etti. Basra'ya döndükten sonra bize mektup yazdı ve rivayetleri arasında yetmiş yerde hata ettiğini ifade etti ve bu hatalarını düzeltti. 72 yaşını tamamlayamadan Basra'da iken Rebiu'l-evvel ayında 203 ya da 204 senesinde vefat etmiştir. Rivâyetleri Buhârî'de muallak olarak zikredilir. Müslim'de ve Kütüb-i sitte'nin diğer eserlerinde rivayetleri vardır.

#### 7. Ebû Bekre<sup>365</sup>

İsmi, Ebû Bekre Bekkâr b. Kuteybe el-Basrî'dir. Mısır'da kâdı'l-kudât idi. Âlim, fakih ve muhaddis idi. Kınayıcının kınamasından korkmayan, muhterem bir kimseydi. 270 yılında vefat etti.

#### V. RÂFÎ' B. HADÎC RİVAYETİ

1- حدثنا عبد الله بن الرومي اليمامي وعباس بن عبد العظيم العنبري وأحمد بن جعفر المعقري قالوا حدثنا النضر بن محمد حدثنا عكرمة وهو بن عمار حدثنا أبو النجاشي حدثني رافع بن خديج قال قدم نبي الله صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يأبرون النخل يقولون يلقحون النخل فقال ما تصنعون قالوا كنا نصنعه قال لعلمكم لو لم تفعلوا كان خيرا فتركوه فنفضت أو فنقصت قال فذكروا ذلك له فقال إنما أنا بشر إذا أمرتكم بشيء من دينكم فخذوا به وإذا أمرتكم بشيء من رأيي فإنما أنا بشر قال عكرمة أو نحو هذا قال المعقري فنفضت ولم يشك<sup>366</sup>

2- أخبرنا أحمد بن الحسن بن عبد الجبار قال حدثنا عبد الله بن الرومي قال حدثنا النضر بن محمد قال حدثنا عكرمة بن عمار قال حدثني أبو النجاشي قال حدثني رافع بن خديج قال قدم نبي الله صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يؤبرون النخل يقول يلقحون قال فقال ما تصنعون فقالوا شيئا كانوا يصنعونه فقال لو لم تفعلوا كان خيرا فتركوها فنفضت أو نقصت فذكروا ذلك له فقال صلى الله عليه وسلم إنما أنا بشر إذا حدثتكم بشيء من أمر دينكم

<sup>365</sup> Zehebî, *A'lâmu'n-Nübelâ*, XII/599, Tahavi, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, I/42.

<sup>366</sup> Müslim, Fezâil, 140.

فخذوا به وإذا حدثكم بشيء من دنياكم فإنما أنا بشر قال عكرمة هذا أو نحوه أبو النجاشي مولى رافع اسمه عطاء بن صهيب قاله الشيخ<sup>367</sup>

3- حدثنا عبدان بن أحمد ثنا العباس بن عبد العظيم العنبري ثنا المنصور بن محمد ثنا عكرمة بن عمار حدثني أبو النجاشي حدثني رافع بن خديج قال قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة وهم يؤبرون النخل يقول يلقحون قال ما تصنعون قالوا كنا نصنعه قال لو لم تفعلوا كان خيرا فتركوها فشيئت فذكر ذلك له فقال إنما أنا بشر فإذا أمرتكم بشيء من دينكم فخذوا به وإذا أمرتكم بشيء من دنياكم فإنما أنا بشر<sup>368</sup>

#### A. Müslim

##### 1. Râfi' b. Hadîc<sup>369</sup>

Künyesi, Ebu Abdullah, ismi, Rafi' b. Hadîc b. Râfi' Adıy Tezid Ceşm b. Hârise b. el-Hâris b. el-Hazrec b. Amr b. Mâlik b. el-Evs el-Ensârî el-Harisî'dir. Buharî, Tarih'inde Ebu Hadîc olarak künyelendiğini belirtmiştir. Uhud ve Hendek harplerine ilk katılan sahabîdir. Uhud harbinde ok isabet ettiği zaman Hz. Peygamber kendisine kıyamet gününde şahitlik edeceğini ifade etmiştir. Yahya b. Bükeyr, 73 senesinin başlarında vefat ettiğini bildirmiştir. Vâkıdî ise 74 senesinin başları olduğunu söylemiştir. İbn Hacer'e göre 73 veya 74 yılında vefat etmiştir. Vefat ettiği zaman 80 yaşında idi. Daha önceki yıllarda vefat ettiği de söylenir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis rivayet etmiştir.

##### 2. Ebu'n-Necâşî<sup>370</sup>

Künyesi, Ebu'n-Necaşî, ismi, Ata b. Suheyb ya da Sûheyb<sup>371</sup> el-Ensârî'dir. Sika bir ravidir. Evzâî, Yahya b. Ebî Kesîr, İkrîme b. Ammâr'den hadis rivayet etmiştir. Nesâî, O'nu tevsîk etmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde kendisini zikretmiştir.

<sup>367</sup> İbn Hibbân, *Sahîh*, I/112-113.

<sup>368</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV/ 280.

<sup>369</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, II/136-137, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 238, Ali el-Kârî, *Mirkâtu'l-mefâtîh*, I/377-378.

<sup>370</sup> Mizzâ, *Tehzîbu'l-kemâl*, XX/ 90, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/133, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 26, İbn Hibbân, *es-Sikât* V/ 203.

<sup>371</sup> İbn Hibbân, *Sahîh*, I/112-113.

Ebu'n-Necâşî, Râfî' b. Hadîc ile altı sene beraber bulunmuştur. Buharî, Müslim, Nesâî, İbn Mace'de rivayetleri vardır.

3. İkrime b. Ammar el-Yemâmî<sup>372</sup>

Künyesi, Ebû Ammar, ismi, İkrime b. Ammar el-İclî el-Yemâmî'dir. Aslen Basralıdır. en-Nadr b. Muhammed kendisinden rivayette bulunmuştur. Yahya b. Maîn O'nun için "sadûk" ve "leyse bihi be's" demiştir. İclî'nin *Târîhu's-sikât* adlı eserinde sika olarak zikredilmektedir. Tabiindendir. Şube, es-Sevrî, Vekî', Yahya el-Kattân, en-Nadr b. Muhammed el-Cüreşî kendisinden rivayette bulunmuştur. Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah babasına İkrime'yi sormuş O da "Yahya b. Ebî Kesîr'den rivayet ettiği hadislerde ıztırab vardır." demiştir. Muaviye b. Salih, İbn Maîn'in O'nu tevsik ettiğini bildirmiştir. Fakat İbn Ebî Hayseme, İbn Maîn'in O'nun için sadûk, leyse bihi be's değerlendirmesinde bulunduğunu rivayet etmiştir. İclî ise sikadır diyerek en-Nadr b. Muhammed'in kendisinden bin hadis rivayet ettiğini bildirmiştir. Ebû Hatim ise "sadûk, rivayetinde vehimde bulunmuş ve tedlis yapmış" olabilir diyerek kanaatini bildirmiştir. Darekutnî de tevsik etmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde kendisini zikretmiştir. Yakub b. Şeybe sika sebt bir ravidir demiştir. 160 yılından önce vefat etmiştir. İbn Maîn 159 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. Buhari'de muallak rivayetleri vardır. Müslim'de ve Kütüb-i sitte'nin diğer dört kitabında rivayetleri vardır.

4. en-Nadr b. Muhammed<sup>373</sup>

Künyesi, Ebu Muhammed, ismi, Nadr b. Muhammed b. Musa el-Cüreşî el-Yemâmî'dir. Ferd hadis rivayet eden sika bir ravidir. el-Abbas b. Abdülazim el-Anberî, Abdullah b. Muhammed er-Rumî, Ahmed b. Cafer el-Makırî kendisinden rivayette bulunmuştur. el-İclî, O'nu tevsik etmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde O'nu

<sup>372</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/ 11, İclî, *Târîhu's-sikât*, s. 339, Mizzî, *Tehzîbu'l-kemal*, II/ 261, İbn Hacer, *Tehzîb*, IV/165, İbn Hacer, *Takrîb*, II/ 34-35, İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/ 233, İbnü'l-Medînî, *el-İel*, I/ 14

<sup>373</sup> İbn Hacer, *Tehzîb* V/626, İbn Hacer, *Takrîb* II/307, İclî, *Târîhu's-sikât*, 449, İbn Hibbân, *es-Sikât* VII/535.

zikretmiştir. Teferrüd etmiş olabileceğini dile getirmiştir. 238 senesinde vefat etmiştir. Buhari, Müslim, Ebu Dâvûd , Tirmizî ve İbn Mâce’de rivayetleri vardır.

5. Ahmed b. Cafer el-Ma’kirî<sup>374</sup>

Künyesi, Ebu’l-Hasen ya da Ebu Ahmed, ismi, Ahmed b. Cafer b. Makirî’dir. Mekke’de ikamet etmiştir. Makbul bir ravidir. Mekke’de ikâmet etmiştir. Makir, Yemen’de bir nahiyenin ismidir. en-Nadr b. Muhammed el-Cüreşî’den rivayette bulunmuştur. 255’de vefat etmiştir. Müslim’de rivayetleri vardır.

6. Abbas b. Abdül’azîm el-Anberî<sup>375</sup>

Künyesi, Ebu’l-Fazl, ismi, Abbas b Abdül’azim b. İsmail b. Tevbe el-Anberî el-Basrî’dir. Sika ve hafız bir ravidir. Ebu Hâtim “sadûk” demiştir. Nesâî O’nun için “sika”, “me’mûn” demiştir. Basralı âlimlerin önde gelenlerindendir. İbn Hacer, kanaatinin sika olduğu yönünde görüş bildirmiştir. Buhari, Nesâî ve İbn Hacer 246 yılında vefat ettiğini bildirmişleridir. Buhari muallak olarak kendisinden rivâyette bulunmuştur. Müslim’de ve kütüb-i sittenin diğer dört kitabında rivayetleri vardır.

7. Abdullah b. er-Rumi el-Yemâmî<sup>376</sup>

İsmi, Abdullah b. Rumî el-Yemâmî’dir. Abdullah b. Muhammed İbn Ömer el-Yemâmî olarak da zikredilmektedir. İbnü’r-Rumî olarak da tanınmaktadır. Bağdad’ta ikamet etmiştir. İbn Uyeyne, Vekî’, Abdurrezzak, en-Nadr b. Muhammed el-Cüreşî’den rivayette bulunmuştur. Kendisinden Baki b. Mahled, Ebû Hâtim, Ebu Ya’lâ ve İbn Ebi’d-Dünya hadis rivayet etmiştir. Ebû Hâtim, sadûk olduğunu ifade etmiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde kendisini zikretmiştir. el-Hâris b. Ebî Üsâme 236 yılında vefat ettiğini bildirmiştir. İbn Kâni’ kendisini tevsîk etmiştir. Müslim’de rivayetleri mevcuttur.

<sup>374</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, I/17, İbn Hacer, *Takrîb*, I/33.

<sup>375</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dîl*, VI/216, İbn Hacer, *Tehzîb*, III/82-83, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 378.

<sup>376</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, III/264.

## B. İbn Hibbân

Râfi' b. Hadic<sup>377</sup> > Ebu'n-Necaşi<sup>378</sup> > İkrime b.Ammar<sup>379</sup> > en-Nadr b. Muhammed<sup>380</sup> > Abdullah b. er-Rumi<sup>381</sup>

8. Ahmed b. el-Hasen b. Abdülcabbar<sup>382</sup>

## C. Taberânî

Râfi' b. Hadic<sup>383</sup> > Ebu'n-Necaşi<sup>384</sup> > İkrime b.Ammar<sup>385</sup>

9. el-Mansur b. Muhammed<sup>386</sup>

10. Abdân b. Ahmed<sup>387</sup>

---

<sup>377</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 58.

<sup>378</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 58.

<sup>379</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 58.

<sup>380</sup> Bkz. 4 nolu ravi, s. 59.

<sup>381</sup> Bkz. 7 nolu ravi, s. 60.

<sup>382</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>383</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 58.

<sup>384</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 58.

<sup>385</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 58.

<sup>386</sup> Hakkında bilgi bulamadık. Hadisin İbn Hibbân tarikindeki en-Nadr b. Muhammed adlı ravinin yanlışlıkla el-Mansur gibi okunabilmesi de mümkün olduğu için tashîf ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

<sup>387</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

## VI. CABİR B. ABDULLAH RİVAYETİ

1- حدثنا أحمد قال حدثنا عياش بن الوليد الرقام قال حدثنا محمد بن نفيل قال حدثنا مجالد بن سعيد عن الشعبي عن جابر رضي الله عنه قال أبصر رسول الله الناس يلقحون النخل فقال ما للناس قال يلقحون يا رسول الله قال لا لقاح أو ما أرى اللقاح بشيء قال فتركوا اللقاح فجاء تمر الناس شيصا فقال رسول الله ما أنا بزراع ولا صاحب نخل لقموا<sup>388</sup>

2- إبراهيم بن عبد الرحمن بن إبراهيم أبو إسحاق القزويني شيخ حدث عن أبي بكر محمد بن الفضل ثنا سعيد بن عنبسة الجزار ثنا محمد بن الفضل ثنا مجالد عن عامر عن جابر بن عبد الله قال أبصر النبي صلى الله عليه وسلم الناس يلقحون النخل فقال ما للناس قالوا يلقحون فقال لا لقاح أو لا أرى اللقاح فخرج تمر الناس شيصا فقال النبي صلى الله عليه وسلم ما شأنه قالوا كنت نهيته عن اللقاح فقال ما أنا بزراع ولا صاحب نخل لقموا الشيص فاسد التمر وردية الذي ييس قبل تمام نفعه وقيل الشيص التمر الذي لا يشتد نواه<sup>389</sup>

3- حدثنا محمد بن المثني حدثنا عياش بن ابان ثنا محمد بن فضيل عن مجالد عن الشعبي عن جابر ان النبي صلى الله عليه وسلم مر يقوم يلقحون النخل فقال ما أرى هذا يعني شيئا فتركوها ذلك العام فشيصت فاخبر النبي صلى الله عليه وسلم فقال أنتم أعلم بما يصلحكم في دنياكم<sup>390</sup>

### A. Taberânî

#### 1. Cabir b. Abdullah<sup>391</sup>

İsmi, Cabir b. Abdullah b. Amr b. Harâm el-Ensârî es-Sülemî'dir. Sahabi oğlu sahabidir. 19 gazvede bulunmuştur. eş-Şa'bî kendisinden rivayette bulunmuştur. Medine'de 70 yılından sonra 94 yaşında iken vefat etmiştir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis rivayet etmiştir.

<sup>388</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II/21-21.

<sup>389</sup> Kazvîni, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, II/112.

<sup>390</sup> Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, I/112, Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I/242.

<sup>391</sup> İbn Hacer, *Tehzîb* V/350, İbn Hacer, *Takrîb* I/127.

## 2. eş-Şa'bî <sup>392</sup>

Künyesi, Ebû Amr, ismi, Âmir b. Şürâhil eş-Şa'bî el-Kûfi'dir. 20 yılında doğmuştur. "Sika meşhur" olarak tanıtılmaktadır. Kıymetli bir fıkıh bilginidir. Mekhûl, O'ndan daha fakih birisini görmedim diyerek O'nu tevsîk etmiştir. Cabir b. Abdullah'tan rivayette bulunmuştur. Mücâlid b. Said kendisinden rivayette bulunmuştur. İbn Maîn ve Ebû Zura O'nu tevsîk etmiştir. 100 senesinden sonra, 80 yaşlarında iken vefat etmiştir. İbn Hacer'e göre 109 senesinde de vefat etmiştir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis rivayet etmiştir.

## 3. Mücâlid b. Said <sup>393</sup>

Künyesi, Ebû Amr ya da Ebû Said, ismi, Mücâlid b. Said b. Umeyr b. Bestân b. zî Mirrân b. Şurahbîl b. Rebîa b. Mersed b. Ceşm el-Hemdânî el-Kûfi'dir. Leyse bi'l-kaviyy'dir. Ömrünün sonlarına doğru zabtı zayıflamıştır. İclî, O'nun için hasenü'l-hadis ve sâlihu'l-hadis ifadesini kullanmıştır. Yahya b. Main telkinde bulunduğunu söylemiştir. İbn Mehdî, Şube, Hammad b. Zeyd ve Hüseyim'in ömrünün sonlarında hafızası değiştikten sonra kendisinden hadis rivâyet ettiğini ifade etmiştir. ed-Dûrî, İbn Main'den rivayetle "la yuhteccu bi-hadisihi" demiştir. İbn Sa'd, hadisinde zayıftır demiştir. İclî, "câizu'l-hadis" demiştir. Yahya b. Said, telkinde bulunduğunu ifade etmiştir. 144 yılında Zilhicce ayında vefat etmiştir. Müslim'de ve Kütüb-i sittenin diğer dört kitabında rivayetleri vardır.

## 4. Muhammed b. Nüfeyl <sup>394</sup>

<sup>392</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, III/47-48-49, İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 369, ed-Dûrî, *Tarihu'd-Dûrî*, II/ 285 İbn Hibbân, *es-Sikât*, V/ 185.

<sup>393</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, V/ 371-373, İbn Hacer, *Takrîb* II/ 237, ed-Dûrî, *Tarihu'd-Dûrî*, II/ 549, Buhârî, et-*Tarihu's Sağîr* I/135, İbn Asakir, *el-Mecruhîn*, III/ 10, İbn Sa'd, *Tabakât*, VI/ 349, İclî, *Tarihu's-sikât*, s. 420. Muhammed b. Nüfeyl olarak kitapta zikredilen bu raviye dair bir bilgiye ulaşamadık. Fakat bu ravinin Muhammed b. Fudayl olması muhtemeldir. Çünkü Muhammed b. Fudayl, Ayyâş b. el-Velîd er-Rakkâm'dan hadis rivayet etmiştir. *Tehzîb* V/ 259

<sup>394</sup> Muhammed b. Nüfeyl olarak kitapta zikredilen bu raviye dair bir bilgiye ulaşamadık. Fakat bu ravinin Muhammed b. Fudayl olması muhtemeldir. Çünkü Muhammed b. Fudayl, Ayyâş b. el-Velîd er-Rakkâm'dan hadis rivayet etmiştir. *Tehzîb*, V/ 259

5. Ayyâş b. el-Velid er-Rakkâm<sup>395</sup>

Künyesi, Ebu'l-Velîd, ismi, Ayyaş b. el-Velid er-Rakkâm el-Kattân el-Basrî'dir. Sika bir ravidir. Ebû Hâtîm, O'nu tevsik etmiştir. Ebû Dâvûd ise sadûk demıştır. İbn Hibbân, O'nu es-Sikât isimli eserinde zikretmiştir. 226 yılında vefat etmiştir. Buhari, kendisinden yirmi üç hadis rivayet etmiştir. Buhari, Ebû Dâvûd ve Neseî'de rivayetleri vardır.

6. Ahmed<sup>396</sup>

B. Kazvîî

Cabir b. Abdullah<sup>397</sup>

7. Âmir<sup>398</sup>

8. Muhammed b. el-Fazl<sup>399</sup>

9. Sâîd b. Anbese el-Cezzâr<sup>400</sup>

Künyesi, Ebû Osman, ismi, Saîd b. Anbese er-Râzî el-Harrâz'dır. Abbâd b. Avvâm, Ebu Ubeyde el-Haddâd, Humeyd er-Ruvvâsî, Mervan el-Fezârî kendisinden hadis rivayet etmiştir. İbn Ebî Hâtîm "Babam kendisinden hadis işitmiş fakat kendisinden hadis rivayet etmemiştir. Yahya b. Maîn kendisini tanımadığını ifade etmiştir. Ebû Ubeyde el-Haddâd'dan rivayette bulunduğu kendisine söylediğinde ise O'nu yalancılıkla nitelendirmiştir. İbnü'l-Cüneyd, O'nun için rivayetinde kezzâb

<sup>395</sup> İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/ 6, İbn Hacer, *Tehzîb* IV\443, İbn Hacer, *Takrîb* II/ 101, İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/ 509

<sup>396</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>397</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 61.

<sup>398</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>399</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>400</sup> İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV/52.

demiştir. Ebû Hâtim ise kâne la yasduku diyerek rivayetinde doğru söylemediğini ifade etmiştir.<sup>401</sup>

10. Ebû Bekr Muhammed b. el-Fazl<sup>402</sup>

11. İbrahim b. Abdurrahman b. İbrahim<sup>403</sup>

C. Heysemî

Cabir b. Abdullah<sup>404</sup> > eş-Şa'bi<sup>405</sup> > Mücâlid b. Said<sup>406</sup>

12. Muhammed b. Fudayl<sup>407</sup>

Künyesi, Ebu Abdurrahman, ismi, Muhammed b. Fudayl b. Gazvân b. Cerir ed-Dabbî'dir. Osman ed-Dârimî, İbn Main'in tevsik ettiğini bildirmiştir. Sadûk ve hâfız bir ravidir. Ebû Zûra, ilim ehlerinden olan sadûk bir ravi olduğunu söylemiştir. Nesâî, "leyse bihi be's" demiştir. İbn Hibbân, es-Sikât adlı eserinde ismini zikretmiş ve Şiilikte ileri gittiğini ifade etmiştir. Ebû Dâvûd'da ateşli bir Şii olduğunu söylemiştir. Ayyaş b. el-Velid er-Rakkâm kendisinden hadis almıştır. Ahmed b. Hanbel, şiilige meyilli olduğunu ifade etmiş ve "hasenü'l-hadis" değerlendirmesinde bulunmuştur. Yahya b. Maîn ise O'nu tevsik etmiştir. Ebû Hâtim ise "şeyh" demiştir. Ebû Zura da "ilim ehlerinden sadûk bir ravidir" şeklinde kanaat belirtmiştir. Dua, zühd ve oruç ile ilgili eserler kaleme almıştır. Ebû Dâvûd ve İbn Sa'd, 194 senesinde vefat ettiğini, Buharî ise 195 senesinde vefat ettiğini söylemiştir. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis tahrîc etmiştir.

13. Ayyâş b. Ebân<sup>408</sup>

---

<sup>401</sup> İbn Hacer, *Lisânu'l-Mizân* III/39.

<sup>402</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>403</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>404</sup> Bkz. 1 nolu ravi, s. 61.

<sup>405</sup> Bkz. 2 nolu ravi, s. 61.

<sup>406</sup> Bkz. 3 nolu ravi, s. 62.

<sup>407</sup> İbn Ebî Hatim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII/ 57-58, İbn Hacer, *Tehzîb* V/ 259, Zehebî, *A'lâmu'n-Nübelâ*, IX/ 173-175

14. Muhammed b. el-Müsennâ <sup>409</sup>

Künyesi, Ebû Musa, ismi, Muhammed b. el-Müsennâ b. el-Ubeyd el-Anezî ez-Zemen el-Basrî'dir. Künyesiyle ve ismiyle meşhurdur. Sika sebt bir ravidir. Yahya b. Ma'in, O'nu tevsîk etmiştir. Ebû Hâtim ise "sâlihu'l-hadis" ve "sadûk" değerlendirmesinde bulunmuştur. Kütüb-i sitte imamlarının tamamı ondan pek çok hadis rivayet etmiştir.

---

<sup>408</sup> Hakkında bilgi bulamadık.

<sup>409</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VIII/95, Hatîb Bağdadî, *Tarihu Bağdâd*, III/283, İbn Hacer, *Takrib*, II/ 213, İbn Asakir, *el-Mucemu'l-Müştemil*, s. 949 İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX/ 111.

## **İKİNCİ BÖLÜM**

### **İLKÂH HADİSİNİN KAYNAKLARINA GÖRE TAHLİL VE TENKİDİ**



## **I. SENED TENKİDİ**

## A. HZ. ÂİŞE RİVAYETİ

### 1. Kütüb-i sitte rivayetleri

#### 1 nolu rivayet<sup>410</sup>

Hiz. AîŖe v. 57  
Urve v. 94  
HiŖam b. Urve v. 146  
Hammad b. Seleme v. 167  
Esved b. Âmir v. 208  
Ebu Bekr b. Ebî Ŗeybe v. 235  
Müslim v. 261

Müslim'in el-Câmiu's-Sahih'inde, ilkâh hadisinin dört rivayeti yer almaktadır. Bu rivayetlerin sahabe ravileri Talha b. Ubeydullah, Râfi b. Hadîc, Hz. AîŖe ve Enes b. Mâlik'tir. Müslim, hadîsi Ebu Bekr b. Ebî Ŗeybe ve Amr'un-Nâkîd tarikleriyle rivayet etmektedir. Lakin Ebu Bekr b. Ebî Ŗeybe'nin lafzını rivayet etmeyi tercih etmiştir. Muttasıl bir isnada sahip olan hadîsin sahabi ravisi Hz. AîŖe'dir. Ebu Bekr b. Ebî Ŗeybe, Amr'un-Nâkîd, el-Esved b. Âmir, Hammâd b. Seleme, HiŖam b. Urve ve Urve, Müslim rivayetinde yer alan raviler olup genel kanaat her ravinin sika olduğu yönündedir. Müslim'de zikredilen rivayetler, ilkâh hadisi rivayetleri içerisinde isnadı bakımından en sahih rivayetlerdir.

#### 2 nolu rivayet<sup>411</sup>

Hiz. AîŖe v. 57  
Urve v. 94  
HiŖam b. Urve v. 146  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Muhammed b. Yahya v. 258  
İbn Mâce v. 275

---

<sup>410</sup> Müslim, Fezâil, 141.

<sup>411</sup> İbn Mâce, Ruhûn, 15.

İbn Mâce'nin Sünen'inde, ilkâh hadisinin üç rivayeti yer almaktadır. Bu rivayetlerin sahabe ravileri Enes b. Mâlik, Hz. Aişe ve Talha b. Ubeydullah'dır. İbn Mâce, hadîsi Muhammed b. Yahya tarikiyle rivayet etmektedir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadîsin sahabi ravisi Hz. Aişe'dir. Urve, Hişâm b. Urve, Hammâd b. Seleme, Affan b. Müslim tarîkiyle gelerek Muhammed b. Yahya ez-Zühî'ye ulaşan bu tarikteki tüm raviler sikadır. İbn Mâce'nin bu rivayeti, isnadı itibariyle sahih bir hadistir.

## 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler

### 3 nolu rivayet<sup>412</sup>

Hz. Aişe v. 57  
Urve v. 94  
Hişâm b. Urve v. 146  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Ahmed b. Hanbel v. 241

Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde, ilkâh hadisinin altı rivayeti yer almaktadır. Bu altı rivayetin üçü Talha b. Ubeydullah'tan, ikisi Enes b. Mâlik'ten ve birisi de Hz. Âişe'den nakledilmiştir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Bu rivayetin sahabi ravisi Hz. Âişe'dir. Urve, Hişâm b. Urve, Hammâd b. Seleme, Affan b. Müslim tarîkiyle Ahmed b. Hanbel'e ulaşan bu tarikteki tüm raviler sikadır. Affan b. Müslim, sikatün sebtün, sika ve mutkin bir imam olarak tadil edilmiştir.<sup>413</sup> Netice itibariyle hadis isnadı bakımından sahihtir.

### 4 nolu rivayet<sup>414</sup>

Ebu Ya'lâ v. 307  
Hz. Aişe v. 57  
Urve v. 94  
Hişâm b. Urve v. 146  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Abdula'lâ b. Hammad v. 237

---

<sup>412</sup> Ahmed b. Hanbel, I/ 1862.

<sup>413</sup> Ahmed b. Hanbel, III/15-19, thk. Şuayb el-Arnaut. Muâsır hadis bilginlerinden Şuayb el-Arnaut, Müsned'e yapmış olduğu tahkikte bu hadisin Müslim'in şartına uymasından ötürü isnadı itibariyle sahih olduğunu ifade etmiştir. *Ahmed b. Hanbel*, III/15-19, thk. Şuayb el-Arnaut.

<sup>414</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsned*, VI/198.

Ebu Ya'la'nın Müsned'inde ilkâh hadisinin beş rivayeti yer almaktadır. İki Hz. Âişe'den, ikisi Enes b. Mâlik'ten ve birisi de Talha b. Ubeydullah'tan nakledilmiştir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Bu rivayetin sahâbi ravisi Hz. Âişe'dir. Urve, Hişâm b. Urve, Hammâd b. Seleme, Affan b. Müslim ve Abdula'lâ b. Hammâd tarîkiyle Ebu Ya'lâ'nın rivayet ettiği bu hadisin tüm ravileri sika dır. Tamamı sika ravilerden nakledilen bu hadis isnadı itibariyle sahihtir.<sup>415</sup>

#### 5 nolu rivayet<sup>416</sup>

H z. A iş e v. 57  
Urve v. 94  
Hişâm b. Urve v. 146  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Zühey r  
Ebu Ya'la v. 307

Ebu Ya'lâ'nın bu rivayeti, İbn Mâce'nin rivayetinde yer alan dört ravi tarafından Zühey r tarikiyle nakledilmiştir. Her ne kadar Zühey r hakkında bir bilgiye ulaşamamış olsak da eserin tahkikini gerçekleştiren Hüseyin Süley m Esed'in kanaati bu rivayetin de Ebu Ya'lâ da zikredilen diğer iki tarik gibi isnadı itibariyle sahih olduğu yönündedir.

#### 6 nolu rivayet<sup>417</sup>

H z. A iş e v. 57  
Urve v. 94  
Hişâm b. Urve v. 146  
Hammad b. Seleme v. 167  
Abdula'la b. Hammad v. 237  
Ebu Ya'la v. 307  
İbn Hibbân v. 354

<sup>415</sup> Eserin tahkikini gerçekleştiren Hüseyin Süley m Esed'in kanaati de hadisin sahih olduğu yönündedir.

<sup>416</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsne d*, VI/237.

<sup>417</sup> İbn Hibbân, *Sahih*, I/112-113.

İbn Hibbân'ın Sahih'inde ilkâh hadisnin üç rivayeti yer almaktadır. Hz. Âişe, Enes b. Mâlik ve Râfi b. Hadîc bu rivayetlerin sahabe ravileridir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. İbn Hibbân'ın eserinde zikrettiği bu rivayet, İbn Mâce'nin rivayetinde yer alan dört ravi tarafından Ebu Ya'la tarikiyle nakledilmiştir. Tamamı sika ravilerden nakledilen bu hadis isnadı itibariyle sahihtir.

## B. ENES B. MÂLİK RİVAYETİ

### 1 – 2 – 4 – 5 – 6 – 7 nolu rivayetler<sup>418</sup>

#### 1. Kütüb-i sitte rivayetleri

##### 1 nolu rivayet

Enes b. Malik v. 93  
Sâbit  
Hammad b. Seleme v. 167  
Esved b. Âmir v. 208  
Amru'n-Nâkıd v. 232  
Müslim v. 261

##### 2 nolu rivayet

Enes b. Malik v. 93  
Sâbit  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Muhammed b. Yahya v. 258  
İbn Mâce v. 275

#### 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler

##### 4 nolu rivayet

Enes b. Malik v. 93  
Sâbit  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Ahmed b. Hanbel v. 241

##### 6 nolu rivayet

Enes b. Malik v. 93  
Sâbit  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Züheyr  
Ebu Ya'la v. 307

##### 5 nolu rivayet

Enes b. Malik v. 93  
Sâbit  
Hammad b. Seleme v. 167  
Affân b. Müslim v. 220  
Abdula'lâ b. Hammad v. 237  
Ebu Ya'la v. 307

##### 7 nolu rivayet

İbn Hibbân v. 354  
Enes b. Malik v. 93  
Sâbit  
Hammad b. Seleme v. 167  
Abdula'lâ b. Hammad v. 237  
Ebu Ya'la v. 307

<sup>418</sup> Müslim, Fezâil, 141, İbn Mâce, Ruhûn, 15, Ahmed b. Hanbel, I/ 1862, Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsne'd*, VI/198-237, İbn Hibbân, *Sahih*, I/112-113.

Hiz. ÂiŖe'nin rivayet ettiği yukarıdaki hadislerin tamamını Enes b. Mâlik de rivayet etmiştir. İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel seneddeki ravileri zikrederken Enes b. Mâlik ve ondan hadis alan Sâbit'i öncelikli olarak zikretmiştir. Fakat Müslim, İbn Hibbân ve iki ayrı rivayette bulunan Ebu Ya'lâ, mezkur ravileri rivayetlerinin ikisinde de Hiz. ÂiŖe ve Urve'yi naklettikten sonra zikretmiştir. Yahya b. Maîn ve Ebu Hâtim, Sabit'in sika olduğu yönünde görüş bildirerek O'nu tadil etmişlerdir. Yukarıda ifade edilen bütün bilgiler bu rivayetler için de aynen geçerlidir.

3 nolu rivayet<sup>419</sup>

Enes b. Malik v. 93

Sâbit

Hammad b. Seleme v. 167

Abdussamed v. 207

Ahmed b. Hanbel v. 241

Ahmed b. Hanbel hadîsi hocası Abdussamed'den almıştır. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Ahmed b. Hanbel'in eserinde zikrettiği bu rivayet aynı zamanda O'nun sülâsiyâtındandır. Bu bakımdan ilkâh hadisinin Hiz. ÂiŖe ve Enes b. Malik rivayetleri içerisinde tek âli isnada sahip olan rivayetidir. Ebû Hâtim, Enes b. Mâlik'ten en güvenilir hadis rivayet eden üç raviden birisi olarak Sâbit'i zikretmiştir.<sup>420</sup> Âli isnada sahip bu rivayet isdadı itibariyle sahihtir.<sup>421</sup>

---

<sup>419</sup> Ahmed b. Hanbel, I/ 886.

<sup>420</sup> İbn Hacer, *Tehzîb* I/ 327.

<sup>421</sup> Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaut, III/15-19. Muâsır hadis bilginlerinden Şuayb el-Arnaut, *Müsned*'e yapmış olduğu tahkikte bu hadisin Müslim'in şartına uymasından ötürü isnadı itibariyle sahih olduğunu ifade etmiştir.

## C. TALHA B. UBEYDULLAH RİVAYETİ

### 1. Kütüb-i sitte rivayetleri

#### 1 nolu rivayet<sup>422</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Kuteybe b. Saîd v. 240  
Müslim v. 261

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Ebu Kâmil el-Cahderî v. 237  
Müslim v. 261

Müslim'in, ilkâh hadisinin rivayetleri içerisinde ilk olarak bu tariki zikretmesi hadisin sıhhatini pekiştirmektedir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadisin ravilerinden Kuteybe b. Saîd ve Ebu Avâne sika sebt ravilerdir. Mûsa b. Talha ve Ebu Kâmil el-Cahderî ise sikadır. Fakat Ebû Avâne ve Simâk b. Harb hakkında Ebû Hâtim'in kanaati sadûk sika oldukları yönündedir.<sup>423</sup> Öte yandan Simâk b. Harb'i Yahya b. Maîn tevsîk etmiş<sup>424</sup> Buharî kendisinden muallak rivâyetlerde bulunmuş, Müslim ve Kütüb-i sitte'nin diğer müellifleri kendisinden hadis tahric etmişlerdir.<sup>425</sup> Netice itibariyle tamamen sika raviler tarafından nakledilen bu rivayet, isnadı bakımından sahihtir.

#### 2 nolu rivayet<sup>426</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâîl b. Yunus v. 160  
Ubeydullah b. Musa v. 213  
Ali b. Muhammed v. 233  
İbn Mâce v. 275

<sup>422</sup> Müslim, Fezâil, 139.

<sup>423</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IX/ 40, İbn Hacer, *Tehzîb* II/ 430-431.

<sup>424</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, IV/279.

<sup>425</sup> İbn Hacer, *Takrîb*, I/ 320.

<sup>426</sup> İbn Mâce, *Ruhûn*, 15.

İbn Mâce, hadîsi hocası Ali b. Muhammed tarikiyle rivayet etmektedir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. İsrâîl b. Yunus hakkındaki genel kanaat sika olduğu yönündedir. Ubeydullah b. Musa ve Ali b. Muhammed de sika ravilerdir. İbn Mâce'nin bu rivayetindeki tüm raviler sika olduğundan, bu hadis isnadı itibariyle sahihtir.

## 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler

### 3 nolu rivayet<sup>427</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Behz v. 200  
Ahmed b. Hanbel v. 241

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Affân b. Müslim v. 220  
Ahmed b. Hanbel v. 241

Ahmed b. Hanbel'in hocası Behz'den aldığı bu hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Mûsa b. Talha, Simâk b. Harb ve Ebû Avâne, Müslim'in rivayetinde de yer almakta olup genel kanaat hepsinin sika olduğu yönündedir. Behz de sika sebt bir ravidir. Buharî'nin kendisinden muallak rivayetlerde bulunması ve Müslim dahil diğer kütüb-i site müelliflerinin kendisinden pek çok hadis tahrir etmesi nedeniyle Ahmed b. Hanbel'in bu rivayeti isnadı itibariyle sahihtir.<sup>428</sup>

### 4 ve 5 nolu rivayetler<sup>429</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâîl b. Yunus v. 160  
Abdürrezzak v. 211  
Ahmed b. Hanbel v. 241

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâîl b. Yunus v. 160  
Ebu'n-Nadr v. 207  
Ahmed b. Hanbel v. 241

<sup>427</sup> Ahmed b. Hanbel, I/ 150.

<sup>428</sup> Ahmed b. Hanbel, III/15-19, thk. Şuayb el-Arnaut. Muâsır hadis bilginlerinden Şuayb el-Arnaut, Mûsne'de yapmış olduğu tahkikte bu 3-4-5 nolu rivayetlerin Simâk b. Harb'den dolayı hasen olduğunu ifade etmiştir.

<sup>429</sup> Ahmed b. Hanbel, I/ 150.

Ahmed b. Hanbel'in Abdürrezzâk ve Ebu'n-Nadr'dan aldığı bu rivayetler, muttasıl isnada sahiptirler. Mûsa b. Talha, Simâk b. Harb ve Ebû Avâne, Müslim'in rivayetinde de yer almakta olup genel kanaat hepsinin sika olduğu yönündedir. Ebu'n-Nadr sika sebt ve Abdürrezzâk ise sika ve hafız ravilerdir. Netice itibariyle Ahmed b. Hanbel'in bu rivayetleri isnadları itibariyle sahihtir.

#### 6 nolu rivayet<sup>430</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Ebu Dâvûd et-Tayâlisî v. 204

Ebû Dâvûd et-Tayâlisî'nin bu rivayeti muttasıl bir isnada sahiptir. Öte yandan Talha b. Ubeydullah'tan rivayet edilen tek âlî isnada sahip rivayet olması bakımından mühimdir. Mûsa b. Talha, Simâk b. Harb ve Ebû Avâne, Müslim'in rivayetinde de yer almakta olup genel kanaat hepsinin sika olduğu yönündedir. Bütün ravilerin sika oluşundan ötürü et-Tayâlisî'nin bu rivayeti isnadı bakımından sahihtir.<sup>431</sup>

#### 7 nolu rivayet<sup>432</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Affân b. Müslim v. 220  
Abd b. Humeyd v. 249

<sup>430</sup> Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, I/186.

<sup>431</sup> Eserin tahkikini yapan Muhammed Abdülmuhsin et-Türki'nin kanaati de hadisin sahih olduğu yönündedir. Ebû Dâvud et-Tayâlisî, *Müsned*, I/186.

<sup>432</sup> Abd b. Humeyd, *el-Müntehab min Müsned*, I/64.

Abd b. Humeyd, hadîsi hocası Affân b. Müslim'den almıştır. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadîsin ilk üç ravisi Müslim'in rivayetinde, dördüncü ravi Affân b. Müslim'de İbn Mâce'nin rivayetinde geçmektedir. Cerh ve tadil bilginlerinin genel kanaati hepsinin sika olduğu yönündedir. Hadis, isnadı bakımından sahihtir.

8 nolu rivayet<sup>433</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
el-Fudayl b. Hüseyin v. 237  
İbn ebî Âsım v. 287

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Muhammed b. Ubeyd b. Hisâb v. 238  
İbn ebî Âsım v. 287

İbn Ebî Âsım'ın bu rivayeti muttasıl bir isnada sahiptir. Hadisin ravilerinden Ebu Kâmil el-Cahderî, asıl ismi olan el-Fudayl b. Hüseyin şeklinde zikredilmiştir. Ebû Kâmil ve ilk üç ravi Müslim'in rivayetinde de geçmektedir. Muhammed b. Ubeyd b. Hisab ise Nesâî ve İbn Hacer tarafından tadil ve tevsik edilmiştir.<sup>434</sup> Cerh ve tadil yönünden genel kanaat bütün ravilerin sika olduğu yönündedir. Hadis, isnadı bakımından sahihtir.

9 nolu rivayet<sup>435</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Ebu Kamil el-Cahderî v. 237  
Bezzâr v. 292

Bezzâr, hadîsi hocası Ebû Kamil el-Cahderî'den almıştır. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadîsin bütün ravileri aynı zamanda Müslim'in de ravidir. Cerh ve tadil bilginlerinin genel kanaati hepsinin sika olduğu yönündedir. Hadis, isnadı bakımından sahihtir.

<sup>433</sup> İbn Ebî Âsım, *Kitâbu'l-Âhâd ve'l-Mesânî*, I/165.

<sup>434</sup> İbn Hacer, *Tehzîb* VI/211.

<sup>435</sup> el-Bezzâr, *Müsned*, III/152.

10 nolu rivayet<sup>436</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Hafs b. Cümey'  
Ahmed b. Abde v. 245  
Bezzâr v. 292

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâîl b. Yunus v. 160  
Esbât b. Nasr  
Bezzâr v. 292

el-Bezzâr, hadîsi hocaları Ahmed b. Abde ve Esbât b. Nasr'dan almıştır. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Bu rivayetteki iki ravi Müslim'de bir ravi de İbn Mâce'de geçmektedir. Bu raviler hakkındaki genel kanaat sika oldukları yönündedir. Hadisin ravilerinden Hafs b. Cümey', Ebû Hâtim ve İbn Hacer tarafından zayıf kabul edilmiştir.<sup>437</sup> Ahmed b. Abde'yi ise Ebû Hâtim tevsîk etmiştir.<sup>438</sup> Esbât b. Nasr da Ebû Hâtim'e göre zayıftır. İbn Hacer'in kanaati ise sadûk olduğu yönündedir.<sup>439</sup> Netice itibariyle Esbât b. Nasr'ın zayıf bir ravi olması hadisin sıhhatini etkilemekte ve hadisi isnadı itibariyle zayıf kılmaktadır.

11 nolu rivayet<sup>440</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
İbrahim b. Haccâc en-Nîlî v. 232  
Ebu Ya'lâ v. 307

Ebû Ya'lâ, hadîsi hocası İbrahim b. el-Haccâc en-Nîlî'den almıştır. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadîsin ilk üç ravisi Müslim'in rivayetinde geçmektedir. İbrahim b. el-Haccâc en-Nîlî'nin güvenilir olduğu yönünde cerh ve tadil bilginleri

<sup>436</sup> el-Bezzâr, *Müsned*, III/153.

<sup>437</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III/ 170, İbn Hacer, *Tehzîb*, I/556-557.

<sup>438</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, II/ 62.

<sup>439</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, I/ 137.

<sup>440</sup> Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsned*, II/12.

ittifak halindedir. Hadisin bütün ravileri sika olduğundan hadis isnadı itibariyle sahihtir.<sup>441</sup>

#### 12 nolu rivayet<sup>442</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâîl b. Yunus v. 160  
Ebu Âmir v. 204  
Yezid b. Sinan v. 264  
Tahavi v. 321

Tahâvî, bu hadisi Yezid b. Sinân tarikiyle rivayet etmektedir. Hadisin ilk üç ravisi İbn Mâce tarikinde de zikredilmiş ve genel kanaatin sika olduğu ifade edilmişti. Ebû Âmir hakkında İbn Maîn ve Ebû Hâtim sadûk, Nesâî ve İbn Sa'd ise sika ve emin kanaatine varmışlardır.<sup>443</sup> Yezid b. Sinân için cerh ve tadil âlimlerinden Zehebî, hâfız ve sika değerlendirmesinde bulunmuştur.<sup>444</sup> Tahâvî'nin bu rivayetinde Ebû Âmir hakkında Nesâî ve İbn Sa'd'ın kanaatini kabul edip bu isnadın sahih kabul edilmesinin daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

#### 13 nolu rivayet<sup>445</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Hafs b. Cümey'  
Ahmed b. Abde v. 245  
Yezid b. Sinan v. 264  
Tahavi v. 321

Tahâvî, hadîsi hocası Yezid b. Sinân'dan almıştır. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadisin ravilerinden Hafs b. Cümey', Ebû Hâtim ve İbn Hacer tarafından zayıf

---

<sup>441</sup> Eserin tahkikini gerçekleştiren Hüseyin Süleym Esed'in kanaati de hadisin isnadı itibariyle sahih olduğu yönündedir. Ebû Ya'la el-Mevsîlî, *Müsned*, II/12.

<sup>442</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

<sup>443</sup> İbn Hacer, *Tehzîb* III/505-506.

<sup>444</sup> Zehebî, *A' lâmun' n-nübelâ*, XII/554.

<sup>445</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

kabul edilmiştir.<sup>446</sup> Ahmed b. Abde'nin ve Yezid b. Sinân'ın sika olduğu yönünde cerh ve tadil bilginleri görüş bildirmişleridir. Hafs b. Cümey'in zayıf olduğu yönündeki değerlendirme hadisın isnadını zayıf kılmaktadır.

#### 14 nolu rivayet<sup>447</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Muhammed b. Süleyman el-Esedî v. 245  
İbnü'l-Münâdâ v. 272  
eş-Şâfi v. 335

eş-Şâfi, hadîsi hocası İbn'ül-Münâdâ olarak da tanınan Muhammed b. Ubeydullah'dan almıştır. Hadîsin ilk üç ravisi Müslim'in rivayetinde geçmektedir. Muhammed b. Süleyman el-Esedî hakkında cerh ve tadil bilginlerinden İbn Hacer sika<sup>448</sup>, Ebû Hâtim ise sâlihu'l-hadîs ve sadûk<sup>449</sup> değerlendirmesinde bulunmuştur. Ebû Hâtim, Muhammed b. Ubeydullah için sadûk demiş fakat Buhârî kendisinden hadis rivayet etmiştir. Muhammed b. Süleyman ve Muhammed b. Ubeydullah hakkındaki kanaatin sadûk olması hasebiyle bu rivayetin hasen olarak kabul edilmesi ve itibar için alınması daha uygundur.

#### 15 nolu rivayet<sup>450</sup>

Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâil b. Yunus v. 160  
Ubeydullah b. Musa v. 213  
İshak b. İbrahim b. Ceble  
eş-Şâfi v. 335

---

<sup>446</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III/ 170, Tehzîb I/556-557

<sup>447</sup> eş-Şâfi, *Müsned*, I/68.

<sup>448</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, V/ 129.

<sup>449</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/ 268.

<sup>450</sup> eş-Şâfi, *Müsned*, I/69.

eş-Şâî, hadîsi hocası İshak b. İbrahim b. Ceble'den almıştır. İlk dört ravi İbn Mâce'nin rivayetinde de geçmiş ve genel kanaatin ravilerin hepsinin sika olduğu yönünde olduğu zikredilmişti. İbn Hibbân kendisini es-Sikât adlı eserinde zikretmiş ve İshak b. İbrahim'in sika olduğu yönünde kanaatini ifade etmiştir.<sup>451</sup> Netice itibariyle tüm ravilerin sika olması hadisin isnadı itibariyle sahih olduğunu göstermektedir.

#### 16 nolu rivayet<sup>452</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Muallâ b. Esed v. 218  
Muhammed b. Ali el-Verrâk  
eş-Şâî v. 335

eş-Şâî, hadîsi hocası Muhammed b. Ali el-Verrâk'dan almıştır. Cerh ve tadil bilginleri Muallâ b. Esed'in sika sebt olduğu yönünde kanaat belirtmişleridir.<sup>453</sup> Müracaat ettiğimiz cerh ve tadil kitaplarında Muhammed b. Ali el-Verrâk hakkında bir bilgiye ulaşamadığımızdan bizce kendisi mechuldür. Fakat rivayetin metni Ahmed b. Hanbel ve Ebû Ya'lâ'nın rivayetleriyle mutabakat göstermektedir. Bu rivayetin itibar için alınması daha uygun gözükmektedir. Ancak hadis senedi itibariyle zayıftır.

#### 17 nolu rivayet<sup>454</sup>

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Kuteybe b. Said v. 240  
el-Hasen b. Süfyan v. 303  
Ebu Amr b. Hamdân  
İsbahânî v. 430

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Yahya el-Himmânî v. 228  
Yunus b. Habib  
Abdullah b. Cafer  
İsbahânî v. 430

Talha b. Ubeydullah v. 36  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
İsrâîl b. Yunus v. 160  
İbn ebî Avâne  
Abdurrahman b. Mehdî v. 198  
İsbahânî v. 430

<sup>451</sup> İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII/122.

<sup>452</sup> eş-Şâî, *Müsned*, I/70.

<sup>453</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII/ 334.

<sup>454</sup> İsbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, (ter. *Sahabeden günümüze Allah dostları*), IV/ 76.

Mûsa b. Talha, Simâk b. Harb, Ebû Avâne, İsrâil b. Yunus, Kuteybe b. Saîd, el-Hasen b. Süfyan, Abdurrahman b. Mehdi, Yahya el-Hımmânî, Ebû Nuaym el-İsbahânî'nin rivayetinde yer alan raviler olup cerh tadil bilginlerinin genel kanaati sika oldukları yönündedir. Müracaat ettiğimiz rical kitaplarında İbn Ebî Avâne, Yunus b. Habib, Ebû Amr b. Hamdân, Abdullah b. Cafer hakkında hakkında bir bilgiye ulaşamadığımızdan bizce kendileri mechuldür. Bundan dolayı hadis senedi itibariyle zayıftır.

#### D. HAVLE BNT. KA'KÂ RİVAYETİ

##### 1 nolu rivayet<sup>455</sup>

Havle binti el-Ka'kâ  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Hammâd  
Yahya  
Yezid b. Sinân  
Tahavi v. 321

Havle binti el-Ka'kâ  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Hammâd  
Ebu'l-Velîd  
Yezid b. Sinân  
Tahavi v. 321

Sahabî râvisi Havle binti Ka'kâ olan hadisi Tahâvî, sika bir ravi olan Yezid b. Sinân'dan nakletmiştir. Bu rivayetin ilk üç ravisi Müslim'in de ravileri olup genel kanaat sika oldukları yönündedir. Müracaat ettiğimiz rical kitaplarında Ebu'l-Velîd, Yahya ve Hammâd hakkında bir bilgiye ulaşamadığımızdan bizce kendileri mechuldür. Mezkur ravilerin mechul olması hadisin senedinin zayıf olduğunu göstermektedir.

##### 2 nolu rivayet<sup>456</sup>

Havle binti el-Ka'kâ  
Mûsa b. Talha v. 103  
Simâk b. Harb v. 123  
Ebû Avâne v. 175  
Ebu Dâvûd et-Tayâlisi v. 204  
Ebu Bekre  
Tahavi v. 321

<sup>455</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

<sup>456</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409.

Bu rivayetin ilk üç ravisi Müslim'in de ravileri olup genel kanaat sika oldukları yönündedir. Tahâvî'nin kendisinden hadis rivayet ettiği Ebû Bekre güvenilir bir ravidir. Ebu Dâvûd et-Tayâlisî ise sika sebt bir ravidir.<sup>457</sup> Netice itibariyle hadis isnadı bakımından sahihtir.

## E. RÂFÎ B. HADÎC RİVAYETİ

### 1. Kütüb-i sitte rivayeti

#### 1 nolu rivayet<sup>458</sup>

Rafî b. Hadîc v. 74

Ebu'n-Necâşî

İkrime b. Ammâr v. 159

en-Nadr b. Muhammed v. 238

Ahmed b. Cafer el-Ma'kûrî v. 255

Müslim v. 261

Rafî b. Hadîc v. 74

Ebu'n-Necâşî

İkrime b. Ammâr v. 159

en-Nadr b. Muhammed v. 238

Abbas b. Abdülazîm el-Anberî v. 246

Müslim v. 261

Rafî b. Hadîc v. 74

Ebu'n-Necâşî

İkrime b. Ammâr v. 159

en-Nadr b. Muhammed v. 238

Abdullah b. er-Rûmî el-Yemâmî v. 236

Müslim v. 261

Müslim, hadîsi üç ayrı hocasından rivayet etmektedir. Hadis, muttasıl bir isnada sahiptir. Hadisin sahabe ravisi Râfî b. Hadîc'dir. Kendisinin hizmetinde bulunmuş olan Ebu'n-Necâşî hakkında cerh ve tadil bilginleri sika hükmünü vermişlerdir. İkrime b. Ammar için Yakub b. Şeybe sika sebt, İclî ve Darekutnî sika, Ebû Hatim ve İbn Maîn ise sadûk demişlerdir.<sup>459</sup> Cerh ve tadil bilginlerinin genel kanaati en-Nadr b. Muhammed ve Abbas b. Abdülazîm el-Anberî'nin sika olduğu yönündedir. Ahmed b. Cafer b. Makrî'yi ise makbul ravi olarak zikretmişlerdir. Abdullah b. er-Rumi el-Yemamî hakkında Ebû Hâtim sadûk değerlendirmesinde bulunmuştur.<sup>460</sup> Bu rivayette zikredilen ravilerden İkrime b. Ammar ve Abdullah b. er-Rumi el-Yemamî'nin sadûk olarak nitelendirilmesi, Ahmed b. Cafer b. Makrî'nin ise makbul ravi addedilmesi hadisin hasen olarak değerlendirilmesini ve isnadı bakımından itibar için alınmasının daha uygun olacağını göstermektedir.

<sup>457</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, II/ 398-400.

<sup>458</sup> Müslim, *Fezâil*, 140.

<sup>459</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, VII/ 11, *Tehzîb*, IV/165.

<sup>460</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, III/264.

## 2. Kütüb-i sitte dışındaki rivayetler

### 2 nolu rivayet<sup>461</sup>

Rafî b. Hadîc v. 74  
Ebu'n-Necâşî  
İkrime b. Ammâr v. 159  
en-Nadr b. Muhammed v. 238  
Abdullah b. er-Rûmî el-Yemâmî v. 236  
Ahmed b. el-Hasen b. Abdülcebbâr  
İbn Hibbân v. 354

İbn Hibbân'ın rivayet ettiği bu hadisin ilk dört ravisi Müslim'in de ravileridir. en-Nadr b. Muhammed sika, İkrime b. Ammar ve Abdullah b. er-Rumi el-Yemamî ise sadûktur. Müracaat ettiğimiz rical kitaplarında Ahmed b. el-Hasen b. Abdülcabbâr hakkında bir bilgiye ulaşamadığımızdan bizce kendisi mechuldür. Netice itibariyle hadis isnadı bakımından zayıftır.

### 3 nolu rivayet<sup>462</sup>

Rafî b. Hadîc v. 74  
Ebu'n-Necâşî  
İkrime b. Ammâr v. 159  
el-Mansur b. Muhammed v. 238  
Abbas b. Abdülazîm el-Anberî v. 246  
Abdân b. Ahmed  
Taberânî v. 360

Ebu'n-Necâşî, İkrime b. Ammâr ve Abbâs b. Abdülazîm el-Anberî Müslim'in rivayetinde de geçmektedir. Müracaat ettiğimiz rical kitaplarında el-Mansûr b. Muhammed ve Abdân b. Ahmed hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Bundan dolayı hadis isnadı bakımından zayıftır.

---

<sup>461</sup> İbn Hibbân, *Sahîh*, I/112-113.

<sup>462</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, IV/ 280.

## F. CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETİ

### 1 nolu rivayet<sup>463</sup>

Cabir b. Abdullah v. 70  
eş-Şabî v. 109  
Mücâlid b. Saîd v. 144  
Muhammed b. Nüfeyl  
Ayyâş b. el-Velîd er-Rakkâm v. 226  
Ahmed  
Taberânî v. 360

Taberânî, hadisi Ahmed tarikiyle nakletmektedir. eş-Şa'bî ve Ayyâş b. Velîd er-Rakkâm hakkındaki genel kanaat sika oldukları yönündedir. İbn Maîn, Mücâlid b. Saîd'in telkînde bulunduğunu ve hadisini delil olamayacağını ifade etmiştir.<sup>464</sup> Müracaat ettiğimiz rical kitaplarında Muhammed b. Nüfeyl ve Ahmed hakkında bir bilgiye ulaşamadığımızdan bizce mechul ravidirler. Dolayısıyla hadis isnadı bakımından zayıftır.<sup>465</sup>

### 2 nolu rivayet<sup>466</sup>

Cabir b. Abdullah v. 70  
Âmir  
Mücâlid b. Saîd v. 144  
Muhammed b. el-Fazl  
Saîd b. Anbese el-Cezzâr  
Ebubekir Muhammed b. el-Fazl  
Kazvînî v. 628

Hadisin sahabî râvisi Câbir b. Abdullah'tan hadisi alan Âmir'in kimliğini tesbit edemediğimizden mechuldür. İbn Maîn, Mücâlid b. Saîd'in telkînde bulunduğunu ve hadisini delil olamayacağını geçen rivayette ifade etmiştik. Saîd b. Anbese hakkında Ebû Hâtim ise kâne la yasduku diyerek güvenilir olmadığını ifade etmiştir.<sup>467</sup> Hadisin

<sup>463</sup> Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, II/21-21.

<sup>464</sup> İbn Hacer, *Tehzîb*, V/ 371-373.

<sup>465</sup> Hadis isnadı bakımından zayıf olsa bile muasır hadis bilginlerinden, eserin tahkikini gerçekleştiren Mahmud et-Tahhân hadisin metni itibariyle sahih olduğunu ifade etmiştir. *el-Mu'cemü'l-evsat*, II/21-21.

<sup>466</sup> Kazvînî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kazvîn*, II/112.

<sup>467</sup> İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl* IV/52.

diğer ravileri olan Muhammed b. el-Fazl ve Ebû Bekr Muhammed b. el-Fazl hakkında müracaat ettiğimiz rical kitaplarında herhangi bir bilgi edinemediğimiz için hadis isnadı itibariyle zayıftır.

3 nolu rivayet<sup>468</sup>

Cabir b. Abdullah v. 70  
eş-Şabî v. 109  
Mücâlid b. Saîd v. 144  
Muhammed b. Fudayl v. 194  
Ayyâş b. Ebân  
Muhammed b. el-Müsennâ  
Heysemî

Hadisin ilk iki ravisi Taberânî rivayetinde de geçmektedir. Cerh ve tadil bilginleri Muhammed b. Fudayl için sadûk ve hâfız, Muhammed b. el-Müsennâ içinse sika sebt değerlendirmesinde bulunmuştur. Ayyâş b. Ebân, müracaat ettiğimiz rical kitaplarında bir bilgiye ulaşamadığımız için bizce mechul bir ravidir. Netice itibariyle bu hadis isnadı bakımından zayıftır.

---

<sup>468</sup> Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, I/112.

## II. METİN TENKİDİ

#### A. METİN TENKİDİ AÇISINDAN İLKÂH HADİSİNİN TARİKLERİ

Sened tenkidi bölümünde, cerh ve tadil otoritelerinin raviler hakkındaki değerlendirmeleri zikredilmiştir. Bu değerlendirmelerin neticesinde ilkâh hadisinin bazı rivayetlerinin senetleri itibariyle sahih çok az bir kısmının hasen, bir miktarının da zayıf olduğu tespit edilmiştir.<sup>469</sup> Senedinin zayıf olduğu tespit edilen rivayetlerin metin tenkidi yapılmamıştır.

Bir hadisin metninin iyice anlaşılması için tekrar kaçınılmazdır. Tekrarın önemini Yahyâ b. Maîn, “Bir hadîsi 30 tarikten yazmazsak onu anlamazdık”, Ahmed b. Hanbel ise, “Hadîsin bütün tariklerini yazmazsam onu anlamazsın, zira hadîslerin bazısı, bazısını açıklar”, Ali b. el-Medînî de (233/847): “Bir konu hakkındaki hadîslerin, bütün tarikleri derlenmedikçe o konunun hatasız bir şekilde iyice anlaşılması mümkün olmaz” sözleriyle dile getirmişlerdir.<sup>470</sup> Biz de ilkâh hadisinin metin bakımından iyice anlaşılması için bütün sahih ve hasen tarikleri bir arada zikrederek metni anlaşılır kılmaya çalıştık.

Hız. Âişe’den rivayet edilen altı hadisin, Enes b. Malik’ten de rivayet edilen yedi hadisin tamamı isnadları itibariyle sahihtir. Talha b. Ubeydullah’dan rivayet edilen on iki tarik isnadı bakımından sahih, bir tanesi hasen, diğer dört tanesi de zayıftır. Havle b. Ka’kâ tarikiyle nakledilen iki rivayetin birisi sahih bir diğeri de zayıftır. Râfi b. Hadîc tariki ile rivayet edilen üç hadisin birisi hasen, diğer ikisi ise zayıftır. Cabir b. Abdullah’ın naklettiği üç rivayet ise isnadları itibariyle zayıftırlar.

#### B. İLKÂH HADİSİNİN RİVAYETLERİ ARASINDA LAFİZ VE MÂNÂ MUKAYESESİ

Bu kısımda ilkâh hadisinin rivayetleri içerisinde yalnızca sahih ve hasen olanları değerlendirilecektir. İlkâh hadisinin sahabî ravilerine göre yapılacak olan metin tenkidi değerlendirmesi hadiste geçen muhtelif konulara göre yapılacaktır. İlkâh hadisinin cümleleri dört ana başlık altında sınıflandırılmış ve birbirine benzer olan ya da manen aynı anlama sahip olan rivayetler birlikte değerlendirilmiştir.

<sup>469</sup> Bkz. İlkâh hadisinin senet atlası, s. 136. İlkâh hadisinin otuz sekiz rivayeti içerisinde yirmi altı adet rivayet sahih, iki tanesi hasen, on kadarı da zayıftır.

<sup>470</sup> Ali Akyüz, *Said b. Mansûr’un Musannef’inin Yeniden İnşası*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 41.

Hadislerin numaralandırılmasında sahabe râvilerin rivayetlerinde zikredilen numaralandırma sırası esas alınmıştır. İlkâh hadisinde geçen muhtelif konuları dört ana başlık altında zikredilebiliriz:

1. Hz. Peygamber'in bir kavme uğraması ve bazı sesler duyup sesin nedenini sorması.
2. Bunu yapmasanız, daha iyi olur buyurması.
3. Mahsulün düşük olması ve ürün düşüklüğünün Hz. Peygamber'e ulaşması.
4. Hz. Peygamber'in dünya işinizi siz daha iyi bilirsiniz, bir şey dünyanızın işinden olursa o iş size attır o şey dininizin işinden olursa bana âittir, beni muaheze etmeyin, ben bir beşerim hata da isabet de ederim buyrukları.

#### A) Hz. Âişe'den nakledilen rivayetler

*1. Hz. Peygamber'in bir kavme uğraması ve bazı sesler duyup sesin nedenini sorması.*

1 nolu rivayette Hz. Peygamber'in hurmaları dölleyen bir kavme uğradığından bahsedilmektedir. 2 nolu rivayette ise Hz. Peygamber'in bazı sesler duyduktan sonra bu ses nedir buyurması ve ashâbın da kendisine hurmaların döllenmediğini haber verdikleri kaydedilmektedir. 4 ve 6 nolu rivayetler ise metin yönünden birbirinin aynısıdır. Bu iki rivayetin 2 nolu rivayetten farkı Hz. Peygamber'in "bu sesler" diyerek ses kelimesinin çoğulunu kullanmasıdır. 3 ve 5 nolu rivayetler de metin bakımından birbirinin aynısıdır. Bu rivayetlerin 4 ve 6 nolu rivayetlerden farkı ise ashâbın cümlelerinin sonunda "Ya Rasûlellâh" diyerek cevap vermesinden ibarettir.

*2. Bunu yapmasanız, daha iyi olur buyurması.*

1 nolu rivayette "Hz. Peygamber, bunu yapmasanız daha iyi olur" şeklinde buyurmuş ve muhatap sigası kullanmıştır. 2-3-4-5-6 nolu rivayetlerde ise "bunu yapmasalar" şeklinde gâib sigası kullanmıştır.

*3. Mahsulün düşük olması ve ürün düşüklüğünün Hz. Peygamber'e ulaşması.*

1 nolu rivayette Hz. Âişe, hurmaların -döllenmedikleri için- çekirdeklerinin pekişmediğini ve Hz. Peygamber'in ashâbın yanına tekrar uğradığını ifade etmiştir. 2 ve 3 nolu rivayetler metin olarak birbirinin aynısıdır. Bu rivayetlerde ise o sene hurmaların döllendirilmediği ve hurmaların çekirdeklerinin pekişmediği ve bu

durumun Hz. Peygamber'e birkaç kişi tarafından iletildiği dile getirilmiştir. 4 ve 6 nolu rivayetlerde ise Hz. Peygamber'in kanaatine ashâbın sımsıkı yapıştığı, hurmaları döllandirmedikleri ve hurmaların çekirdeklerinin pekişmediği için durumu bir kişinin Rasûlullah ulaştırdığı zikredilmektedir. 4 ve 6 nolu rivayetler manen birbirinin aynısıdır. 6 nolu rivayette قال yerine ذلك ve عامهم yerine de عامته ifadeleri zikredilmiştir. 5 nolu rivayette ise ashâbın o sene hurmaları döllandirmedikleri ve hurmaların çekirdeklerinin pekişmediği için bu durumun Hz. Peygamber'e birkaç kişinin ilettiği dile getirilmiştir.

4. Hz. Peygamber'in "Dünya işinizi siz daha iyi bilirsiniz, bir şey dünyanın işinden olursa o iş size attır, o şey dininizin işinden olursa bana âittir, beni muaheze etmeyin, ben bir beşerim hata da isabet de ederim." buyrukları.

1 nolu rivayette Hz. Peygamber'in ashâbın yanına tekrar uğradığı zikredilmiştir. Bu kısımda ise Rasûlullah'ın "Sizin hurmalarınıza ne oldu?" diye sorduğu soruya ashâb -Sen şöyle şöyle buyurmuştun! diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Rasûlullah'ın "Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz!" şeklinde buyurduğu zikredilmektedir. 2 ve 3 nolu rivayetlerde ise Hz. Peygamber "Bir şey dünyanın işinden olursa o iş size attır o şey dininizin işinden olursa bana âittir." buyurmuştur. 2 ve 3 nolu rivayetler arasındaki fark birisinde şart ve cevap cümlelerinin 2 nolu rivayette إن كان ile diğerinde ise إذا كان ile başlamış olmasıdır. 4 nolu rivayette ise Hz. Peygamber, "Dünyanızın işi olduğunda o iş size attır. Dininizin işinden olan bir şey ise bana âittir." buyurmuştur. 3 nolu rivayet ile 5 ve 6 nolu rivayetler ise manen birbirinin aynısıdır. Lakin 5 ve 6 nolu rivayetlerde شيء ifadesi merfu olarak, 3 nolu rivayette ise شيئا şeklinde mansub olarak zikredilmiştir.

#### B) Enes b. Malik'ten nakledilen rivayetler

Enes b. Malik'ten nakledilen rivayetler ile Hz. Âişe'den nakledilen rivayetler aynı isnad içerisinde zikredildiğinden metin olarak birbirlerinin aynılarıdır. Enes b. Malik tariki ile gelen ve müstakil olarak zikredilen yalnızca Ahmed b. Hanbel'in Müsned'in deki rivayettir.

*1. Hz. Peygamber'in bir kavme uğraması ve bazı sesler duyup sesin nedenini sorması.*

3 nolu rivayette; Hz. Peygamber bazı sesler işitmiş ve “bu nedir” diye sormuştur. Sahabe-i kirâm da hurmayı döllandirdikleri şeklinde cevap vermiştir.

*2. Bunu yapmasanız, daha iyi olur buyurması.*

Keşke onu terk etseniz ve döllandirmeseniz daha iyi olur buyuran Rasûlullah (s.a.v.)'ın bu temennisini ashâb yerine getirmiş ve döllandirmeyi terk etmişlerdir.

*3. Mahsulün düşük olması ve ürün düşüklüğünün Hz. Peygamber'e ulaşması.*

Ashâb, hurmaları döllandirmemişler ve hurmalar çekirdeğini pekiştirmemiştir. Hz. Peygamber “size ne oldu?” diye sorduğunda ise ashâb “senin buyurduğun üzere terk ettik fakat böyle oldu” diye cevap vermiştir.

*4. Hz. Peygamber'in “Dünya işinizi siz daha iyi bilirsiniz, bir şey dünyanızın işinden olursa o iş size attır o şey dininizin işinden olursa bana âittir, beni muaheze etmeyin, ben bir beşerim hata da isabet de ederim.” Buyrukları.*

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Bir şey dünyanızın işinden olursa siz o işi daha iyi bilirsiniz. Dininizin işinden olursa da bana âittir.”

C) Talha b. Ubeydullah'tan nakledilen rivayetler

*1. Hz. Peygamber'in bir kavme uğraması ve bazı sesler duyup sesin nedenini sorması.*

1 nolu rivayette hadisin sahabî ravisi Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber'le beraber hurma ağaçları üzerinde bulunan bir kavme uğramıştır. 2 nolu rivayette Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber'le beraber bir hurmalığa uğramış ve Rasûlullah hurmaları dölleyen bir kavim görmüştür. 3 ve 7 nolu rivayetler metin olarak birbirinin aynısıdır. Hz. Peygamber burada yalnız başına, hurma ağaçları üzerinde bulunan bir kavme uğramıştır. 4 nolu rivayette ise Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber'le beraber Medine hurmalıklarına uğramıştır. Rasûlullah, hurma ağaçları üzerinde bulunan ve hurmaları dölleyen kavimler görmüştür. 6 nolu rivayette ise Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber ile beraberken hurmaları dölleyen bir kavmin yanına gelmişlerdir. 8 nolu rivayette de Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber ile Medine'nin bazı tarlalarında beraber bulunduğunu ifade etmiş ve Rasûlullah, hurma ağaçları üzerinde bulunan, hurmaları dölleyen bir kavim görmüştür. 9 nolu rivayette Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber'le beraber bir hurmalığa uğramıştır. Rasûlullah hurma

ağaçları üzerinde bulunan ve hurmaları dölleyen bir kavim görmüştür. 11 nolu rivayette Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber’le beraber hurma ağaçları üzerinde bulunan bir kavme uğramıştır. 12 nolu rivayette ise Hz. Peygamber, yalnız başına hurma ağaçları üzerinde bulunan insanların yanına uğramıştır. 13 nolu rivayette ise Talha b. Ubeydullah, Hz. Peygamber’le beraber bir hurmalığa uğramış ve Rasûlullah hurma ağaçları üzerinde bulunan, hurmaları dölleyen bir kavim görmüştür.

## *2. Bunu yapmasanız, daha iyi olur buyurması.*

1-2-3-4-6-7-9-11-12-13 nolu rivayetlerin tamamında Hz. Peygamber “Bunlar ne yapıyor?” diye sormuştur. 8 nolu rivayette Rasûlullah, “Ne yapıyorlar?” şeklinde gâib sigasıyla soru yöneltirken, 9 nolu rivayette ise “Ne yapıyorsunuz?” şeklinde muhatap sigasıyla bir soru yöneltmiştir. Burada ravi şekketmiş ve ilk önce zikredilen lafızla birlikte iki ihtimalden söz etmiştir.

1 ve 11 nolu rivayetlerde Hz. Peygamber’in sorusuna binaen ashâb da “Hurmayı döllüyorlar.” diyerek cevap vermiş ve erkeğin, dişinin üzerine koyulduğunu bu şekilde de döllendiğini söylemişlerdir. İki rivayet arasındaki fark 1 nolu rivayetin *يَجْعَلُونَ* ifadesinin ise *يَجْعَلُونَ* ifadesi ile başlamasıdır. 1 nolu rivayette geçen *يَجْعَلُونَ* lafzı 11 nolu rivayette *يَجْعَلُونَ* şeklinde geçmektedir. 7 nolu rivayet de manen 1 nolu rivayet ile aynı anlama gelmektedir. Lakin bu rivayette *يَجْعَلُونَ* yerine *يَجْعَلُونَ* lafzı *يَجْعَلُونَ* yerine de *يَجْعَلُونَ* ifadeleri zikredilmektedir.

3 nolu rivayette ashâb, “Erkeği dişinin üzerine koyarak hurmayı döllüyorlar.” diyerek cevap vermiştir. 6 ve 12 nolu rivayetler de manen 3 nolu rivayetle aynı anlamdadır. 3 nolu rivayette hurma kelimesi “hu” zamiri ile belirtilirken 6 ve 12 nolu rivayetlerde ise hurma kelimesi açık olarak zikredilmiştir. 13 nolu rivayette ise ashâb, sadece erkeğin dişinin üzerine koyulduğunu ifade etmiştir.

2 nolu rivayette ise Hz. Peygamber’in sorusuna binaen ashâb, “Erkekten alıp dişinin üzerine koyuyorlar.” şeklinde cevap vermiştir. 4 nolu rivayette ise ek olarak bu şekilde hurmayı döllüyorlar ziyadesi bulunmaktadır. 9 nolu rivayette geçen *يَجْعَلُونَ* lafzı 2 nolu rivayette *يَجْعَلُونَ* şeklinde geçmektedir. 8 nolu rivayetin 9 nolu rivayetten farkı ise

cümlelerin başındaki ashabın cevabı قال ile başlarken bu rivayette قالوا ile başlamasıdır.

ويفعلون ifadesinin yerine de فيضعون ifadesi zikredilmiştir.

### 3. Mahsulün düşük olması ve ürün düşüklüğünün Hz. Peygamber'e ulaşması.

1 nolu rivayette Rasûlullah, “Bu şeyin bir fayda vereceğini zannetmiyorum.” buyurdu. O kavim bunu haber alarak aşlamayı terk ettiler. Sonra Rasûlullah (s.a.v.) bunu haber aldı.

2-3-4-7-11-13 nolu rivayetlerin tamamında Hz. Peygamber'in “Bunun bir fayda vereceğini zannetmiyorum.” buyruğu zikredilmektedir. 2 ve 13 nolu rivayetlerde “Rasûlullah'ın bu düşüncesi ashâba ulaştı ve hurmayı döllendirmeyi terk ettiler ve hemen hurma ağaçlarından indiler. Bu durum Hz. Peygamber'e ulaştı.” ifadeleri geçmektedir. 2 ve 13 nolu rivayetler manen birbirinin aynısıdır. Aralarında ki fark ise 13 nolu rivayette بلغ fiilerinden sonra iki kez ذلك lafzının gelmiş olmasıdır. 3 ve 7 nolu rivayetler metin bakımından birbirinin aynısıdır. Manen de 1 nolu rivayetle aynı anlamı taşımaktadırlar. Öte yandan 1 nolu rivayetin cümle başı فقال ile başlarken 3 ve 7 nolu rivayetler قال ile başlamaktadır. 1 nolu rivayette فقال lafzından sonra Rasûlullah (s.a.v.) lafzı geçerken 3 ve 7 nolu rivayetlerde geçmemektedir. ذلك lafzı 1 nolu rivayette يعني lafzından önce 3 ve 7 nolu rivayetler de ise يعني lafzından sonra zikredilmiştir. Bir nolu rivayette فأخبروا lafzından önce bir قال ziyadesi vardır. Rasûlullah'ın bu düşüncesi ashâba ulaştı ifadesi 1-3-7 nolu rivayetlerde خبر köküyle zikredilirken, 2-4-8-9-13 nolu rivayetlerde ise بلغ köküyle zikredilmiştir. 4 nolu rivayette “Rasûlullah'ın bu düşüncesi ashâba ulaştı ve hurmayı döllendirmeyi terk ettiler ve hemen hurma ağaçlarından indiler. Bu sene ürün alamadıklarının haberi Hz. Peygamber'e ulaştı.” ifadeleri zikredilmektedir. 11 nolu rivayette ise Ashâbın, Hz. Peygamber'in bu düşüncesini benimsedikleri ve hurmayı döllendirmeyi terk ettikleri ifade edilmiştir.

6-8-9 ve 12 nolu rivayetlerde Hz. Peygamber, “Zannetmiyorum ki bu şey bir

fayda sağlasın” buyurmuştur. 6-8 ve 9 nolu rivayetlerdeki هذا lafzının yerine 12 nolu rivayette أن lafzı zikredilmiştir. 8-9 ve 12 nolu rivayetler فقال lafzı ile başlarken 6 nolu rivayet قال lafzı ile başlamıştır. 8 nolu rivayette “Rasûlullah’ın bu düşüncesi ashâba ulaştı ve hurmayı döllendirmeyi terk ettiler. Ve bu durum Hz. Peygamber’e haber verildi. 9 nolu rivayette ise Rasûlullah’ın bu düşüncesi ashâba ulaştı ve hurmayı döllendirmeyi terk ettiler. Çekirdeği pekişmemiş hurma olduğu bilgisi zikredilmektedir. 12 nolu rivayette “Ashâb, hurmayı döllendirmeyi terk etti. Ve ashâbın hurmaları olmadı. Bu durum da Hz. Peygamber’e haber verildi.” şeklinde zikredilmektedir.

4. Hz. Peygamber’in “Dünya işinizi siz daha iyi bilirsiniz, bir şey dünyanın işinden olursa o iş size attır o şey dininizin işinden olursa bana âittir, beni muaheze etmeyin, ben bir beşerim hata da isabet de ederim.” Buyrukları.

1 nolu rivayette Hz. Peygamber, “Bu onlara fayda verirse yapsınlar. Çünkü ben ancak bir zanda bulundum. Zandan dolayı beni muaheze etmeyin. Lâkin size Allah’dan gelen bir şeyden bahsedersem onu hemen alın. Çünkü ben Allah (c.c.) üzerinden asla yalan söyleyecek değilim.” buyurdular. 3-7 ve 11 nolu rivayetler manen birbirinin aynısıdır. Bu rivayetlerde Rasûlullah “Onlara fayda verirse yapsınlar. Çünkü ben ancak bir zanda bulundum. Zandan dolayı beni muaheze etmeyin. Lâkin size Allah’dan gelen bir şeyden haber verirsem onu hemen alın. Çünkü ben Allah (c.c.) üzerinden asla bir şey bile yalan söyleyecek değilim.” buyurdular. 7 nolu rivayette إذا أخبرتكم ifadesinin yerine لم edatı kullanılmıştır. 6 nolu rivayette ise أنا أخبرتكم ifadelerinin yerine لم edatı kullanılmıştır. 11 nolu rivayette ise لن yerine لم edatı kullanılmıştır.

6 nolu rivayette ise Rasûlullah “Onlara fayda verirse yapsınlar. Zandan dolayı beni muaheze etmeyin. Size Allah’dan bir şey söylersem, ben Allah (c.c.) üzerinden asla bir şey bile yalan söylemem.” buyurmuştur. 8 nolu rivayette ise Hz. Peygamber “Sizin faydanıza olan bir şeyse onu yapın. Çünkü ben ancak bir zanda bulundum. Allah (c.c.) dedi buyurduğum zaman, Allah (c.c.) üzerinden asla yalan söyleyecek değilim.” buyurdu. 12 nolu rivayette Rasûlullah, “ Onlara fayda verirse yapsınlar. Çünkü ben ancak bir zanda bulundum. Zandan dolayı beni muaheze etmeyin. Lâkin size Allah’dan gelen bir şeyden bahsedersem hemen alın. Çünkü ben Allah (c.c.) üzerinden asla yalan söylemem.” buyurdular.

2 ve 4 nolu rivayetler manen birbirinin aynısıdır. Bu rivayetlerde Hz. Peygamber “Şüphesiz ki o bir zandı. Bir şey sağlıyorsa onu yapın. Çünkü ben de ancak sizin gibi bir beşerim. Şüphesiz ki zan hata da eder isabet de. Fakat size Allah dedi buyurduğum zaman, Allah (c.c.) üzerinden asla yalan söyleyecek değilim.” buyurdular. 4 nolu rivayetin farkı ظننه lafzının ziyade, “onu yapın” manasına gelen fiilde ki • zamirinin eksik, bir de إن lafzının 2 nolu rivayette ziyade olmasından ibarettir. 13 nolu rivayetin 4 nolu rivayetten farkı ise “onu yapın” manasına gelen fiilde ki • zamirinin ziyade ve zan isabet eder ibaresinin ise eksik olmasıdır. 9 nolu rivayette ise Hz. Peygamber, “Siz dünyanın maslahatına olan şeyi daha iyi bilirsiniz. Ancak ben size zanda bulunduğum bir zanla buyurursam, size Allah dedi buyurmam. Çünkü ben Allah (c.c.) üzerinden asla yalan söyleyecek değilim.” buyurdular.

D) Râfi b. Hadic’den nakledilen rivayet

*1. Hz. Peygamber’in bir kavme uğraması ve bazı sesler duyup sesin nedenini sorması.*

1 nolu rivayette, Allah’ın Peygamberi, (s.a.v.), Medine’ye geldi. Halk hurmaları ıslah ediyor; hurmaları aşıyorlar diyorlardı.

*2. Bunu yapmanız, daha iyi olur buyurması.*

1 nolu rivayette, bunun üzerine: Hz. Peygamber “Siz ne yapıyorsunuz?” diye sordu. Ashâb, “Biz bunu (öteden beri) yapıyorduk” dediler. “Umulur ki, siz bunu yapmanız daha hayırlı olur.” buyurdular.

*3. Mahsulün düşük olması ve ürün düşüklüğünün Hz. Peygamber’e ulaşması.*

1 nolu rivayette, onlar da aşılamayı bıraktılar. Derken hurmalar yemişlerini döktü yahut azalttı.

*4. Hz. Peygamber’in “Dünya işinizi siz daha iyi bilirsiniz, bir şey dünyanın işinden olursa o iş size attır o şey dininizin işinden olursa bana âittir, beni muaheze etmeyin, ben bir beşerim hata da isabet de ederim.” buyrukları*

1 nolu rivayette, bunu kendisine andılar da: “Ben ancak bir insanım, size dininizden bir şey emredersem onu hemen alın, kendi reyimden bir şey emredersem ben ancak ve ancak bir beşerim!” buyurdular.

## B. HADİS LİTERATÜRÜNDE HADİSİN DEĞERLENDİRİLDİĞİ BÂB BAŞLIKLARI

Hadislerin, hadis bilginleri tarafından tasnif aşamasında ince elenip sık dokunarak eserlerinin en uygun ve münasip yerlerine konulduğu malumdur. Bu yerleştirme ameliyesi hiç şüphesiz ki sıradan bir tasniften ibaret değildir. Eserlerin yazıldıktan sonra başka muhaddis ve otoritelere takdim edildiği de göz önüne alınırsa, dönem alimlerinin onayını almış bir eserde, bab başlıklarının, hadislerin yorumu hakkında umumî kanaati yansıtıcı bir özellik taşıdıkları kolaylıkla anlaşılabacaktır. Bu sebeple hadisleri bab başlıklarından tecrit ederek anlamaya çalışmak yerine, onlarla beraber düşünmek gerekmektedir. Hadislerin sadece metinlerinin alınıp onların sistem içindeki yorumu demek olan bab başlıklarını görmezden gelmek eksiklik olacaktır.<sup>471</sup> İlkâh hadisi de bu sistematığın görülmesi açısından bir örnek teşkil etmektedir.

1. Müslim'in "*el-Câmiu's-sahîh*" inde "Kitabu'l-Fezâil" bahsinde, sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah, Râfi b. Hadîc, Hz. Âişe ve Enes b. Mâlik, olan tariklerle Rasûlullah (s.a.v)'in şer'an söylediklerine imtisâlin vâcib olması; kendi reyi olarak dünya maişetlerine ait söylediklerine imtisâlin vâcib olmaması bâbında zikredilmiştir. Müslim'in bâb başlıklarının Nevevî tarafından koyulması bu bâb başlığının Nevevî'nin tercihi olduğunu göstermektedir.<sup>472</sup> Lakin Kurtûbî, ilkâh hadislerinin geçtiği yerleri "Kitabu'n-Nübüvvât" bahsinde ve "Rasûlullah'ın ismeti" bâbında zikretmiştir. Kâdî İyâz da İkmâlu'l-Mu'lim adlı şerhinde "Hurmanın dölllenmesini Hz. Peygamber'in kabul etmemesi" şeklinde bir bâb başlığı koymuştur.
2. İbn Mâce'nin "*Sünen*"inde, "Kitâbü'r-Ruhûn" bahsinde, sahabî râvisi Hz. Aişe, Enes b. Mâlik ve Talha b. Ubeydullah, olan "Hurmanın dölllenmesi" bâbında zikredilmiştir.<sup>473</sup>
3. İbn Hibbân'ın, "*Sahih*"inde Hz. Peygamber'in "Size bir şeyi emrettiğimde" buyruğu ile "dünya işlerini değil de din işlerini kastettiği" hadisinin açıklanması

<sup>471</sup> Akyüz, a.g.e. s. 95.

<sup>472</sup> Müslim, Fezâil, 139-140-141, İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 62.

<sup>473</sup> İbn Mâce, Ruhûn, 15.

bahsi ve Hz. Peygamber'in "Size emrettiğim bir şeyi gücünüz yettiğince yerine getirin" buyruğu ile kastettiği şeyin "dünya işi değil, din işinde emrettiği bir şey olduğu" hadisi şerifinin açıklanması bahislerinde sahabî râvisi Hz. Aişe, Enes b. Mâlik ve Râfi b. Hadîc, olan tariklerle zikredilmiştir.<sup>474</sup>

4. Tahâvî'nin "*Şerhu Meâni'l-Âsâr*" ında "Kitâbu'n-Nikâh" bahsinde sahabî râvisi Talha b. Ubeydullah ve Havle bnt. Ka'kâ, olan tariklerle "Hamile kadınla cinsel ilişkiye girilmesi" bâbında zikredilmiştir.<sup>475</sup>
5. Heysemî'nin, "*Keşfü'l-Estâr*" ında sahabî râvisi Câbir b. Abdullah, olan tarikle "İctihad" bâbında zikredilmiştir.<sup>476</sup>
6. Heysemî'nin, "*Mecmeu'z-Zevâid*" ında sahabî râvisi Câbir b. Abdullah, olan tarikle "Kitâbu'l-İlim" bahsinde "İctihad" bâbında zikredilmiştir.<sup>477</sup>
7. Beğavî'nin, "*Mesâbilhu's-sünne*" sinde sahabî râvisi Rafi b. Hadîc, olan tarikle "Kitabu'l-İmân" bahsinde "Kitab ve sünnete sımsıkı sarılma" bâbında zikredilmiştir.<sup>478</sup>
8. İbnü'l-Esir el-Cezerî "*el-Câmi'u'l-usûl*" adlı kıymetli eserinde "Kitâbu'l-levâkîh" bahsinde Müslim'de geçen rivayetleri zikrediyor.<sup>479</sup>
9. Ali el-Muttakî, "*Kenzu'l-ummâl*" adlı eserinde "Kitabu'l-Fezâil" bahsinde "Hz. Peygamber'in beşerî vasfı" şeklinde bir bâb başlığı açmış ilkâh hadisinin altı farklı tarikini sırasıyla zikretmiştir.<sup>480</sup>
10. Mansur Ali Nâsîf, "*et-Tâcu'l-câmi*" adlı eserinde "Nübüvvet ve risalet" bahsinde "Peygamber (s.a.v.)'in dünya işleri ile ilgili görüşleri" babında Râfi b. Hadîc tarikini zikretmiştir.<sup>481</sup>
11. Said Havva "*el-Esas fi's sünne*" adlı eserinde "Kitâbu'l-ilim" bahsinde "Dünya ilimlerine, iyilerin yanı sıra kötüler de ortak olurlar. Yerine göre normal bir

<sup>474</sup> İbn Hibbân, *Sahîh*, I/112-113

<sup>475</sup> Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II/ 409

<sup>476</sup> Heysemî, *Keşfü'l-Estâr*, I/112.

<sup>477</sup> Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I/242

<sup>478</sup> Beğavî, *Mesâbilhu's-sünne*, I/ 153

<sup>479</sup> İbnü'l-Esir, *Cami'u'l-usûl fi ehâdisi'r-rasûl*, XII-354-355

<sup>480</sup> Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-ummâl fi süneni'l-akvâli ve'l-efâl*, XI-464-465

<sup>481</sup> Mansur Ali Nâsîf, *et-Tâcu'l-câmi*', III/276,

adam dünya ilimlerinde, Rabbani ilimlere sahip bir kimseden öne geçebilir.” şeklinde bir bâb başlığı açmış ve Enes b. Malik tariki ile rivayet edilen ilkâh hadisini zikretmiştir.<sup>482</sup>

Muhaddislerin ilkâh hadislerini birbirinden çok farklı yerlerde zikretmesi aynı zamanda onların bu hadisten fikhî hükümler de çıkardığını göstermektedir. Öte yandan bu örnekten hareketle hadis bilginlerinin ne kadar farklı bir perspektife sahip olduklarına da işaret edebiliriz.

### C. İLKÂH HADİSİNİN KLASİK HADİS LİTERATÜRÜNDEKİ ŞERHLERİ

Sindî, يلقحون muzari fiilinin تايير den geldiğini ifade etmiştir. تايير muzari fiilinin mastarı Sindî’nin ifadesine göre telkîh kelimesidir. تلقح ise تايير ile aynı anlama gelir. تايير in anlamı ise hurmanın ilk meyvesi olan dişi meyve tomurcuğunun yarılarak içine erkek hurmaların çiçek tozunun konulmasıdır. Bu şekilde koyulduğu takdirde, Allah’ın izniyle, hurma döllememiş hurmadan daha iyi verim alır.<sup>483</sup>

Rasûl-i Ekrem (a.s.)’in “Dölleme işinin bir yarar sağlayacağını sanmıyorum” sözü ile ilgili olarak İbn Mace şârihi Sindî: “Rasûl-i Ekrem (a.s) bu sözünde doğrudur ve aksi çıkmamıştır. Çünkü gerçekten öyle sanıyordu. Eğer döllemenin bir yarar sağladığını sandığı halde yarar sağladığını sanmadığını söylemiş olsaydı, sözünün hilâfi çıktı diye bir şey hatıra gelebilirdi. Hâşâ böyle bir şey söz konusu değildir.” demiştir.<sup>484</sup>

لصلح kelimesinin anlamı ise zahire bakıp aşılamanın tesirinin ortaya çıkmadığının ifadesidir. Bu durum ise hata olduğu belli oluncaya kadar vakıaya mutabık bir haberdur.<sup>485</sup>

<sup>482</sup> Said Havva, *Hadislerle İbadet Ansiklopedisi, (el-Esas fi’s-Sünne)*, Aksa Yayın Pazarlama, İstanbul, Ekim 1994, I/37.

<sup>483</sup> *Sünen-i İbn Mâce*, (Sindî şerhi ve Busirî tâlikâtı), III/175, Kâdî İyâz, *İkmâlu’l-mu’lim*, VII/ 334-335, Ali el-Kârî, *Mirkâtu’l-mefâtih*, I/ 377.

<sup>484</sup> *Sünen-i İbn Mace tercemesi ve şerhi*, VII/5-9.

<sup>485</sup> Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaut, XL/402-403.

Hz. Peygamber'in söylediği bu söz aksi ortaya çıkmayan doğru bir sözdür. Şayet Peygamberimiz, tavsiye etmiş olduğu bu işin bir fayda sağlayacağını bilseydi bu tavsiyede bulunmazdı. Fayda sağlamayacağını bildiği halde böyle bir tavsiyede bulunsaydı sözünün aksi çıkmış olurdu.<sup>486</sup>

لو لم يفعلوا لصلح Böyle zannetti ve bu daha önceki duruma muvafık düştü.<sup>487</sup>

شيص çekirdeği sert ve kuvvetli olmayan hurmaya denir.<sup>488</sup> Kötü olan hurma koruğu demektir ki, kuruduğu zaman işe yaramaz hale gelir.<sup>489</sup> شيص ise çekirdeği kuvvetli olmayan kötü hurmaya denir.<sup>490</sup> الشيص ise olgunlaşmadan kuruyan kötü cins ham hurmaya verilen addır. Çekirdeği sert ve kuvvetli olmayan ve içinde hiç meyve çekirdeği olmayan hurmadır.<sup>491</sup>

شيص النخل Hurma bozuk oldu. Kötü hurma verdi.<sup>492</sup> demektir.

نقصت veya نفضت Bazı raviler bu iki lafızdan hangisinin olduğu yönünde şüpheye düşmüşlerdir. Burada geçen او edatının و olması da muhtemeldir. Yani hurmalar yemişlerini döktü ve yemişleri azaldı. Olgunlaşmadılar ve yemişleri de katılaşmadı. Ham olduklarından tatları da olmadı. Çoğu erken düştü ve olgunlaşmadan kurudular.<sup>493</sup> Bu ifade aynı zamanda verimi düştü manasına da gelmektedir.<sup>494</sup>

Kurtubi, Hz. Peygamber'in Allah'tan tebliğ ettiği hususlarda hatadan korunmuş olduğuna dair açmış olduğu bölümde Hz. Peygamber'in ismetinin mucize ile desteklendiğinin malum olduğunu bildirmektedir. Rasûlullah'ın Allah'tan tebliğ ettiği

<sup>486</sup> *Sünen-i İbn Mâce*, (Sindî şerhi ve Busirî tâlikâtı), III/175.

<sup>487</sup> *Sünen-i İbn Mâce*, (Sindî şerhi ve Busirî tâlikâtı), III/175

<sup>488</sup> Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaut, , XX/ 19-20, Ebu Yalâ el-Mevsilî, *Müsned*, II/12-13, VI/198

<sup>489</sup> Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi*, X/ 157-160.

<sup>490</sup> Ahmed b. Hanbel, thk. Şuayb el-Arnaut, a.g.e. XL/402-403.

<sup>491</sup> Heysemî, *Keşfu'l-estâr*, s. 111-112.

<sup>492</sup> a.g.e. s. 111-112.

<sup>493</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170.

<sup>494</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, VII/ 334-335

hususlarda mucizeler kendisini desteklemiştir. Rasûlullah'ın tebliğ ettiği hususlarda herhangi bir hataya düşmesi ve hata yapması muhaldir. Allahu Teala da bu mucizelerle Peygamberinin doğru söylediğini tasdik etmiştir. Ancak dine taalluk etmeyen dünyevi meselelerde O (s.a.v.) insanlardan biri gibidir. Nitekim Hz.Peygamber bir hadisi şerifinde “Hiç şüphesiz Ben bir beşerim sizin unuttuğunuz gibi ben de unuturum.”<sup>495</sup> Ve “Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz ben de dininizin işlerini daha iyi bilirim.” buyurmuştur.

Rasûlullah bu hadiste “Ben bunun bir fayda sağlayacağını zannetmiyorum.” buyurmuştur. Bununla da döllendirmeyi kastetmiştir. Zira kendisinin bu adetin o yörede devam ettiğine dair bir bilgisi yoktur. Kendisi ziraatla ve çiftçilikle ilgilenen bir kimse değildir. Ve kendisi bu noktada külli bir kaideye istinad etmiştir. Bu da “varlık aleminde Allah'tan başka bir fail veya halik veyahut ta müessir yoktur” kaidesidir.<sup>496</sup> Bu noktada Allah'tan başka şeye yapılacak olan bir nispet ancak mecazi ve asli bir nispettir hakiki bir nispet değildir. Bu nedenle bunun bir fayda sağlayacağını zannetmiyorum ifadesi doğrudur. Çünkü eşyanın eşyaya fayda sağlamasını temin eden varlık ancak Allah'tır. Ancak şu kadar var ki; iman saadetine eren kimselerin gaybî olan bu hususa iman etmeleri ve küfür karanlığına düşen kimselerin de bilgisizlikleri ve şüpheleri sebebiyle dalaletе düşmeleri için Allahu Teala, adetini; eşyaya olan kudretinin tesirini bir takım mutad sebeplerle örtmek suretiyle devam ettirmiştir. Nitekim Allahu Teala ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır...Helak olan açık delille helak olsun yaşayanda açık delille yaşasın (Enfal 42)

Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu “Şüphesiz ben bir zanda bulundum beni bu zannım sebebiyle muaheze etmeyiniz” ve diğer rivayetteki

“Ben sizin gibi bir beşerim” sözleri; şeytanın yanıltmasından korkulan zayıf akıllı kimselerin Peygamberimizi yalanlamasından ve küfre düşmesinden endişe

<sup>495</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/ 379.

<sup>496</sup> Senusî, *Mukmilu ikmâli'l-ikmâl*, VIII/ 111, Senusî, Müslim şerhinde Kurtubî'nin bu şerhini aynen zikretmiştir. Münâvî de *Camîu's-Sağîr* şerhinde bu şerhe yer vermiştir. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II/567.

edildiği için sarfedilen özür ifadelerdir. Aksi takdirde Hz. Peygamber'den, bir özre gereksinim duyacak bir ifade ortaya çıkmazdı. Bu sözün ortaya çıkmasındaki amaç dünyevi bir maslahattır. Özellikle bu maslahatları bilmeyen, bunlara aşına olmayan ve bu maslahatlarla amel etmede ehil olmayan özel bir topluluk içindir. “Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz.” cümlesi de bunu ifade eder. Sanki Hz. Peygamber, “Ben de din işini daha iyi bilirim.” demek istemiştir.<sup>497</sup>

إذا حدثتكم عن الله فخذوا به Bu emirler, Hz. Peygamber'in gazab halinde de rıza halinde de vuku bulsa hastalık ve sıhhat halinde de vuku bulsa uyulması gereken emirlerdir.

Ben Allah'a asla yalan isnadında bulunmam.” cümlesi kasten de olsa yanılarak da olsa Hz. Peygamber'in Allah'tan alarak tebliğ ettiği meselelerde yalan ve hatanın asla vuku bulmayacağını ifade eder. Peygamberimizin bu hususlardaki doğruluğuna mucizeler delalet eder. Ancak, dini ve dünyevi herhangi bir haberle ilgili, kasten sarf edilen ve sırf yalan olan hiçbir şey, Peygamberimizden asla vuku bulmamıştır. Hz. Peygamber'in yaratıldığı andan vefat ettiği ana kadar da kendisinden böyle bir şey tecrübe edilmemiştir. Küçüklüğünde sıdk ve emanetle hain ve yalancı kimselerden kaçınması ile tanınmıştı. Öyle ki kendisi sadıku'l-emin olarak isimlendirilirdi. Buna düşmanı da olsa kendisini tanıyan ve kendisine muhalefet eden herkes şahitlik etmiştir.<sup>498</sup>

إذا أمرتكم بشيء من رأي Size re'yimden bir şey emrettiğim zaman” cümlesi dünyevi maslahatlarla ilgilidir. İlkâh hadisi buna delalet eder. Bu lafız Hz. Peygamber'in içtihadıyla hükmettiği hususları içine almaz. Çünkü Peygamberimizin içtihatları dini bir meseledir bu noktada kendisinin ismeti vaciptir. Bu içtihatlar nass gibidir. Her ne kadar

<sup>497</sup> Ebû Yalâ el-Mevsılî, *Müsned*, II/12-13. Ebû Yalâ el-Mevsılî'nin *Müsned* adlı eserinin muhakkiki Hüseyin Süleym Esed, ilkâh hadisinin tahkikinde “Hz. Peygamber'in söylemiş olduğu bütün bu sözler..... Bu “Ben de din işini daha iyi bilirim.” demektir.” arasında geçen ifadeleri Kurtubî'den istifade ile tahkikinde nakletmiştir. Senusî de Müslim şerhinde Kurtubî'nin bu şerhini aynen zikretmiştir.

<sup>498</sup> Senusî, *Mukmilu ikmâli'l-ikmâl*, VIII/ 112, Senusî, Müslim şerhinde Kurtubî'nin bu şerhini aynen zikretmiştir.

hükümlerin kaynakları farklı da olsa bütün bunlar şeriatın tebliği ve dini hükümlerin beyanıdır.<sup>499</sup>

Senûsî, Müslim şerhinde Hz. Peygamber'in zannının bir dayanağı yoktu. Yani bu hususta bir tecrübesi mevcut değildi de o zaman Rasûlullah "Ben bunun bir şey sağlayacağını zannetmiyorum." ifadesini nasıl buyurdu? sorusunu sormuş ve akabinde şöyle bir cevap vermiştir: O (s.a.v.) daha öncede zikredilen küllî bir kaideye istinad etti. Dişi ile erkeğin birleşmesi Kur'an-ı Kerîm'de buyurulduğu üzere neticenin elde edilmesi için açık bir sebeptir. Rasûlullah, hayvanlarda müşahade edilen ve basit bir iş olan bu durumun ağaçlarda da olduğunu bilmiyordu. Hz. Peygamber çiftçiliği de bilmediğinden ve bu husus da tecrübeye dayandığından hata yapması normaldir.<sup>500</sup>

من أمري ile kastedilen dünya işidir. Yani, şeriattaki ictihadında, nefsinden söylediği görüşlerinde değil dünya işindedir. Sözün akışı ictihadın cevazına dairdir. Çünkü "min dinukum ve anillah" lafzının bulunduğu kısım alınmasını emretmektedir. Ve bu lafız "min re'yi" dir. İkrime hadisin sonundaki buna benzer ifadesiyle hadisteki manayı eksiltmiştir. Hz. Peygamber'in lafzını getirmemiştir. Kesin bilgi sahibi olmadığı için de bu lafzı değiştirmemiştir. Hz. Peygamber'in burada hurma hususunda Ensâr'a söylediği söz, doğruluğu yada yanlışlığı içeren haber cinsinden bir ifade değildir. Hz. Peygamber sözünden dönmekten münezzehtir. Hz. Peygamber görüşünün yolu üzerindedir. Bundan dolayı onlara şöyle buyurmuştur: إنما ظننت ظنا ve أنتم أعلم بأمر

دنياكمPeygamberler dünya işlerinde ve bu işlerin bir kısmına olan inançlarında üzerinde durdukları görüşlerinin zıddı olsa dahi diğer insanlar gibidirler. Bu durumda Onların (a.s.) şahıslarına leke sürülmez. Çünkü Onların (a.s.) endişeleri ahirete, alem-i ervaha ve şeriatın emirlerine ve yasaklarına yöneliktir. Dünya ehlinin dünya işleri ise bütün bunların zıddına ve hilafınadır. Onlar dünya hayatının dış görünüşü hakkında bilgi sahibidirler ve ahiret hayatından ise gafildirler.<sup>501</sup>

<sup>499</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170.

<sup>500</sup> Senusî, *Mukmilu ikmâli'l-ikmâl*, VIII/ 111.

<sup>501</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, VII/ 334-335, Senusî, *Mukmilu ikmâli'l-ikmâl*, VIII/ 112, Senusî, Müslim şerhinde Kâdî İyâz'ın bu şerhini aynen zikretmiştir. Münavî, *Feyzu'l-Kadîr* adlı şerhinde, Tıbî de

فإنما أنا بشر “Ben sizin gibi bir beşerim” cümlesi beşeriyette onlardan biri olduğuna, dini emirlerin dışında kalan hususlarda onlarla eşit biri olduğuna delalet eder. Bu söz Allahu Teala’nın şu ayetine işaret eder: “ De ki Ben ancak sizin gibi beşerim lakin bana vahyolunur.” (Kehf 110) Beşeriyet hususunda insanlarla eşittir. onlardan, bir takım ilahi hususiyetler sebebiyle ayrılır. Bu ilahi özellikler de dini emirlerin tebliğidir. Dininizin işinde size fayda veren bir şeyi emrettiği zaman Onu yapınız çünkü o daima haktır ve doğrudur. Dine taalluk etmeyen meselelerde hatâ da isabette ederim. Çünkü insanın hata ve unutma özellikleri vardır. Re’y ile kastedilen ise dünya işlerindeki tüm meseleler hakkındaki görüşleridir.<sup>502</sup>

İlkâh hadisinde ki gibi Hz. Peygamber’in kendiliğinden söylediği dünyaya ait işlerdeki sözleri böyledir. Yoksa şeriatın hükmü ve sünnet olmak üzere dinî konularda kendisinden söylediği sözler böyle değildir. Onlarda hata etmesi söz konusu olamaz. Dinî konulara girmeyen, dünyaya ait bu ve benzeri işler itikad ve daha önce anlattığımız gibi insanlara bir mesele öğretmek söz konusu olmadığı için Peygamber’in bu konularda hata etmesi caizdir. Çünkü bunlarda Peygamber’in mertebesini düşürüp şerefini eksiltecek bir durum yoktur. Bunlar alışılmış günlük işlerdir. Tecrübesi daha çok olan, onlarla daha çok meşgul olan daha çok bilgi sahibi olur. Halbuki Peygamber’in kalbi Rabbanî bilgilerle meşgul ve dinî ilimlerle dolu idi. Aklı da ümmetlerinin maslahatları, dinî ve dünyevî menfaatleri ile mukayyet idi. Fakat Peygamberin hata etmesi her zaman olan bir şey değildir. Bazı işlerde ve nadiren olurdu ki bu da caizdir. Tevatüren nakledilmiştir ki, Peygamberimiz dünya inceliklerini, onların faydalı yönlerini ve dünya halkının siyasetini insanları aciz bırakacak derecede biliyordu.<sup>503</sup> Münâvî, beşeriyete olan nispetin ağaçlar, bitkiler vb. şeylere ait olan tecrübeye dair olduğunu ifade etmiş her şeye şâmil olamayacağını belirtmiştir.<sup>504</sup>

Rasûlullah, dinî işlerin dışındaki diğer hususlarda onlarla eşittir ve beşerî hususlarda onlardan birisidir. Burada şu ayet-i kerîmeye işaret vardır. De ki: “Ben ancak

---

*Mişkâtü'l-Mesâbih*'e yaptığı şerhte ve Ali el-Kârî de *Mirkâtül'l-Mefâtiḥ*'te bu hususa dikkat çekmişlerdir. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II/567, Tıbî, *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I/305, Ali el-Kârî, *Mirkâtül'l-mefâtiḥ*, I/ 378.

<sup>502</sup> Kurtubî, *el-Müfḥim*, VI/167-170.

<sup>503</sup> Kâdî İyaz, *eş-Şîfa*, II/189-190, *Şifâ-i Şerif tercümesi şerhi*, Kâdî İyaz, ter. Suat Cebeci, s. 483-484.

<sup>504</sup> Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II/567.

sizin gibi bir beşerim.” De ki: "Ben de ancak sizin gibi bir insanım; ancak bana tanrınızın tek bir Tanrı olduğu vahyolunuyor.<sup>505</sup> Beşerlik bakımından denkliği beşerî hususlardadır. Dînî işlerin tebliği olan ilâhî hususlarda ise diğer insanlardan ayrılır.<sup>506</sup>

Nevevî, Rasûlullah (s.a.v.)’ın bu ifadesinin şerhinde şu açıklamayı yapmıştır: “Size dininizden bir şey emredersem onu hemen alın, kendi reyimden bir şey emredersem ben ancak ve ancak bir beşerim.” sözünün manâsı dünyaya ait bir şeyi kendi reyimle emredersem, ben de sizin gibi bir insanım, benim reyim de sizin reyniz gibidir. Ona tâbi olmak vâcib değildir, demektir. Fakat Rasûlullah (s.a.v.) şer’i bir meselede ictihadda bulunursa reyi ile amel ümmetine de vâcib olur. Hurmaları ilkah meselesi –ki hurma çiçeğini dişi hurma çiçeği ile birleştirmekten ibarettir. – şer’i bir mesele olmayıp, hâlis bir dünya işidir. Dünya işleri hakkında ise Rasûlullah (s.a.v.): “Siz dünya işini benden daha iyi bilirsiniz.” buyurmuştur. Müslim’in rivayet ettiği sonuncu hadîste Peygamber (s.a.v.) dünyanın diyerek kendisinin dünya işleriyle ve dünya sevgisi ile alâkalanmadığını işaret buyurmuştur.<sup>507</sup>

لن ا كذب ile kastedilen “asla hata yapmam” anlamındadır. Allah u Teâlâ’dan gelen bir haberi insanlara bildirmemiş olsaydı Allah’a karşı yalan isnad ettiği anlaşılabilirdi.<sup>508</sup>

Rasûl-i Ekrem(a.s.)’in buyurduğu ا كذب fiili de yanılma mânâsına yorumlanır. Yâni dinî bir hükmü bildirirken O’nun yanılması mümkün değildir, demiştir.<sup>509</sup> Allah’tan tebliğ ettiği hususlarda Rasûlullah’a asla bir hata, kasıt veya unutmâ ârız olamaz.<sup>510</sup> Hadiste geçen كذب kelimesi hata anlamına gelir. Peygamberimiz Allah’tan gelen bir haberi iletmemiş olsaydı Allah’a karşı yalan isnadında bulunduğu zannedilebilirdi.<sup>511</sup> Âlimler Rasûl-i Ekrem (a.s.)’in hurma döllemesine ait sözünün bir durumu bildirmek

<sup>505</sup> Kehf suresi, 18/109

<sup>506</sup> Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, II/567.

<sup>507</sup> Davudoğlu, *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi*, X/ 157-160, Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhinin müellifi Haydar Hatipoğlu yapmış olduğu şerhte Nevevî’nin şerhini özetleyerek zikretmiştir. VII/5-9.

<sup>508</sup> Şuayb el-Arnaut, *el-Mevsû’âtu’l-hadîsiyye*, III/15-19.

<sup>509</sup> Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhi*, VII/5-9.

<sup>510</sup> Münâvî, *Feyzu’l-Kadîr*, II/567.

<sup>511</sup> *Sünen-i İbn Mâce*, (Sindî şerhi ve Busirî tâlikâtı), III/175.

değil bir zannı ifâde etmekten ibâret olduğunu, nitekim bâzı rivâyetlerde bunun belirtildiğini söylemişlerdir. Dünya işleri hakkında O'nun bir zan sâhibi olması ve zannettiği duruma aykırı bir durumun belirmesi O'nun için bir noksanlık sayılamaz. Bir peygamber'in bir dünya işinde yanılabilmesinin sebebi ise onların din işlerine önem vermeleri ve dünya işleriyle pek iştigal etmemeleridir.<sup>512</sup>

اذا كان ise size bu hususta söylediğim şey anlamındadır.

فإلي ise bana bu hususta muhalefet etmeyiniz demektir.<sup>513</sup>

İlkâh hadisi hakkında hadis bilginlerinin yaptığı yorumlar çeşitlilik arz etmektedir. Bu yorumlar dikkate alındığında iki tür çerçeve belirlemek mümkündür. Birinci çerçeve Hz. Peygamber'in nübüvveti dolayısıyla küçük yaştan itibaren Allah tarafından korunduğu ve her davranışının ilahi bir dayanağı olduğu ve davranışlarının tamamında maslahat olduğu yönündedir. Bir diğer yaklaşım ise ilkâh hadisinin tecrübeye müteallik bir durum olmasından ötürü Hz. Peygamber'in hata yapmasının mümkün olduğu yönündedir.

#### E. İLKÂH HADİSİ HAKKINDA YAPILAN DEĞERLENDİRMELER

İlkâh hadisine dair yapılan yorumların çoğunluğu Hz. Peygamber'in tasarrufları, beşeriyeti ve nübüvvetinin keyfiyeti ile alakalıdır. Bütün bu meseleler üzerine sarf edilecek sözler ise bir peygamber tasavvurunu zorunlu kılmaktadır. Bu tasavvurun oluşmasıyla zuhur eden peygamber telakkisi ise şüphesiz ki insanların zihinlerindeki Tanrı elçisinin fonksiyonu ile birebir irtibatlıdır.

Ancak ne var ki içinde yaşadığımız modern çağda dinin yeri ve konumu en çok tartışılan meselelerden birisidir. İlkâh hadisi de bu meseleye dair yorum yapanların ilk önce müracaat ettiği hadislerden birisi olmaktadır. İşte bu hadiste tam bu noktada

---

<sup>512</sup> Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhi*, VII/5-9, Ayrıca Hatipoğlu şe'n kelimesi hakkında "Bu kelime şe'ne şeklinde de okunabilir kanısındayım. Bu takdirde mefûl-i mutlak durumunda olup nasbden fiil iş'enû dur. Ve mânâ şöyle olabilir: "Dünya işinize kendiniz yöneliniz, sarılmız, bakınız..." şeklinde bir yorum getirmiştir.

<sup>513</sup> Ahmed b. Hanbel, XL/402-403, thk. Şuayb el-Arnaut.

önem kazanmaktadır. Bu hadisin muhtemel yorumlarına geçmeden önce Mevdudi'nin de haklı olarak yönelttiği bazı soruların cevaplandırılması, meselenin vuzuha kavuşturulması bakımından önem arz etmektedir.

Allahu Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'e itaati emretmesi, onun herhangi bir kişisel hakkından dolayı değil, aksine, onu kendisine Rasûl seçmesi sebebiyle olduğunda şüphe yoktur. Bu açıdan bakıldığında nazarî olarak, Hz. Peygamber'in kişisel konumu ile, Peygamberlik konumu arasında kesinlikle fark vardır. Ancak, fiilen aynı şahısta, kişisel konum ve peygamberlik konumu bir arada olduğundan ve bize, Hz. Peygamber'e mutlak itaat emri verildiğinden, onun filan sözünü kabul edelim, çünkü bunu, peygamber konumuyla söyledi ya da yaptı, filân sözünü kabul etmeyelim, çünkü bu, onun kişisel konumuyla alâkalıdır şeklinde bizzat karar verme yetkimiz yoktur. Şahsî işlerde Hz. Peygamber,, sadece insanları serbest bırakmakla kalmaz, aynı zamanda bu serbestliği kullanmayı da öğretirdi.<sup>514</sup>

Ancak, Hz. Muhammed'in şahsî konumu ve peygamberlik konumu arasında ayırım yaparak, sözleri ve fiillerinden hangisinin vacibu'l-ittiba Sünnet olduğu ve hangisinin şahsî ve özel olduğuna kimin, nasıl karar vereceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Bizim, bizzat bu ayırım ve sınırlamayı yapmaya yetkili olmadığımız açıktır.

Bu ayırım iki yolla olabilir: Ya, Hz. Peygamber, her hangi bir sözü veya fiiliyle ilgili olarak, onun, şahsî ve özel konumuyla söylenmiş veya yapılmış olduğunu açıklamış olmalı; ya da, Hz. Peygamber'in verdiği talimatlardan çıkarılan şariat esasları ışığında, ihtiyatlı ilim ehli, onun fiilleri ve sözlerinden hangisinin, peygamberlik vasfıyla ilişkili olduğunu, hangi söz ve işlerinin şahsî ve özel sayılabileceğini araştırmalıdır.<sup>515</sup>

Hz. Muhammed'in kişisel konumu ile peygamberlik konumu arasında, gerçek itibariyle var olan fark, Allah ve Rasûlü'nün indindedir. Biz, itikadî sapıklığa düşerek, Muhammed b. Abdullah'ı, Allah yerine koymayalım diye uyarıldık. Ancak, ümmet için, Allah Rasûlü'nün fiilen bir tek konumu vardır: O da peygamber olma konumu. O kadar ki, Muhammed b. Abdullah'a karşı, eğer biz, serbest de olsaydık, bu, Allah Rasûlü Muhammed'in bahşetmesiyle olur ve Allah Rasûlü Muhammed, bizzat onun sınırlarını

---

<sup>514</sup> Mevdudi, *a.g.e.*, s. 117.

<sup>515</sup> Mevdudi, *a.g.e.*, s. 13.

tain eder ve bu özgürlüğü kullanmayı da, sadece Allah Rasûlü Muhammed bize öğretirdi".<sup>516</sup>

Bu hadise dair yapılan muhtelif yorumları incelemek kimin nerede ve nasıl durduğunu ya da hadiseye hangi bakış açısıyla yaklaştığını anlamak bakımından gayet önemlidir. Bu yorumların farklılığı hadisin bir çok zaviyeden incelenebileceğini de bize göstermektedir.

#### 1. İlkâhın/ döllemenin tecrübe ile bilinebileceği

Rasûlullah'ın fiillerinin tasnifi ya da hangi fiillerinin bağlayıcı olup olmadığı meselesi gerçekten sınırları ince çizgilerle çizilmesi gereken bir husustur. Çünkü bu noktada yapılacak olan bir tasnif fikhî bakımdan tutarlı olmak zorundadır. Öte yandan böyle bir tasnif için hadis-i şeriflerin tamamının gözetilmesi de gerekmektedir. Tasnif konusunda ki genel yaklaşımlar şu şekilde özetlenilebilir: Hz. Peygamberin fiil ve davranışlarını değerlendirmek, sünnet olan fiillerin bağlayıcılık derecesini tesbit etmek için başvurulacak bir tasnif de, yaptıklarını muhteva itibarıyla iki kısma ayırmak olmuştur. Buna göre: Hz. Peygamberin dine taalluk eden fiil ve davranışları ümmeti bağlayıcı örneklik ifade ederken, salt profan olan, dünya ile ilgili yaptıkları ise bu kategoride değerlendirilmeyecektir. Başka bir ifadeyle, namaz, hac, zekat vs. gibi konularda yaptığı fiiller bağlayıcı, tıp, ziraat, sanat, ticaret vs. gibi hususlarda yaptıkları bağlayıcı olmayacaktır. Öncelikle İslâm dininin yapısı göz önünde bulundurularak böyle bir ayırımın yapılıp yapılamayacağı tartışılmalıdır. Böyle bir ayırımı, bizzat Hz. Peygamber'in kendisinin zaman zaman yaptığına dair elimizde rivayetler mevcuttur. Bunlardan birisi, Telkîhu'n-Nahl (Hurma aşılama) hadisi olarak şöhet bulan hadisin sonunda başvurduğu bir ifadedir.<sup>517</sup> Bu ifadeden de yola çıkarak bütün Peygamberler gibi İslâm'ın Elçisi Muhammed (s.a.v) de, insan eğitimi ve toplum yönetimini ilgilendiren hususları kendi aslî görev alanı bilmiş, bunun dışında söz gelimi meteoroloji, astronomi, botanik, tıp, fizik gibi ilimlere ancak bir beşer olarak ilgi duymuş ve bunlarla bizzat-meşgul olmayıp ehline bırakmıştır.<sup>518</sup> diyebiliriz.

---

<sup>516</sup> Mevdudi, *a.g.e.* s. 118.

<sup>517</sup> Müslim, Fezail, 140, Görmez, *a.g.e.*, s. 292.

<sup>518</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 389.

İlkâh hadisi Rasûlullah'ın (s.a.v.), insanların tecrübe ve bilgilerine bıraktığı işleri açıkça gösteriyor. Çünkü insanlar bunları daha iyi bilirler. İnceliklerine hakkıyla vakıftırlar. Bunlar, insanların yeryüzünde ele aldıkları her türlü akideden veya siyâsî, içtimaî ve iktisadî sistemlerden uzak pratik ilmî sanat meseleleridir. Allah'ın, (biyolojik) ameliyeleri, insanoğlunun müdahalesine bırakmadan tamamlamak için, fitrî hayat kanunlarını daha önceden ayarlamış olmasına inandığından dolayıdır. Çoğu zaman aklıma şöyle bir soru gelir: İnsan denen varlık yeryüzüne gelmezden önce, hurmaları kim aşıyordu? Veya bitkilerin filizlerini birinden diğerine kim taşıyordu acaba? Çünkü bitkiler bunsuz gelişip olgunlaşmıyor. Aynı zamanda bütün bitkiler hilkat yönünden İnsandan öncedir! Şu halde bu hadisin konusu, modern ilmin ifadesiyle «teknolojik» bir meseledir. Hurma hikâyesi de insanoğlunun keşfettiği ve pratik hayatında tatbikata koyduğu illî bir hakikatten başka bir şey değildir. Nebatlar alemindeki ilkah ve döllenme hakikati. Bu ameliye olmadan, meyvenin herkesçe malûm olan gelişme ve olgunlaşması tamamlanamaz.<sup>519</sup>

Burada dünya işi tabirinden maksat, kanaatimize göre, sırf dünya hayatını ilgilendiren, şöyle ya da böyle yapılması dinen mahzur teşkil etmeyen ve dînî açıdan sorumluluk söz konusu olmayan şeylerdir. Başka bir ifade ile bunlar, bilimin konusu olan ve deneyle araştırılıp ortaya konabilecek hususlardır. Bu sebeple Hz.Peygamber'in sırf dünya işleriyle ilgili söz ve davranışlarının, hadis kitaplarında nakledilmiş olmasına rağmen, teşri nevinden olmadığı görüşünü kabul ediyoruz.<sup>520</sup>

Çünkü din, insanlara nasıl ziraat yapacaklarını, neler ekeceklerini, ne zaman ekeceklerini ve ne ile ekeceklerini, kova, tulumba, saka ile ya da mekanik aletlerle mi, veya, geleneksel sulama tarzlarıyla ya da yukarıdan serpmeye yahut yağmurlama vb. sistemlerle mi, ne ile sulayacaklarını öğretmek üzere müdahale etmez. Dinin bu hususta herhangi bir dahli yoktur, zira bu onun ihtisas alanına değil, Tarım Bakanlığı vb. müesseselerin ihtisas alanına girmektedir. Öküzlerin çektiği kara sabanlardan, mekanik pulluklara kadar, tarım aletlerinin gelişmesi, sulama usullerinin ve kovalarla sakaların yerini modern mekanik aletlerin alması, suyu bolca salıverme yerine yukarıdan serpmeye

---

<sup>519</sup> Kutub, *a.g.e.*, s. 238-241.

<sup>520</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* 41.

yahut yağmurlama sistemlerinin kullanılması bu hususlardaki dinin tavrını ve baştan beri ortaya koyduğu engin yönlendirmelerini değiştirmez.<sup>521</sup>

Nitekim sahabeden bazıları, Hz. Peygamber'in hurma aşılama gibi, tecrübeye dayalı bazı dünyevî işlere karşı çıkmasını teşri zannettiler ve bundan el çektiler. Ancak meyveler zayıf ve kuru çıkınca, derhal O'na baş vurdular. O da onlara, bunu teşri kabilinden değil, zan ve rey kabilinden söylediğini haber vererek "Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz" buyurdu. Bunun hikmeti ise; bu gibi dünyevî işlerle, ziraat ve sanat gibi maişet işlerinin, husûsî bir teşri ile alakalarının bulunmadığını, bilakis onların insanların bilgi ve tecrübelerine bırakıldığını insanlara tenbih etmektir.<sup>522</sup>

Senûsî, Müslim şerhinde Hz. Peygamber'in zannının bir dayanağı yoktu. Yani bu hususta bir tecrübesi mevcut değildi de o zaman Rasûlullah "Ben bunun bir şey sağlayacağını zannetmiyorum." ifadesini nasıl buyurdu? sorusunu sormuş ve akabinde şöyle bir cevap vermiştir: O (s.a.v.) daha öncede zikredilen küllî bir kaideye istinad etti. Dişi ile erkeğin birleşmesi Kur'an-ı Kerîm'de buyurulduğu üzere neticenin elde edilmesi için açık bir sebeptir. Rasûlullah, hayvanlarda müşahade edilen ve basit bir iş olan bu durumun ağaçlarda da olduğunu bilmiyordu. Hz. Peygamber çiftçiliği de bilmediğinden ve bu husus da tecrübeye dayandığından hata yapması normaldir.<sup>523</sup> Münâvî, Hz. Peygamber'in beşeriyete olan nispetinin ağaçlar, bitkiler vb. şeylere ait olan tecrübeye dair olduğunu ifade etmiş her şeye şâmil olamayacağını belirtmiştir.<sup>524</sup> Çünkü Rasûlullah (s.a.v.)'ın döllendirme adetinin o yörede devam ettiğine dair bir bilgisi yoktur ve Hz. Peygamber ziraatla ve çiftçilikle ilgilenen bir kimse de değildir.<sup>525</sup>

Dinî konulara girmeyen, dünyaya ait bu ve benzeri işler itikad ve daha önce anlattığımız gibi insanlara bir mesele öğretmek söz konusu olmadığı için Peygamber'in bu konularda hata etmesi caizdir. Çünkü bunlarda Peygamber'in mertebesini düşürüp

---

<sup>521</sup> Kardavi, *a.g.e.*, s. 262-263.

<sup>522</sup> Kardavi, *a.g.e.* s. 287-288.

<sup>523</sup> Senusî, *Mukmilu ikmâli'l-ikmâl*, VIII/ 111.

<sup>524</sup> Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II/567.

<sup>525</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170.

şerefini eksiltecek bir durum yoktur. Bunlar alışılmış günlük işlerdir. Tecrübesi daha çok olan, onlarla daha çok meşgul olan daha çok bilgi sahibi olur.<sup>526</sup>

Hız. Peygamberin, zaman zaman bir beşer olarak zan ile hareket etmiş ve tecrübelerine dayanarak yanlışlığını anladıktan sonra bundan vazgeçmiştir: Bunlardan biri, Hurma aşılama (Telkîhu'n-Nahl) meselesi<sup>527</sup>, diğeri ise, bir kimsenin hâmile olan eşine yaklaşmasının sakıncalı olduğunu bildiren hadistir. Birincisinin sonunda şöyle demiştir: Ben sâdece bir zann (ve tahminde) bulundum, şayet, (dölleme) bir fayda veriyorsa, yapın. Bilin ki, ben de sizin gibi bir beşerim. Benimki sâdece bir zann idi. Zann hata da eder, isabet de eder. Ancak ben size Allah diyor ki, diye başlayan bir ifade nakledersem, bilin ki, ben asla Allah'a yalan isnat<sup>528</sup> etmem.<sup>529</sup>

Bu hadisler Peygamberimizin vahye müteallik olmayan meselelerde tavsiye mahiyetinde içtihat yapabildiğini, eğer hatalı bir sonuç olursa vazgeçip işi bilenlere bıraktığını gösteren önemli delillerdendir.<sup>530</sup>

Peygamberimizin din ve dünya ile ilgili olmayan bir konuda bir insan olarak görüşlerinin olması mümkündür. Peygamberimizin risalet yetkisine dayanan söz ve davranışları bağlayıcı iken, tecrübî konularda Peygamber olarak değil de bir insan olarak söylediği söz ve davranışları ise böyle değildir.<sup>531</sup>

Tabiat kanunlarının bilinmesi, sanayi, ticaret, tarım, dünya politikası, ekonomik hayat dallarında uzmanlaşma gibi tamamiyle dünyaya ait ilim dallarında iyilerin yanı sıra kötüler de kendilerini gösterebilirler. Bu gibi dallarda uzmanlaşılması ise Müslümanların üzerinde farzı kifaye türünden bir görevdir.<sup>532</sup> Aslında ilkâh hadisinin anlamı gayet açıktır ve herhangi bir karışıklık da yoktur. Bu mânâ, dinin, dünyevî maksat ve ihtiyaçlara götüren beşer işlerine müdahale etmemesidir.<sup>533</sup>

---

<sup>526</sup> eş-Şîfa, *Kâdî İyaz*, II/189-190, *Şîfâ-i Şerîf tercümesi şerhi*, Kâdî İyaz, ter. Suat Cebeci, s. 483-484.

<sup>527</sup> Müslim, Fezail, 139.

<sup>528</sup> Müslim, Nikah 24, Müslim, Fezail 139.

<sup>529</sup> Görmez, *a.g.e.* s. 215.

<sup>530</sup> çev. Enver Günenç, *Sahabeden günümüze Allah dostları*, Şûle yay., IV/ 76.

<sup>531</sup> Lütfi Şentürk, *Güncel dini konular*, s. 25, Diyanet İşleri başkanlığı yayınları, Ankara, 1998.

<sup>532</sup> Havva, *a.g.e.*, I/37.

<sup>533</sup> Kardavi, *a.g.e.*, s. 262-263.

Nasıl, bir insan, tâ çocukluğundan beri içinde yaşadığı muhtelif sosyal, kültürel ve fizikî çevrelerden birtakım bilgi, görgü ve tecrübeler kazanır ve hayatını yaşarken bunlara dayanarak birtakım değerlendirmelerde bulunur, sözler söyler ve işler yaparsa, Hz. Peygamber de böyledir. Bunların dînî bir yanı yoktur ve bu kabil şeyleri vahiy eseri olarak değil, kendi beşerî bilgilerine dayanarak söylemiş ve yapmıştır. Bunların, dînî hayatla uyum ve uyumsuzluğu değil, dünyevî bilgiler, teknik ve tecrübelerle uyum ya da uyumsuzluğu söz konusudur. Tabiatıyla, Peygamber (s.a.v)'in bu kabilden ve sınıftan bazı şeylerde, isabet etmediği hususlar da olacaktır.<sup>534</sup>

Bu olay, Hz. Peygamber'in, dünya işlerinde sade bir insan olarak kendi şahsî ve beşerî bilgilerine dayanarak konuştuğunu ve hareket ettiğini, bunlarda bazen yanılabilirdiğini belirtmektedir. Binaenaleyh, burada söz konusu edilen dünyevi sözünden maksat, Hz. Peygamber'in, ne farz, ne vacip, ne müstehab, ne mekruh, ne de haram herhangi dînî bir hüküm ifade etmeksizin ve ümmet için herhangi bir şekilde şeriat olmaksızın, sırf kendi beşerî bilgi ve tecrübeleri olarak söyledikleri dünyevî bazı şeylerdir. Bunlar, Hz. Peygamber tarafından, din ve ibadet olsun diye söylenmediği için, müminleri bağlayıcı özelliğe de sahip değildir. Müminleri bağlayan şey, Hz. Peygamber'in din ve şeriat olarak söyledikleri ve yaptıklarıdır.<sup>535</sup> Ancak dine taalluk etmeyen dünyevi meselelerde O (s.a.v.) insanlardan biri gibidir.<sup>536</sup>

Hadis bütün rivayetleriyle incelendiğinde Hz. Peygamber'in tecrübesi olmayan dünya işlerinden biri hakkında zannına dayanarak bir görüş izhar ettiğini göstermektedir. Kendisi ekip dikme ile iştigal etmemiş Mekke halkından idi. Çünkü onlar, ziraatı olmayan bir vadide oturmaktaydılar. Medineli ashâbı ise, O'nun bu görüşünü uyulması gereken bir din, itaat edilmesi gereken bir şeriat sandılar. Neticede meyveler istenilen şekilde olmadı, Hz. Peygamber'in onlara söylediği bu sözler, dînî olmayan bir hususta serdettiği bir zandan başka bir şey değildi. Zira bu tamamen teknik bir konuydu ve onlar bu hususta O'ndan daha tecrübelilerdi ve bu işi daha iyi bilmekteydiler. Bunun içindir ki O, "Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz" buyurdular.

---

<sup>534</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 392.

<sup>535</sup> Işıcık, *a.g.m.* s. 393.

<sup>536</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170.

Bu hadise dair yorum yapan İbn Haldun bu konuda şunları kaydediyor: "...Şer'i kaynaklarda nakledilen tıp da bu kabildendir. (Yani kısır tecrübelerle dayanan çöl tıbbı kabilinden), bunların hiçbirisi hakkında vahiy yoktur. Bunlar, ancak Araplar arasında mutata olan tedavi şekillerinden ibaret olup Hz.Peygamber'in ahvâli anlatılırken, meşru ameller olduklarından değil, onun adet ve fitratı icabı olan hallerinin zikri meyânında yer almışlardır. Çünkü Hz.Peygamber ancak bize şer'î hükümleri bildirmek üzere gönderilmiştir; tıbbı ve başka adetleri öğretmek için gönderilmemiştir. Nitekim, hurmaların tozlaştırılması meselesinde malum hadise olmuş, bunun üzerine "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" demiştir. Binaenaleyh bu konuda nakledilen hadislerde yer alan tıpla ilgili şeylerin meşruiyetine hamledilmesi gerekmez. Zira onların meşruiyetine delalet eden herhangi bir delil yoktur. Ancak bu tür tedaviler, tam bir inançla kullanıldığı zaman son derece faydalı ve tesirli olabilir; bu ise tabî ve fitrî tedaviden sayılmaz. Karın ağrısına tutulan kimsenin balla tedavisinde olduğu gibi..."<sup>537</sup> sözün sahibine itaatla ilgilidir.

İşte, ziraat, sanatkarlık ve tıp vb. dünya işlerinden normal tecrübe gerektiren teknik konular da bu kabildendir ve bu hususlarda uyulması gereken teşriî bir sünnet yoktur.<sup>538</sup> Netice itibariyle Hz. Peygamber, beşeriyeti ilgilendiren hususlarda kendi kanaati ızhâr etmiş fakat kanaatinin aksi çıkması durumunda ise görüşünde ısrar etmemiştir. İlkâh hadisi fikhî boyuttan ele alındığında Hz. Peygamber'in beşer vasfıyla söylediği sözlerin insanlar için bağlayıcı olmadığını ortaya koymaktadır.

## 2. Peygamberlerin himmetleri âhirete yöneliktir

"Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz." buyruğuyla Hz. Peygamber (s.a.v.) insanların kendilerini dünyaya kaptırıp ahireti unutmalarının onlar için bir kazanç değil kayıp olduğunu ifade etmek istemiştir. Bunun için Rasûlullah'da ashâbının ahireti unutarak dünya nimetleriyle haddinden fazlaca ilgilendiği kanaati zuhûr etmiş ve dikkatlerini çekmek için böyle bir yönetime başvurmuştur.

<sup>537</sup> İbn Haldun, *Mukaddime*, thk: Ali Abdülvahid Vâfi, Lüticetü'l-Beyânî'l-Arabî, 2. Basım, III/1144., nakleden:

Topaloğlu, *a.g.m.* s. 30.

<sup>538</sup> Kardavi, *a.g.e.* s. 269-271.

Kâdı İyâz, bütün peygamberlerin (a.s.) endişeleri ahirete, alem-i ervaha ve şeriatın emirlerine ve yasaklarına yöneliktir. Dünya ehlinin dünya işleri ise bütün bunların zıddına ve hilafınadır. Dünya ehli olanlar dünya hayatının dış görünüşü hakkında bilgi sahibidirler ve ahiret hayatından ise gafilirdirler.<sup>539</sup> Halbuki Peygamber'in kalbi Rabbanî bilgilerle meşgul ve dinî ilimlerle dolu idi. Aklı da ümmetlerinin maslahatları, dinî ve dünyevî menfaatleri ile mukayyet idi. Fakat Peygamberin hata etmesi her zaman olan bir şey değildir. Bazı işlerde ve nadiren olurdu ki bu da caizdir. Tevatüren nakledilmiştir ki, Peygamberimiz dünya inceliklerini, onların faydalı yönlerini ve dünya halkının siyasetini insanları aciz bırakacak derecede biliyordu.<sup>540</sup> diyerek ilkâh hadisine farklı bir yorum getirmiştir.

Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) dünyanın diyerek kendisinin dünya işleriyle ve dünya sevgisi ile alâkalanmadığını işaret buyurmuştur.<sup>541</sup> Her ne kadar dünya işleri hakkında Hz. Peygamber'in bir zan sâhibi olması ve zannettiği duruma aykırı bir durumun belirmesi O'nun (s.a.v) için bir noksanlık sayılmasa da bir peygamberin bir dünya işinde yanılabilmesinin sebebi ise onların din işlerine önem vermeleri ve dünya işleriyle pek iştigal etmemeleridir.<sup>542</sup>

İlkâh hadisine dair bazı yorumlar getiren Mehmet Görmez bu ifadeyi “Siz dininizin işlerini bilmiyor, dünyanın işlerini daha iyi biliyorsunuz.” şeklinde tevil edenlerin zorlama yorum içerisine girdiklerini ifade etmiştir.<sup>543</sup> Bu yorum, her ne kadar zorlama bir yorum da olsa neticede bir yorum olduğu için bizce değerlidir. Çünkü her yorum insan ufkunun açılması için bir gayretin ürünüdür ve bilimsel çalışmalar da bu gayretlerle ilerler.

---

<sup>539</sup> Kâdı İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, VII/ 334-335.

<sup>540</sup> Kâdı İyaz, *eş-Şifa*, II/189-190, *Şifâ-i Şerif tercümesi şerhi*, Kâdı İyaz, ter. Suat Cebeci, s. 483-484.

<sup>541</sup> Davudoğlu, *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi*, X/ 157-160, 1983, Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhinin müellifi Haydar Hatipoğlu yapmış olduğu şerhte Nevevî'nin şerhini özetleyerek zikretmiştir. VII/5-9.

<sup>542</sup> Hatipoğlu, *a.g.e.* VII/5-9. Ayrıca Hatipoğlu şe'n kelimesi hakkında “Bu kelime şe'ne şeklinde de okunabilir kanısındayım. Bu takdirde mefûl-i mutlak durumunda olup nasbenden fiil iş'enû dur. Ve mânâ şöyle olabilir: “Dünya işinize kendiniz yöneliniz, sarılınız, bakınız...” şeklinde bir yorum getirmiştir.

<sup>543</sup> Görmez, *a.g.e.* s. 292.

### 3. Din-dünya ayırımına dair yorumlar

Kur'an ve Sünnet'te genel olarak din, dünya ve ahiret işi ayırımı yapılmamıştır. Çünkü ilâhî dinler, inanç, ibadet, ahlâk ve tüm değerler olarak insanlığın dünya hayatındaki yaşama tarzını belirleyen ilâhî mesajlar demektir. Hele son ilâhî din İslâm, kıyamete kadar bütün insanlığın dünya hayatına yön veren bir dindir. O, sadece ahiret dini değildir. Esasen din, dünya hayatı için söz konusudur; ahiret ise bu hayatın mükafat veya mücazat yeridir.<sup>544</sup> şeklinde yapılacak bir yorum aslında meselenin özünü ortaya koymaktadır. Ancak ne var ki ilkâh hadisinin bazı yorumları bu sözlerin tam tersi bir durum arz etmektedir. Bu yorumların bir kısmı din-dünya ayırımına yöneliktir.

Osmanlılar'da Şeyhülislam-Padişah İkîlisinin, din ve dünya işlerini deruhte ettiklerini dikkate alan ve bu hadisleri delil gösteren bazı aydınlar, Hristiyan Batı dünyasının şartlarından doğan laiklik ve sekülerizasyon anlayışının İslâm'da da bulunduğunu iddia etmektedirler. Bu düşüncede olanlar, fert ve toplumla ilgili pek çok hususu dünya işi kabul etmekle dinin alanını oldukça daraltmakta, onu camiye ve kişinin vicdanına hasretmektedirler.<sup>545</sup>

Dünya işlerinden maksat, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, dinin, şöyle veya böyle yapacaksınız diye belirleyici ve bağlayıcı bir hükmü bulunmayan ve tamamen insanın akıl, deney ve tecrübesine bağlı olarak istediği gibi yapmakta hür ve serbest bırakıldığı konular olmalıdır. Mezkur hadislerdeki "Dünya işleri" tabiri ve din işi-dünya işi ikilemi, Lâdînî, Laik ve Secüler kavramların çağrıştırmaktadır. Aslında İslâm'da bunlara karşılık olacak hiçbir terim yoktur, diyebiliriz.<sup>546</sup>

Yirminci yüzyılda İslam medeniyetinin, Batı medeniyeti karşısında ki güç durumu bazı aydınları değişik yorumlar yapmaya sevk etmiştir. İslam medeniyetinin geri kalma sebebinin idare biçimi olduğu yönünde yorum yapan yorum sahipleri kendilerine meşruiyet kazandırmak için bir takım arayışlara girmişler ve tek çıkar yolu ilkâh hadisine sarılmakta bulmuşlardır. Bu görüşün savunucularından birisi de tespit edebildiğimiz kadarıyla Ali Abdurrazık'tır. Bazı

---

<sup>544</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* s. 40

<sup>545</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* s. 1

<sup>546</sup> Topaloğlu, *a.g.m.* s. 29

eserlerde ise isim zikredilmeden üstü kapalı olarak bu yorum sahipleri eleştirilmiştir. Bu eleştiriler o zaman ki psikolojik ortamın da hararetli olması sebebiyle bazen dozunu aşabilmektedir. İşte bu yorumlardan ve eleştirilerden bazıları şunlardır:

Bütün dünyanın bir dine sahip olması, insanlığın dini bir birlik oluşturması gayet makuldur. Fakat bütün dünyanın bir hükümete tabi olması, ortak bir siyâsî birlik altında toplanması, insanın yaradılışına ve ilahi arzuya aykırıdır. Bu, tamamıyla dünyevi bir hedeftir. Cenab-ı Hakk, bu gibi şeyleri, insanların akıllarına bırakmıştır. Bunları insanların anlayışlarına, bilgilerine, çıkarlarına, arzularına göre serbestçe idare etmek üzere yine onların iradesinde terk etmiştir. Rasûlü Ekrem'in de bu işlerle ilgili herhangi bir hükmü yoktur. Bir önlem tavsiye etmemiş, tersine "Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz" demiştir.

Evet bu işlerin yalnızca dünyevî bir mahiyeti vardır. Dünya işleri, bütün hedefleri ve gayeleriyle Allah'ın biz insanlara bağışladığı akıl ve anlayışın öğrettikleri dışında başka bir şeye ihtiyaç duymaz. Bir peygamberin gönderilmesine de değmez. Zaten Peygamberimiz de bu işlerle uğraşmamıştır.<sup>547</sup> Manastırlı İsmail Hakkı Efendi de "Siz dünya işlerini daha iyi bilirsiniz" hadisine atıfta bulunarak Peygamber-i zî-şânımız düstur-ı hikmet olan ehâdis-i münifesiyle bizi tesviye-i umûr-ı dünya ve tanzîm-i ahvâl-i memleket hususunda muhayyer bırakmış Çin diyarından bile olsa fevâid-i ilmiyye, sanâyi-i medeniyye celbini emr ve ferman buyurmuşlardır.<sup>548</sup> diyerek bu hadisi yukarıdaki şekilde yorumlamıştır.

Bu yorumlar karşısında bazı aydın ve ilim adamları ise sert cevaplar verme yolunu tercih etmişlerdir. Bunlardan rastlayabildiklerimiz ise:

Ali Abdurrazık'ın bu görüşlerini siyâsî israiliyat olarak değerlendiren Şinnavî, İslam'da yönetim sistemi olmadığı söylentisini Ali Abdurrâzık'ın Arnold ve Margoliouth'dan esinlenerek ortaya attığı bir söz olarak iddia etmiştir. Birincisi Hıristiyandır, ikincisi ise siyonist bir Yahudidir. Bu söylentiye göre Muhammed (s.a.v.)

<sup>547</sup> Ali Abdurrazık, *İslamda iktidarın temelleri Bir 'ideolojik devlet' eleştirisi*, Birleşik Yayıncılık, çev: Ömer Rıza Doğrul, 1995. s. 93-99.

<sup>548</sup> Manastırlı İsmail Hakkı, *Sırat-ı Müstakim*, Tarih-i İslamiyet nâm müstearıyla Dr. Dozi'nin Türkçeye mütercem risale-i menhusuna daîr, III/75.sayı, s. 354.

sadece vahiy getiren bir rasûldü. O yönetici değildi, devlet yönetmemişti, devlet sistemi de getirmemişti.<sup>549</sup> Ali Abdurrâzık'ın kitabı politik israiliyatın Müslümanların zihninde ne büyük bir kaosa yol açtığını en dikkat çekici göstergesidir. Dinî israiliyat hadis ve tefsir kitaplara nasıl sızmışsa, düşünürlerimizin, edebiyatçılarımızın ve yöneticilerimizin zihnine de öyle sızmıştır.<sup>550</sup>

Hilafet tartışmalarının yapıldığı modern İslam dünyasında lâiklik hakkında yapılan tartışmalarda sık sık referans gösterilen bu hadisin ulemâ heyetine göre; dünya işlerinin düzenlenmesi ve insanların yönetilmesi konusu ve Allah katında yolda yürümek, servet, bir avuç arpa veya bir ölçek tuz gibi haklarında ayet bulunan hususlardan daha az önemli değildir. Dolayısıyla Ali Abdurrâzık, sosyal hayatın tüm ayrıntılarına varıncaya kadar her konudaki hükmü açıkça belirten bu ayetler hakkında nasıl bir yorum yapacak?<sup>551</sup>

Ahmed Muhammed Şakir ise Avrupa'da yetişmiş Mısır dinsizlerinin, oryantalistlerin kölelerinin ve misyonerlerin öğrencilerinin gürültü kopardığı hadislerdendir diyerek ilkâh hadisini şöyle şerh etmiştir: Onlar, sünnet ehline ve sünnetin yardımcılara, şeriatın hizmetkarlarına ve savunucularına karşı bu hadisi delil olarak getirip bunu bir temel kabul etmişleridir. Muamelatta, toplumsal işlerde İslam kanunlarından bir kanunu ve sünnetten bir şeyi inkar etmek istediklerinde bunun dünya işlerinden birisi olduğunu iddia edip Hz.Enes'ten rivayet edilen "Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz." hadisine sarılmaktadırlar. Hiç şüphesiz ki Allah onların dinin aslına, uluhiyete, risalete iman etmediklerini ve içlerinden gelerek Kur'an'ı tasdik etmediklerini bilmektedir. Onlardan iman edenler ancak dilleriyle görünüşte iman etmektedirler. Kalbleri ise güvenerek ve mutmain olarak değil bilakis taklitle ve korkuyla iman etmiş izlenimi vermektedir. İşin aslı ise şeriat, kitap ve sünnet ile Avrupa'da veya Mısır'da gördüğü eğitim çatıştığı takdirde hiç şüphe etmeksizin gördüğü eğitimi üstün kabul etmektedir. Hiç çekinmeden efendilerinden aldığı bilgiyi

---

<sup>549</sup> Fehmi Şinnâvî, *Hilafet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştirisi*, İnsan Yayınları, ter: Sadık Ömeroğlu, 1995, s. 44.

<sup>550</sup> Şinnâvî, *a.g.e.* s. 46.

<sup>551</sup> Ramazan Yıldırım, *20.yy İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları*, Anka yay., 2004, s. 190, İstanbul, *Hükmü Hey'eti Kibâri'l-Ulemâ*, s. 10-11 adlı kitaptan iktibas yapan Yıldırım, Ramazan.

üstün görür ve kalbinin kanıksadığı bu bilgiyi seçerek tercihini yapar. Sonra da kendilerini İslam'a nispet ederler ve insanlardan da bunu isterler. Oysa hadis açık ve anlaşılırdır. Nass ile çelişmez. Her durumda sünnetle delil getirilemeyeceğine de delalet etmez. Çünkü Hz. Peygamber "Hevasından konuşmaz." Onun (s.a.v.) her getirdiği yasama ve yürütmedir. "O'na (s.a.v.) itaat ederseniz hidayet bulursunuz." Hurmanın döllemesi kıssasında ise onlara "Bunun bir şey sağlayacağını zannetmiyorum." buyurmuştur. Bu ifadede ne emir ne de yasaklama vardır. Allah'tan bir haber de vermemiştir. Bu hususta bir sünnette koymamıştır ki bu mana genişlesin de yasamanın temelini yıkacak kadar ileri gitsin. Bilakis bir zandır. Sonra da bu zannından ötürü özür dilemiştir ve şöyle buyurmuştur: Beni zannımla muâheze etmeyin. Bu nerede? Onların bu söyledikleri nerede? Allah bize de onlara da hidayet versin.<sup>552</sup>

Bazıları, sadece bu hadise dayanarak İslam'dan, siyâsî nizamı bütünüyle dışlamak istemişlerdir. Çünkü -onlara göre- siyaset işleri, usul ve fûruu ile bizim dünyamızın işi olup, biz bunu O'ndan daha iyi biliyoruz. Dolayısıyla, vahyin yasama ve yönetme konusuna girmesi gerekmez. Zira onlar nezdinde İslam, devletsiz bir din ve şerriatsız bir akideden ibarettir.

Daha da önemlisi, bazı insanlar, yalnızca bu hadise dayanarak, alış-veriş, muamelât, içtimaî, iktisâdî ve siyâsî konularla ilgili pek çok hadis ihtiva eden sünnet kaynaklarını yıkmak istemektedirler. Sanki Rasûlullah (s.a.v.) bu hadisiyle, sünneti teşkil eden diğer bütün söz, amel ve takrirlerini neshetmiştir. Oysa hadis gayet açıktır ve herhangi bir nass ile çelişmediği gibi, yasama ve yönetme gibi alanlarda sünnet ile delil getirilemeyeceğine de delalet etmemektedir. Hurma aşılama kıssasında Hz. Peygamber yalnızca "bunun bir fayda vereceğini zannetmiyorum" buyurmuş, ne onlara emretmiş, ne de nehyetmiştir. Peygamber, onlara Allah'tan bir şey haber vermediği gibi, bu konuda herhangi bir sünnette koymamıştır ki, konu, yasamanın bir aslı olan sünnetin yıkılmasına kadar ileri gitsin.<sup>553</sup>

Bazıları, sünneti, hayatın bütün pratiklerinden; âdetlerinden, muamelâtından, iktisâdî, idarî, harp vb. işlerinden ayırt etmek istiyordu. Sünnet emredici veya nehyedici

<sup>552</sup> Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, şrh: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Maarif, Mısır, 1958, II/ 364-365.

<sup>553</sup> Kardavi, *a.g.e.*, s. 262-263.

olarak, başlayıcı veya yol gösterici olarak da olsa bu sahalara girmemeliydi ve bu saha insanlara terk edilmeliydi. Onların bu konudaki delilleri ise, kendisinden böyle bir şey kasdolunmadığı halde, onların tevil ettikleri ve daha önce beyan edilen "Siz dünyanın işlerini daha iyi bilirsiniz" hadisidir.

Bu nedenledir ki İmam Nevevî bu hadisi "Rasûlullah (s.a.v.)'ın rey yoluyla dünya işleri hakkında açıkladıklarını değil de, şer'an buyurduklarını yapmanın vücûbiyeti" şeklinde bîr babın altında zikretmiştir. Risaletin rûhânîliği iddiasıyla, bu hadisin, sünnetin dışlanması, hatta bütün dinin hayattan çıkarılmasına ve toplumun işlerinden uzaklaştırılmasına dayanak yapılması gelince, bunu hem sünnet, hem Kur'an ve hem de İslam reddetmektedir. Halbuki İslam Kuran ve sünnetiyle ruh ile maddeyi karıştırarak, dünya ile ahireti birleştirerek ve hayatın bütün akışını Allah'ın şeriatına bağlayarak kamil bir hayat tarzı getirmiştir. Bunun içindir ki, O'nun getirdiği yasama ve tavsiyeler, yeme-içme, giyim-kuşam, alış-veriş, alıp-verme, evlenme-boşanma, vasiyet ve miras, suçlar ve cezalar, savaş-barış, halifelik- yöneticilik vb. hayatın her alanına şamildir. Hadis, Tefsir, Ahkâm ve Ahlâk kitapları, bu hususlardaki pek çok hadisle doludur. Burada borcun yazılması gibi tamamen dünya ile ilgili bir işi tanzim eden Allah'ın Kitabı'ndaki en uzun ayeti hatırlamamız bize yeter.<sup>554</sup>

İslâm, her türlü tanzimat ve sistemleriyle hayatı bir bütün olarak ele alır. Beşeriyetin yeryüzündeki her nevi ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte mükemmel bir hayat tablosu çizer. İnsan denen varlığı, sabahın erken saatlerinden tâ akşamın geç vakitlerine yatağa girinceye kadar, daima murakabesi altında tutar.

Çünkü İslâm, insan denen varlığın ve beşerî hayatın tanzim ve tanzifinde azimlidir, kararlıdır. Böyle bir zamanda İslâm peygamberinin önemli vazifesinden ayrılarak, ellerini silkelemesi ve insanlara hitaben «dünya işlerinizi siz daha iyi bilirsiniz!» demesi olacak iş değildir. Böyle bir hareket risalet göreviyle uyusamaz.<sup>555</sup> Mehmed Ârif Bey'in bu tür yorumlara karşı itirazı ise şu şekildedir: Aklını, reyini, tedbirini, akılların ve reylerin üstünde bilen, cihânın hodbinleri, acaba bu hadîsi şerife karşı, ne buyururlar.<sup>556</sup>

---

<sup>554</sup> Kardavi, *a.g.e.* s. 269-271.

<sup>555</sup> Kutub, *a.g.e.* s. 244 ve s. 250.

<sup>556</sup> Mehmed Arif Bey, *Binbir hadis*, İstanbul Kitabevi, 1959.s. 108-109-113.

İlkâh hadisinden çıkarılabilecek fikhî hükümlerden bir kısmı günümüz müelliflerinden Haydar Hatipoğlu ve Mehmet Sofuoğlu tarafından yapılmıştır. Bu yorumları da kısaca zikredecek olursak: Rasûl-i Ekrem (a.s.)’in bir dînî hükmün beyânı husûsunda yanılması mümkün değildir. Fakat dînî bir hüküm mâhiyetini taşımayan ve tamâmen bir dünya işine âit bir meselede Peygamber (a.s.)’in yanılması, yâni o mesele hakkındaki zan ve kanaatinin aksine bir durumun görülmesi mümkündür. Çünkü böyle bir zannın din ile alâkası yoktur. Tamâmen dünyaya âit bir mesele ile ilgilidir. Böyle bir zan, Risâlet makamı için bir noksanlık getirmez. Dünya işlerimizi görürken meşrû olmak kaydıyla en uygun, yararlı ve kazançlı olanı seçmekte serbestiz. Fakat dinle ilgili sorunların çözümlenmesi için aklımızı hakem yapıp fetvâ vermemiz mümkün değildir. Mutlaka şer’i delilleri tetkik ve tahlil eden İslâm âlimlerinin beyanlarına göre hareket etmek zorunluluğu mevcuttur.<sup>557</sup>

Bu “Sizler dünya işinizi benden daha iyi bilirsiniz.” sözü müslümanlar ve hatta bütün insanlık için çok mühim bir düstûrdur. Bununla belki de şu fikirler anlatılmak istenmiştir: Din işleri en son kemâline ulaşmış, Âdem’den beri teblîğ edilmekte bulunan İslâm Dîninin itikâd, ibâdet, ahlâk ve bir kısım muâmelât esasları olarak hiç bir eksiği kalmamıştır. Din artık kıyâmete dek bu mükemmeliyette kalacak ona hiç bir şey ilâve etmek veya çıkarmak ihtiyâcı duyulmayacaktır. Bu en mükemmel dini ben size talîm ediyorum.

Dünya işlerine gelince onlar zamanların, çevrelerin ve şartların durumu ve değişmesi ve daha başka sebeplerle ileri geri gidebilir. Onlarla ilgili ilimler gelişir, tekâmül eder. Onları ihâta etmek, bir seviyede tutmak mümkün değildir. İşte siz ey müstakbel insanlık! Dünyâ işleriniz böyle bir tekâmül seyrine tâbi’ olduğu için onları sizler daha iyi bilirsiniz!...

Peygamberlerin vazîfesi insanlığı dîn husûsunda, umûmi olarak dünya ve ahirette mesut kılacak hidâyeti teblîğ edip öğretmektir. Teknik ve maddî ilimleri öğretmek değildir. Bu sâhadaki yani sırf dünyâ ile ilgili ve dînî olmayan ilimler dinamiktir, dâima ileri gider. Peygamberler işte bu sahâ ile vazîfeli değillerdir.<sup>558</sup>

<sup>557</sup> Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhi*, VII/5-9.

<sup>558</sup> trc. Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, İstanbul, İrfan Yayınları, 1970, VII/ 240-243.

Mehmet Görmez'in hadis metodolojisine dair yazdığı kitapta ilkâh hadisi bağlamında çıkardığı netice şu şekildedir: Gerek Hz. Peygamberin şahsiyetini, gerekse getirdiği dinin temel ilke ve esaslarını göz önünde bulundurursak, din ve dünya ayırımına gitmek, Peygamberin tavır, tutum ve davranışlarını bu yönde iki kısma ayırmak bizce imkansızdır. Onun yerine, ya Kadı Abdulcabbar'ın yaptığı gibi, şahsi bilgi, görgü ve tecrübeye dayalı fiilleri diğerlerinden ayırmak, ya da İbn Haldun ve Şah Veliyullah Dehlevi'nin yaptığı gibi, Peygamberlik alanına giren ve girmeyen fiiller diye ikiye ayırmanın daha uygun olacağı kanaatindeyiz.<sup>559</sup>

Din-dünya ayırımına dair yapılan bu yorumlar iç-tutarlılık ve süreklilik açısından bizce mümkün gözükmemektedir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi bağlayıcılık tasnifi yapmak hem imkanımızın yetmediği hem de bu çalışmanın da dışında bir konu olduğundan sadece ilgili görüşleri burada zikretmekle yetindik.

#### 4. İstişareye yönelik bir tutum olduğu

Kur'an'da istişarenin (şurâ'nın) mühim bir mevkiî vardır. Allah'a güvenmek, kötülükten sakınmak, haklarını kahramanca müdafaa etmek iyi müslümanların hasletleri olarak sayılırken, gerektiği zaman kendi aralarında müşavere etmelerinden sitayişle bahsedilir. Yalnız bu değil, Peygambere bile karar verdiği zaman Allah'a güvenmesi emredildiği halde eski düşmanlarıyla dahi istişare etmesi tavsiye edilir. Gerçekten bu demokratik ruhtur ki Kur'an dinini, kemiyet kadar keyfiyeti de hesaba katarak, lâfla değil de başlıca doktrinlerine gösterilecek alâka nisbetinde dünyayı salâha döndürmeğe (kabiliyetli) müstaid kılar.<sup>560</sup> Bu satırların müellifi ilkâh hadisini de Hz. Peygamber'in insanlarla istişareye ne kadar önem verdiği babında zikrediyor. Ömer Nasuhi Bilmen de Hz. Peygamber'in istişareye verdiği önemi ifade ederek şöyle diyor: Rasûl-i zî-şân efendimiz, şüphe yok ki aklen de bütün nâsın ekmelidir. Mahaaza düşünülecek şeyler gayri mütenahidir. Vücûhi mesalihten bazı şeyler bir zatın hatırına geldiği halde diğer bir zatın hatırına hemen gelmeyebilir. Bu cihetle müşavere faidelidir. Hattâ Peygamber-i zî-şân efendimiz büyük bir tevazu göstererek şöyle buyurmuştur. "Siz dünyanın

<sup>559</sup> Görmez, *a.g.e.* s. 292

<sup>560</sup> Harun Han Şirvani, *İslâm'da siyâsî düşünce ve idare üzerine araştırmalar*, çev. Kemal Kuşçu, İrfan yay., Ahmed Said Matb., 1965, s. 27.

işlerini daha ziyade bilirsiniz. Ben de dininize ait şeyleri daha ziyade biliciyim.”<sup>561</sup> buyurduğunu zikrederek İslâm’da istişâre ve önemi adlı kitabın müellifi A. Celâleddin Karakılıç da bu hadise atıfta bulunmuştur.<sup>562</sup> Ayrıca Manastırlı İsmail Hakkı Efendi istişârenin önemini anlatırken “Cenâb-ı risalet-meâb Efendimiz’e hitaben şeref-vürûd eden “Onlarla iş hususunda istişâre et” nass-ı celîli zâhirine mahmûl olursa bi’l-ibâre Hazret-i Rasûl-i Ekrem ve bi’d-delâle bütün efrâd-ı ümmet hakkında istişârenin, lede’l-îcâb her kazıyyede “Siz dünya işlerinizi daha iyi biliyorsunuz” hadis-i şerifiyle bu ihtimal te’yid etmektedir.”<sup>563</sup> diyerek bu hadisi istişâri boyutta değerlendirmiştir.

Ancak bu hadis üzerine en detaylı yorumlardan birini Peygamberimizin yanılması meselesi adlı kitabında İbrahim Canan dile getirerek şu görüşleri serdetmiştir:

Hurma ağaçlarının tepesinde çiçek tozlarıyla suni döllendirmeyi gerçekleştirmekle meşgul olan Ensar, Peygamber (a.s.)’ın sözlerine güvenerek işi bırakmışlardı. Burada esasen yanılan kendileri olmuştur. Çünkü Nebi aleyhisselâm nereye dayalı bir tavsiyenin nebevî bir haber olduğuna inanmışlardı. Şüphesiz Ensar böyle inanmalarında o gün haklı olabilirlerdi zira olay, Peygamber’in Medine’ye teşriflerinin başlarında cereyan etmiş ve bir kısım Ensar henüz tanımağa başladıkları Peygamber’in (s.a.v.) nebevî ve beşerî şahsiyetlerinin sınırlarını tayin ve takdirde istenilen kemal derecesine henüz ulaşmış değillerdi.<sup>564</sup>

Yukarıda kaydettiğimiz, ashabın itirazı üzerine Rasûlullah’ın verdiği şahsî kararlardan dönme hâdiselerinin hemen hepsinde ilgililerin "bu şahsî re'yiniz mi?... " mâhiyetinde bir sorularına rastladığımız halde hurma telkihi meselesinde buna rastlamıyoruz. Hadiseyi anlatan ve görme imkânı bulabildiğimiz rivayetlerin hiçbirinde bir soru, bir itiraz mevcut değildir. Bilakis, bütün rivayetler, bazı

---

<sup>561</sup> Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, I/ 484.

<sup>562</sup> A Celâleddin Karakılıç, *İslâm'da istişâre ve önemi*, İslami Edebiyat Yayınları, 2004, İst. 2. Basım, s. 47.

<sup>563</sup> Manastırlı İsmail Hakkı, *Sırat-ı Müstakim*, Usûl-i meşrutiyyete karşı husemâ-yı milletin itirâzâtına müdafaa-i muhikka, I/18.sayı, s. 273. Manastırlı İsmail Hakkı, *Sırat-ı Müstakim*, Tarih-i İslamiyet nâm müstearıyla Dr. Dozi'nin Türkçeye mütercem risale-i menhusuna daîr , III/75.sayı, s. 354.

<sup>564</sup> İbrahim Canan, *Peygamberimizin yanılması meselesi*, 1. Basım, İstanbul, 1999, Rağbet Yayınları s. 71-72.

teferruatta farklılıklar taşısa da, Ashab'ın derhal bu işi bıraktıkları hususunda ittifak ederler. Öyleyse, Aleyhissalatu Vesselam'ın dünyevî işlerde istişare gerektiği hususunda ashabinı bilgilendirmek, terbiye etmek maksadıyla yer verdiği ilk terbiyevî eylem bu hadisedir.

Geçmişini büyük ölçüde -merkezinde hurma istihsalinin yer aldığı- ziraat teşkil eden Medine'de, Rasûlullah'ın tavsiyesine uyulması sonucu hurma veriminin düşmesi, bütün halkın az çok ilgi duyduğu bütün dikkatlerin kendisine yöneldiği bir hadise olmuş olmalıdır. Aleyhissalatu Vesselam, böylece söylenen, tebliğ edilen hususa, herkesin yeterince sahip çıkacağı derecede ilgileri, dikkatleri çektikten sonra Medine'de icra edeceği tebliğ kariyerinin meselesini, daha bu kariyerin ilk yılında halka mal ediyor: "Ben de sizin gibi bir insanım, sırf dinî olan meselelerde hiçbir yanılma, hata, unutma mevzubahis değilse de dünyevî meselelerde işlerimizi istişare ile yürüteceğiz, sizin de söz hakkınız vardır. Esasen dünya hayatınızın başarısında mühim bir yer tutan istişareye alışmanız lâzım, ben başınızda kaldığım müddetçe sizi alıştırmaya çalışacağım, ta ki benim aranızdan ölümle ayrılmamdan sonra -vahiy de kesileceği için- mecbur kalacağınız istişareye yeterli temrini yapmış olmalı, ehemmiyetini kavramış olmalısınız."

Hiz. Peygamber'in hurma ağacı telkihi vesilesiyle başlattığı istişareye alıştırma dersleri Öylesine başarıya ulaşmıştı ki, hicretin ikinci yılında vukua gelen Bedir Savaşı sırasında, Başkomutan tarafından tesbit edilen savaş mevziine, orduda erat arasında yer alan sevkulceyş noktasında idarî, askerî, hiçbir vasfı olmayan, Hiz. Ömer, Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Osman gibi asaletten, karabetten, arkadaşlıktan... gelen bir imtiyaz ve yakınlık da taşımayan bir "er" ileri atılıp, seçilen yer hususunda kanaat beyan edebiliyor, oranın savaş mevzii olarak uygun olmadığını söyleyebiliyor. Aleyhissalatu Vesselam da buna uyuyor.

Görüldüğü üzere, Ashab hurma telkihi hadisesiyle başlayan istişareye alışma ve mekanizmasını öğrenme hususundaki Nebvî talim ve terbiyeyi, kısa bir müddet sonra tamamen almış, böylece Aleyhissalatu Vesselam'ın sözlerinin bir kısmının vahyî, bir kısmının ictihadî olduğunu öğrenerek, ictihadî meselelerde, edeb çerçevesinde itirazını yapmaktan, kendi re'yini beyandan çekinmemiştir.<sup>565</sup>

---

<sup>565</sup> Canan, *a.g.e.* s. 41-45.

Babanzâde Ahmed Naim Efendi de ilkâh hadisine atıfta bulunarak istişarenin öneminden bahsetmiş ve şu ifadeleri serdetmiştir: Ashab-ı kiram bu nükteye tamamen vâkıf oldukları için taraf-ı risaletten kendilerine emrolunan bir iş hakkında acaba taraf-ı Hakk'dan mıdır? diye şekke düşüp de kendilerinde onun hilafına bir re'yleri olduğu zamanlarda istîzâh ederlerdi. Eğer bu emir Hakk'dandır cevabını alırlarsa bilâ-tereddüt itaat ve eğer re'y ve ictihad-ı nebevî olduğu cevabını alırlarsa kendi re'yelerinin beyan ederlerdi. “İşte onlarla müşavere et” ayet-i kerimesinin mantuk-ı münîfine tebean ba'de'l-müşavere re'y-i ashabin tercih eylediği de vâki olurdu. Nitekim Bedir ile Uhud vakalarında emr-i harbi tedbir etmek hususunda ashab-ı kirâmın re'yi tercih buyurulduğu gibi hurma aşısını tarif buyururlarken “Biz bunu başka türlü yapıyoruz.” cevabı üzerine “Siz dünya işlerinizi daha iyi biliyorsunuz.” buyurmuşlardır. Görülüyor ki Hazret-i Peygamber'e itaat-i fikir vazifeyi ihlal edecek mahiyette olmadığı gibi ibâdât ve tââtımızda hakikatte Allah'adır. Peygamber'e itaatimiz bi't-tebeiyyedir. Bu aynıyla vazifesini ifaya azmetmiş bir ordunun kumandanına itaatı gibidir. Nasıl ki kumandanın mesuliyeti kendine, bir neferin mesuliyeti de kendine ait ise Peygamber ile ümmetin mesuliyeti de böyledir.<sup>566</sup>

##### 5. Hz. Peygamber'in küllî bir kâideye istinad ettiği

Hz. Peygamber (s.a.v.) bu hususta külli bir kaideye istinad etmiştir. Bu da “varlık aleminde Allah'tan başka bir fail veya halik veyahut ta müessir yoktur” kaidesidir.<sup>567</sup> Bu noktada Allah'tan başka şeye yapılacak olan bir nispet ancak mecazi ve asli bir nispettir. Hakiki bir nispet değildir. Bu nedenle bunun bir fayda sağlayacağını zannetmiyorum ifadesi doğrudur. Çünkü eşyanın eşyaya fayda sağlamasını temin eden varlık ancak Allah'tır. Ancak şu kadar var ki; iman saadetine eren kimselerin gaybî olan bu hususa iman etmeleri ve küfür karanlığına düşen kimselerin de bilgisizlikleri ve şüpheleri sebebiyle dalâlete düşmeleri için Allahu Teala, adetini; eşyaya olan kudretinin tesirini bir takım mutat sebeplerle örtmek suretiyle devam ettirmiştir. Nitekim Allahu

<sup>566</sup> Ahmed Naim, *Sırat-ı Müstakim*, Ahlak-ı İslamiyye'nin esasları, sayı: 235, X/ 6.

<sup>567</sup> Senusî, *Mukmilu ikmâli'l-ikmâl*, VIII/ 111, Senusî, Müslim şerhinde Kurtubî'nin bu şerhini aynen zikretmiştir. Münâvî de Camiu's-Sağır şerhinde bu şerhe yer vermiştir. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, II/567.

Teala ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır...Helak olan açık delille helak olsun yaşayanda açık delille yaşasın (Enfal 42)<sup>568</sup>

Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldi. Onlar hurmaları döllüyorlardı. Hz. Peygamber buyurdu ki: Bunun bir şey sağlayacağını sanmıyorum. Bir sene Meyveleri (kazançları) gitti. Bozuk oldu. Bu hususta düşündüklerinin değil tedbirin ancak Allahu Teâlâ'dan olduğunu anladılar.

#### 6. Maslahat için özür dilediği

Hiz. Peygamber'in söylemiş olduğu “Şüphesiz ben bir zanda bulundum beni bu zannım sebebiyle muaheze etmeyiniz” ve diğler rivayetteki إنا أنا بشر “Ben sizin gibi bir beşerim” sözleri; şeytanın yanıltmasından korkulan zayıf akıllı kimselerin Peygamberimizi yalanlamasından ve küfre düşmesinden endişe edildiğı için sarf edilen özür ifadelerdir. Aksi takdirde Hiz. Peygamber'den, bir özre gereksinim duyacak bir ifade ortaya çıkmazdı. Bu sözün ortaya çıkmasındaki amaç dünyevi bir maslahattır. Özellikle bu maslahatları bilmeyen, bunlara aşına olmayan ve bu maslahatlarla amel etmede ehil olmayan özel bir topluluk içindir. “Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz.” cümlesi de bunu ifade eder. Sanki Hiz. Peygamber, “Ben de din işini daha iyi bilirim.” demek istemiştir.<sup>569</sup>

“Size re'yimden bir şey emrettiğim zaman” cümlesi dünyevi maslahatlarla ilgilidir. İlkâh hadisi buna delalet eder. Bu lafız Hiz. Peygamber'in içtihiyıyla hükmettiğı hususları içine almaz. Çünkü Peygamberimizin içtihatları dini bir meseledir bu noktada kendisinin ismeti vaciptir. Bu içtihatlar nass gibidir. Her ne kadar hükümlerin kaynakları farklı da olsa bütün bunlar şeriatın tebliğı ve dini hükümlerin beyanıdır.<sup>570</sup>

<sup>568</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170.

<sup>569</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170, Ebû Yalâ el-Mevsılî, *Müsne'd*, II/12-13, Ebû Yalâ el-Mevsılî'nin *Müsne'd* adlı eserinin muhakkiki Hüseyin Süleym Esed, ilkâh hadisinin tahkikinde “Hiz. Peygamber'in söylemiş olduğı bütün bu sözler..... Bu “Ben de din işini daha iyi bilirim.” demektir.” arasında geçen ifadeleri Kurtubî'den istifade ile tahkikinde nakletmiştir. Senusî de Müslim şerhinde Kurtubî'nin bu şerhini aynen zikretmiştir.

<sup>570</sup> Kurtubî, *el-Müfhim*, VI/167-170.

## 7. İnşâî bir ifade olduğu

Özellikle kavli hadislerin, o günün insanların yaygın olarak kullandıkları bir dil aracılığı ile bize nakledildiğini düşünersek, dilbilimcilerin ve yorum bilimcilerin ortaya koymuş oldukları bir takım prensipler yardımıyla bu metinleri daha sağlıklı bir şekilde anlayıp yorumlama imkânını elde etmiş oluruz. Mevcut hadîs külliyyatımızı gözden geçirdiğimiz zaman Hz. Peygamber'in, muhataplarına mesajlarını en iyi şekilde anlatabilmek için konuştuğu dilin hemen hemen bütün anlatım üsluplarından yararlanmış olduğunu görürüz. Muhatabın durumuna ve konunun özelliğine göre Hz. Peygamber, mecaz, kinaye, darb-ı mesel ve tasvirlerle başvurmuştur.<sup>571</sup>

Arap dilinin genel yapısı içerisinde anlam bakımından cümleler ikiye ayrılmaktadır: 1. Haber isnâdı. ve 2. İnşâ isnâdı. Haber isnâdı dilin temel işlevi bildirmeyi konu alırken, inşâ isnâdı ise niyet ve duygu ifade eder. Hz. Peygamber'in bu buyruğu her hangi bir fikhî hükme delâlet etmeyen duygulanma halinde zuhûr eden bir ifadededir. İnşâ isnâdı ise kısaca şu şekilde tanıtılmaktadır:

İnşâ isnadı, isnadı/kavram yüklemesi dış dünyada olup bitenleri değil de yapılması ya da olması istenenleri ve istenmeyenleri belirten tasarım cümleleridir. Daha geniş bir tarifle, kelâmın delâlet ettiği şeyin hariçte bir nisbeti yoksa, yani o söz hakkında doğru veya yanlış, diye bir hüküm verilmesi mümkün olmayıp muhatap ondan tam bir faide (anamlı netice) çıkaramıyorsa bu tarz isnada inşâ isnadı veya sadece inşâ denir. Bir şeyin olduğunu veya olmadığını bildirmediğinden dolayı hakkında doğru veya yanlış hükmü verilmez.

Bu cümleler niyet ve duygu ifade ederler. Bir ifadenin inşâ olmasını o ifadenin dile getirilmeden önce gerçekliliğinin olmaması belirler; dile getirildikten sonra muhatapın o ifadeden bir netice çıkarması itibara alınmaz. " İnşâ iki türlüdür: a. İnşâ-i talebi: Başkasından bir şey isteme manasını bulundurur. Dilek (temenni), emir, nehiy, soru (istifham), ünlem (nida) bu cümledendir. b. İnşâ-i gayr-i talebi (inşâ-i îkâî): Lafızların kendisinde mevcut olmayan mananın kullanım yer ve zamanları dolayısıyla onlarda var kılındığı sözdür. Bu tarz inşâ tereccî (umma), taaccüb (şaşma) ifade eden ayrıca medih, zem ve inşâ manasına naklolan akit sigası gibi haberlerdir. Tereccî

<sup>571</sup> Mustafa Ahmed ez-Zerka, Abdullah Kahraman, *Hadisin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkhnın Rolü*, Sivas, 2004, Akademi Yayınları, s. 29, ayrıca bkz. Görmez, a.g.e., 259-264; Yusuf Kardavî, a.g.e. 171-190.

/umma"umulur ki", "umarım ki", "belki", "olur ki" gibi edat veya ifade kalıplarıyla başlar. Taaccüb/şaşma, şaşılma şey veya hâle ait "ne", "zihî" gibi edatların cümlede bulunduğu ifadelerdir.<sup>572</sup>

İlkâh hadisi üzerinde araştırma yapan ve giriş kısmında çalışmasını tanıttığımız Nuri Topaloğlu'nun şu ifadeleri gerçekten çok ilgi çekicidir.<sup>573</sup>

Hiz. Peygamber'in burada hurma hususunda Ensâr'a söylediği söz, doğruluğu yada yanlışlığı içeren haber cinsinden bir ifade değildir. Hiz. Peygamber sözünden dönmekten münezzehtir. Hiz. Peygamber görüşünün yolu üzerindedir. Bundan dolayı onlara şöyle buyurmuştur. إنما ظننت ظنا ve أتم أعلم بأمر دنياكم Peygamberler dünya işlerinde ve bu işlerin bir kısmına olan inançlarında üzerinde durdukları görüşlerinin zıddı olsa dahi diğer insanlar gibidirler. Bu durumda Onların (a.s.) şahıslarına leke sürülmez.<sup>574</sup>

<sup>572</sup> M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayınları, II. Basım, 2001, İstanbul , s. 60-61.

<sup>573</sup> Gerçekten Rasulullah'ın (s.a.s.) bu sözleri ne ihbarî ne de inşaîdir. Çünkü hurmaların tozlaştırılması işi tamamen dünyevî bir iştir. Bu konuda vahiy söz konusu olmadığı gibi yeterli tecrübesi de yoktu. O, sadece zanna dayanan görüşünü söylemişti. Herhangi bir haber vermiş değildi. Netice aksine tezahür edince zannın kesin bilgi ve hüküm demek olmadığını, insanın zannında isabet veya hata edebileceğini ifade etmiş; bu konuda hata ettiğini kabullenmiştir. Dünya işlerindeki re'yi başkalarının re'inden farklı değildir. Bu konuda Serahsî, "Ondan sadır olan re'y, hatalı olma bakımından başkalarının re'yi gibidir.. diyor. Topaloğlu, *a.g.m.* s. 38. Bu hususta kendisi ile istişâre ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Ali Akyüz bu ifadelerin anlamsızlıktan başka bir anlam taşımadığını ve bu sözlerin Arap dili kaidelerine uymadığı gibi hiçbir bilimsel yanının da olmadığını ifade etmiştir. Zira Arap dilinde ifadeler bu iki türün dışında kullanılamamaktadır. Bkz. Saraç, *a.g.e.* 57-62.

<sup>574</sup> Kâdî İyâz, *İkmâlu'l-Mu'lim*, VII/ 334-335. Bu rivayetin tahlili noktasında danışman hocam Prof. Dr. Ali Akyüz ile yaptığım istişârede bu ifadenin "insanlık tarihine bir dipnot düşmek" için söylendiği fikri hasıl olmuştur. Hiz. Peygamber'in bu kanaati zamanla mukayyet olmayan bir ifade biçimidir ve bu yönüyle de inşaîdir. Hurmaların döllemesi ashab için en tabii bir ihtiyaçtı. Lakin bu tür ihtiyaçlardan zuhur eden bu ve benzeri uygulamalar insanlık için ifrat ve tefritin gözetilmesi hususunda nirengi noktalarından birisi olması yönüyle de dikkat çekicidir. Hiz. Peygamber (s.a.v) sanki o dönemde anlaşılması çok zor olan ve insan klonlamaya kadar ilerleyen bilimin ve bilim adamlarının bu gayretlerine atıfta bulunmuş ve eşyaya müdahelenin ne denli hassas bir işlem olduğuna işaret etmek istemiştir.

## 8. Tasavvufî yorumlar

Hız. Peygamber'in bu zannı muhataplarını bağlamayacak bir zandı. Bunda bir çelişki de yoktur. Çünkü herkes duyduğunu rivayet eder. Peygamberimiz onları (havas ehlinin) bu makamda zannetti. Ve benim hayır zannedip de böyle olmadığı ortaya çıkan bu meselede içinizde bana karşı bir kızgınlık duymayın. Ve Rasûlullah (a.s.) ilkâh hadisinde sebepleri terk etmeyi gerektiren havas ehlinin tevekkülüne dikkat çekmiştir. Bu da peygamberlerin makamıdır. Başkalarının değil. "Beni yargılamayın" ifadesinden maksat Hız. Peygamber'in onları bu makam ehlinen zannetmesidir. Ne zaman ki onlar kendi durumlarını haber verince onlara "Siz kendi halinizi daha iyi bilirsiniz." şeklinde cevap vermiştir. İbn Ebî Şerif, Hız. Peygamber'in kavli gerek dünyevî olsun gerek olmasın bütün meselelerde huccettir. Zira Hız. Peygamber'in sözü ya vahiy kaynaklıdır. Ya da onun ichtihadıdır. Hız. Peygamber hata üzere sabit değildir. Çünkü Rasûlullah'ın bu tashihi ichtihadı istikrar bulmadan önceydi. Aşılama sonucu sebebe bağlamaktır. Cenabı Hak dileseydi aşılama meyveler olgunlaşır. İtikadımızda bu yöndedir.<sup>575</sup>

Hâkim et-Tirmizî, ilaçların aslı ve tedavideki hikmetin sırrı bölümünde bu hadisi ele almış ve şu izahı getirmiştir: İnsanoğlu, kendisini harekete geçirip iyileştirecek bir devaya ihtiyaç duyar. İşte bu vücudun tedbiridir. Hayatının tedbirini terk edip yok olması gibi tedbiri terk ederse de vücudunu kaybeder. Tedavi haktır ve peygamberlerin (a.s.) fiilidir. Hız. Peygamber (s.a.v.) Medine'ye geldi. Onlar hurmaları döllüyorlardı. Hız. Peygamber buyurdu ki: Bunun bir şey sağlayacağını sanmıyorum. Bir sene Meyveleri (kazançları) gitti. Bozuk oldu. Bu hususta düşündüklerinin değil tedbirin ancak Allahu Teâlâ'dan olduğunu anladılar.

İnsanlar tedavide üç kısma ayrılır. Birinci kısım: Onlar peygamberler ve müşâhede ve yakîn ehli evliyâ (a.s.) dır. Onlar tedavi görürler ve onların kalpleri bu hastalığa şifayı veren hastalığın hâlikı iledir. Onlar tedavi gördükleri gibi tedbiri de hazırlarlar. Şifayı da Allahu Teâlâ'dan beklerler. Onların kalpleri hastalığın fitnesinden uzaktır. (boştur) İkinci kısım: Ehli cinnettir. Onların kalpleri sebeplerle. Sebeplerle ilişkisini koparmaz. Onlar tedaviye ihtiyaç duyarlar. Tedaviyi terk etmeye

<sup>575</sup> Hafâcî, *Nesîmü'r-riyâz*, IV/ 255-260.

sabredemezler. Onlar halktır. Ebu Hureyre (r.a.) rivayet etti ki Hz. Peygamber şöyle buyurdu: Kuvvetli mümin zayıf müminden Allahu Teâlâ'ya daha hayırlı ve daha sevimlidir. Her hayırda sana fayda sağlayana daha hırslı ol ve acz gösterme. Bir iş sana güç geldiğinde “Allah takdir etti ve dilediği gibi yaptı” de. Keşkeden sakın çünkü keşke şeytanın amelini açar. Kuvvetli olanlar tedavi olurlar. Çare ve sebeplere başvururlar. Onların kalpleri ilaçların Rabbi iledir. Sebeplerle değildir. Onlar peygamberler ve evliya (a.s.) dır. Zayıf mümin tedavisini Allah'tan gizler ve onun kalbi tedavi iledir. Bu da yakîninin zayıflığındandır ve her hayırda güçlü mümin Allah'a daha sevimlidir. Hz. Peygamber'in “Sana fayda sağlayan şeye hırslı ol” buyruğu bu işlerde Allahu Teâlâ'nın tedbirini kullan onu terk etme aczini gösterme eğer buna başvurursan istediğin olmaz. Ve de ki Allah dilediğini takdir etti. Yani: Böyle takdir etti ve istedi. Hükmünü karara bağladı. Keşke bu iş şöyle şöyle olsa demekten de sakın. Şayet bu böyle olmasaydı da şöyle olsaydı. Bu kalbi sebeplere bağlayıcı bir sözdür. Allahu Teâlâ'nın tedbirini ve sun'unu görememektir.<sup>576</sup>

İbn Arabî'nin Fusûsu'l-Hikem adlı eserinde bu hadise dair ilgili yorumlar ise şu şekildedir. İmdi sen bu iki racülün ilimde kemâline ve edeb-i ilâhînin hakkını ifâsına nazar et! Ve ona “Ben bir ilim üzereyim ki Allah Teâlâ onu bana ta'lîm etti ki, sen onu<sup>577</sup> bilmezsin; ve sen bir ilim üzeresin ki, Allah Teâlâ onu sana ta'lîm eyledi ki, ben onu bilmem” demesi haysiyyetiyle Mûsâ indinde i'tirâf eylediği şey hakkında sen Hızır'ın insâfına bak! Binâenaleyh bu i'lâm, onun ülüvv-i mertebesini bildiği ve bu mertebe Hızır için hâsıl olmadığı halde وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَىٰ مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا (Kehf 18/68) kavlinde onunla onu mecrûh eylediği şey, Hızır'dan Mûsâ'ya devâ oldu. Ve bu, ibâr-ı nahl hadîsinde ümmet-i muhammediyyeden zâhir oldu. Rasûl (a.s.) ashâbına “Dünyanızın işlerini siz daha iyi bilirsiniz.” buyurdu. Ve şekk yoktur ki, muhakkak bir şeye ilim, onun cehlinden hayırlıdır. Ve işte bunun için Allah Teâlâ kendi nefsinin بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (Bakara 2/29) kavliyle medh etti. İmdi muhakkak (s.a.v.) onların mesâlih-i

<sup>576</sup> el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl*, I/266-268.

<sup>577</sup> Muhiddin İbn Arabî, *Fusûsu'l-Hikem tercüme ve şerhi*, A. Avni Konuk, haz. M. Tahralı, S. Eraydın. MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

dünyâda kendisinden daha âlim olduğunu ashâbına i'tirâf eyledi. Zîrâ kendisi için bunda hibret yoktur. Çünkü o ilm-i zevk ve tecrübedir. Ve Rasûl (a.s.) bunun ilmüne iştiğâl etmedi. Belki onun şuglû ehemmi içinde ehemmi idi. İmdi ben seni edeb-i azîme vâkıf kıldım. Eğer nefsini onunla isti'mâl edersen müntefi' olursun. (18)

İmdi cenâb-ı Hızır'ın Mûsâ (a.s.)a karşı vâkı' olan bu i'tirâfı hîn-i mülâkâtta “Sen zevkan ihâta etmediğin şeye nasıl sabr edersin?” (Kehf, 18/68) demesine karşı bir tarzıye oldu. Zîrâ cenâb-ı Hızır bu sözüyle Mûsâ (a.s.)ı mecrûh etmiş idi. Bu i'tirâfı onun yarasına ilaç oldu. Ve bu tefâzul nisbeti hurma ağacının aşılınması hakkındaki hadîs-i şerifte ümmet-i muhammediyyede zâhir oldu. Şöyle ki (s.a.v.) Efendimiz bir sene ashâb-ı kirâmın hurma ağaçlarını aşılamağa meşğul olduklarını müşâhede buyurdukda: *Lev terektum lâ yadurrukum* Ya'ni “Eğer terk ederseniz size zarar vermezdi.” Buyurdu. Bunun üzerine ashâb-ı kirâm telkîhi terk ettiler. O sene hurma az oldu. (S.a.v.) Efendimiz ashâb-ı kirâmına “Dünyanızın işlerini siz daha iyi bilirsiniz.” buyurdu. İşte bu tefâzul nisbeti idi. Ve (S.a.v.) Efendimiz ashâb-ı kirâmına karşı bu tefâzulu ve onların mesâlih-i dünyâyâ daha âlim olduklarını i'tirâf eyledi. Halbuki bir şeyin ilmi onun cehlinden hayırlı olduğuna şüphe yoktur. Bunun için Allah Teâlâ hazretleri kendi nefsini بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ (Bakara, 2/29) ya'nî “Her şeyi bilicidir.” Kavliyle medh etti. Ve ashâb-ı kirâmın mesâlih-i dünyâda risâlet-penâh Efendimiz'den daha âlim olmaları, (S.a.v.) Efendimiz için mesâlih-i dünyâda hibret olmamasından idi. Ve mesâlih-i dünyânın ilmi zevk ve tecrübe ile hâsıl olacağı bedîhidir. Halbuki (s.a.v.) Efendimiz, umûr-ı cüz'iyeye olan umûr-ı dünyeviyyeye kalb-i şerîfiyle meşğul olmadı. Belki onun iştiğâli ehemmi içinde ehemmi olan umûr-ı külliyyeye, ya'nî ilm-i nübüvvet ve risâlete idi. İşte ben sana bu tefâzul-i nisbîye müstenid olan insâf kâidesini îzâh etmekle seni edeb-i azîme vâkıf kıldım. Eğer muhîtinle olan münâsebetinde nefsini bu edeb ile kullanacak olursan onunla müntefi' olursun.<sup>578</sup> Ve bu ibâr-ı nahl hadîsinde, ümmet-i muhammediyyede zâhir oldu. Aleyhi's-selâm “Siz dünyanızın mesâilinde a'lemsiniz” dedi. Ve şekk yoktur ki, muhakkak bir şeye ilim onun cehlinden hayırlıdır. Ve bunun için Allah nefsinin “O her bir şeyi âlimdir” (Şûrâ, 42/12) diye medh etti. İmdi (s.a.v.) ashâbına onların mesâlih-i dünyâda kendisinden a'lem olduğuna i'tirâf etti. Zîrâ bunda onun için hibret yoktur. Çünkü o zevk ve tecrübe ilmidir. Ve Aleyhi's-selâm

<sup>578</sup> İbn Arabî, a.g.e. IV/274.

bunun ilmine meşgûl olmadı. Belki onun şuğlu ehemmin ehemmine idi. İmdi ben seni edeb-i azîme vâkıf kıldım. Eğer nefsinı onunla isti'mâl edersen müntefî' olursun.<sup>579</sup>

Ve bu insâf veyâhut bu bi'n-isbe olan tefâzul ümmet-i Muhammediyyede zâhir oldu. Dâvud-ı Kayserî ve Bâlî Efendi (kuddise sıruh'ümâ ) kendi şerhlerinde “bu” ism-i işâretini “insâf” a ve Bosnevî hazretleri “bi'n-nisbe olan tefâzul” a râci' addetmiştir. Her ikisi de rûh-i ma'nâ i'tibâriyle bir şeydir. Zîrâ “insâf” “tefâzul” üzerine vâkı' olur. Ya'nî “Senin bildiğini ben bilmem ve benim bildiğini sen bilmezsin demek, ilimde tefâzuldan neş'et eder. Ve bu iki kimseden her birisi birer cihetten yekdiğeri üzerine hem fâzıl ve hem de mefdûl olmuş olur. Ve bu fâzıliyyet ve mefdûliyyet hurma ağacı aşılacak husûsuna dâir olan hadîs-i şerifte beyân buyrulduğu üzre ümmet-i Muhammediyyede zâhir oldu. Ya'nî, bir sene (S.a.v.) Efendimiz ashâb-ı kirâmın hurma ağaçlarını aşıladıklarını gördü; ve *lev terektukum lâ yadurrukum* ya'nî “Aşmayı terk etseniz, size bir zararı olmazdı” buyurdular. Ashâb-ı kirâm dahi bu kelâm-ı nebevî üzerine aşmayı terk ettiler. O sene hurma az oldu. Bu hal görülünce (S.a.v.) Efendimiz ashâb-ı kirâmına ya'nî “Dünyanızın işlerini siz benden daha iyi bilirsiniz” buyurdu. Ve bu kelâm ile nebiyy-i zî-şân Efendimiz bu husûsta ümmetinin kendi üzerlerine fazlını i'tirâf buyurdular ve insâf eylediler. Halbuki şüphesiz bir şeyi bilmek, bilmemekten hayırlıdır. İlmin cehlinden efdal olmasından nâşî Allah Teâlâ kendi nefsinı Kur'ân-ı Kerîm'de بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ İnnehu (Şûrâ 42/12) “O her şeyi bilir” diye medh etti.

Binâenaleyh ilm-i ilâhînin ihâta etmediği bir şey kalmadı. Server-i enbiyâ Efendimiz ise taayyün-i beşerîleri i'tibâriyle merâtib-i vücûdun ahkâmına tâbi' ve âlem-i nisbete dâhildirler. Binâenaleyh âlem-i nisbetteki fâzıliyyet ve mefdûliyyet elbette kendilerine de bir zevk husûlû zarûrîdir. Bu zevkin husûlû için kendilerine mesâlih-i dünyeviyyede<sup>580</sup> ilmi zevkî ve tecrübî hâsıl değildi. Zîrâ kalb-i şerîfleriyle umûr-ı cüz'iyeden ibâret olan mesâlih-i dünyeviyye ile meşgûl olmazlar idi. Belki onların iştiğâli ehemm olan şeyler içinde ehemm olana idi; ve o da emr-i nübüvvet ve risâletin îcâbatı olan umûr-ı külliyyedir. Binâenaleyh rasûl-i zî-şân Efendimiz umûr-ı cüz'iyede ashâb-ı kirâmın kendi üzerlerine fâzıliyyetini i'tirâf buyurdu ve insâf eyledi. Ve bu fâzıliyyet ve mefdûliyyet nisbeti şân-ı nübüvvet nakîsa vermez. Zîrâ ehemm içinde

<sup>579</sup> İbn Arabî, a.g.e. IV/ 179.

<sup>580</sup> İbn Arabî, a.g.e. IV/276.

581

| Raviler | Sahabe              | Tabiin        |                  | Hammad b.<br>Seleme Hammad b.<br>Seleme Hammad b.<br>Seleme Hammad b. | Affan b. Müslim               | Muhammed b. Yahya         | İbn Mace          | Merfu muttasıl  | sahih       |
|---------|---------------------|---------------|------------------|-----------------------------------------------------------------------|-------------------------------|---------------------------|-------------------|-----------------|-------------|
| 1       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       |                               |                           |                   |                 |             |
| 2       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       |                               |                           | Ahmed b. Hanbel   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 3       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       | Affan b. Müslim               | Abdulala b. Hammad        | Ebu Ya'îâ         | merfu           | sahih       |
| 4       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       | Affan b. Müslim               | Züheyr b. Harb            | Ebu Ya'îâ         | merfu           | sahih       |
| 5       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       | Esved b. Amir                 | Ebubekir b. ebi Şeybe     | Müslim            | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 6       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       | Esved b. Amir                 | Amrun Nakid               | Müsilrn           | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 7       | Aişe                | Urve          | Hişam b. Urve    |                                                                       | Seleme Hammad b.              | Abdulala b. Hammad        | Ebu Ya'îâ         | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 8       | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Affan b. Müslim                                                       | Muhammed b. Yahya             | İbn Mace                  |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 9       | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Affan b. Müslim                                                       | Ahmed b. Hanbel               |                           |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 10      | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Affan b. Müslim                                                       | Abdulala b. Hammad            | Ebu Ya'îâ                 |                   | merfu           | sahih       |
| 11      | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Affan b. Müslim                                                       | Züheyr b. Harb                | Ebu Ya'îâ                 |                   | merfu           | sahih       |
| 12      | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Esved b. Amir                                                         | Ebubekir b. ebi Şeybe         | Müslim                    |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 13      | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Esved b. Amir                                                         | Amr'un Nakid                  | Müslim                    |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 14      | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Abdulala b. Hammad                                                    | Ebu Ya'îâ                     | İbn Hibbân                |                   | merfu           | sahih       |
| 15      | Enes                | Sabit         | Seleme Hammad b. | Abdussamed                                                            | Ahmed b. Hanbel               |                           |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 16      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | İsrail b. Yunus                                                       | Ubeydullah b. Musa            | Ali b. Muhammed           | İbn Mace          | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 17      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | İsrail b. Yunus                                                       | Ubeydullah b. Musa            | İshak b. İbrahim b. Ceble | Şaşı              | merfu           | sahih       |
| 18      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | İsrail b. Yunus                                                       | Abdurrezzak                   | Ahmed b. Hanbel           |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 19      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | İsrail b. Yunus                                                       | Ebu Amir el-Akadi             | Yezid b. Sinan            | Tahavi            | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 20      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Kuteybe b. Said               | el-Hasen b. Süfyan        | Ebu Amr b. Hamdan | Hilyetul Evliya | Merfu zayıf |
| 21      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Yahya el-Himmani              | Yunus b. Habib            | Abdullah b. Cafer | Hilyetul Evliya | Merfu zayıf |
| 22      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | İbn Ebi Avane                 | Abdurrahman b. Mehdi      | Evllya            | merfu           | zayıf       |
| 23      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | İsrail b. Yunus                                                       |                               |                           |                   |                 |             |
| 24      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Kuteybe b. Said               | Müslim                    |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 25      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Ebu Kamil el-Cahderi          | Müslim                    |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 26      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Ebu Kamil el-Cahderi          | Bezzar                    |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 27      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Ebu Kamil el-Cahderi          | İbn Ebî Âsım              |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 28      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Behz                          | Ahmed b. Hanbel           |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 29      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Affan b. Müslim               | Ahmed b. Hanbel           |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 30      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Affan b. Müslim               | Abd b. Humeyd             |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 31      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | İbrahim b. el-Haccac en-Nifî  | Ebu Ya'îâ                 |                   | Merfu muttasıl  | sahih       |
| 32      | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha | Simak b. Harb    | Ebu Avane                                                             | Muhammed b. Süleyman el-Esedî | İbn'ül-Münada             | Şaşı              | Merfu muttasıl  | hasen       |

<sup>581</sup> İbn Arabî, *a.g.e.* IV/ 178-181

|    |                     |                      |                 |                              |                                        |                                  |                                                                       |                                   |                |
|----|---------------------|----------------------|-----------------|------------------------------|----------------------------------------|----------------------------------|-----------------------------------------------------------------------|-----------------------------------|----------------|
| 33 | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Ebu Avane                    | Mualia b. Esed                         | Muhammed b. Ali el-Verrak        | Şaşı                                                                  | merfu                             | zayıf          |
| 34 | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Ebu Avane                    | <b>Ebu Dâvûd et-Tayalisi</b>           |                                  |                                                                       | Merfu muttasıl                    | sahih          |
| 35 | Talha b. Ubeydullah | <b>Musa b. Talha</b> | Simak b. Harb   | Ebu Avane                    | Muhammed b. Ubeyd b. Hisab             | <b>İbn ebi Asım</b>              |                                                                       | merfu                             | sahih          |
| 36 | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Hafs b. Cümei                | Ahmed b. Abde                          | Yezid b. Sinan                   | <b>Tahavi Meanî Asar</b>                                              | merfu                             | zayıf          |
| 37 | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Hafs b. Cümei                | Ahmed b. Abde                          | <b>Bezzar</b>                    |                                                                       | Merfu muttasıl                    | zayıf          |
| 38 | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | İsrail b. Yunus              | Esbat b. Nasr                          | <b>Bezzar Zevaid</b>             |                                                                       | Merfu muttasıl                    | zayıf          |
| 39 | Talha b. Ubeydullah | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | <b>İsrail b. Yunus</b>       | <b>Ebu'n-Nadr</b>                      | <b>Ahmed b. Hanbel</b>           |                                                                       | merfu                             | sahih          |
| 40 | Havle b. Ka'ka      | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Ebu Avane                    | Hammad                                 | Ebul Velid                       | Yezid b. Sinan                                                        | <b>Tahavi Meanî Asar</b>          | Merfu zayıf    |
| 41 | Havle b. Ka'ka      | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Ebu Avane                    | Hammad                                 | Yahya                            | Yezid b. Sinan                                                        | <b>Tahavi Meanî Asar</b>          | Merfu zayıf    |
| 42 | Havle b. Ka'ka      | Musa b. Talha        | Simak b. Harb   | Ebu Avane                    | Ebu Dâvûd et-Tayalisi                  | Ebu Bekre                        | <b>Tahavi Meanî Asar</b>                                              |                                   | Merfu zayıf    |
| 43 | Rafi b. Hadic       | Ebu'n Necâşi         | İkrime b. Ammar | en-Nadr b. Muhammed          | Ahmed b. Cafer el-Makurî               | <b>Müslim</b>                    |                                                                       | Hasen                             | Merfu muttasıl |
| 44 | Rafi b. Hadic       | Ebu'n Necâşi         | İkrime b. Ammar | en-Nadr b. Muhammed          | Abbas b. Abdülazim el-Anberî           | <b>Müslim</b>                    |                                                                       | Hasen                             | Merfu muttasıl |
| 45 | Rafi b. Hadic       | Ebu'n Necâşi         | İkrime b. Ammar | en-Nadr b. Muhammed          | Abdullah b. er-Rumî el-Yemâmî          | <b>Müslim</b>                    |                                                                       | Hasen                             | Merfu muttasıl |
| 46 | Rafi b. Hadic       | Ebu'n Necâşi         | İkrime b. Ammar | en-Nadr b. Muhammed          | Abdullah b. er-Rumî el-Yemâmî          | Ahmed b. el-Hasen b. Abdülcabbar | <b>İbn Hibbân</b>                                                     |                                   | merfu zayıf    |
| 47 | Rafi b. Hadic       | Ebu'n Necâşi         | İkrime b. Ammar | Muhammed b. Nüfeyl           | Abbas b. Abdülazim el-Anberî           | Abdan b. Ahmed                   | <b>Tabarani MK</b>                                                    |                                   | merfu zayıf    |
| 48 | Cabir b. Abdullah   | Şabi                 | Mücalid b. Said | Muhammed b. Fudayl           | Ayyaş b. el-Velid er-Rakkâm fudayl riv | Ahmed Muhammed b. el-Müsennâ     | <b>Tabarani ME Zevaid Bezzar</b>                                      |                                   | merfu zayıf    |
| 49 | Cabir b. Abdullah   | Şabi                 | Mücalid b. Said | Fudayl                       | Ayyaş b. Ebân                          |                                  | <b>Heysemî İbrahim b. Abdurrahman b. İbrahim-Ebu İshak el-Kazvinî</b> | <b>et-Tedvin fi ahbari Kazvin</b> | Merfu zayıf    |
| 50 | Cabir b. Abdullah   | Amir                 | Mücalid b. Said | Ebü Bekr Muhammed b. el-Fazl | Said b. Anbese el-Cezzâr               | Ebubekr Muhammed b. el-Fazl      |                                                                       |                                   |                |

## G. RÂVİLERİN KİTAPLARA GÖRE DAĞILIMI

Raviler ilk defa hangi kaynaktan zikredildiyse o eserin ismi ravinin yanına yazılmıştır. Bu şekilde hangi ravinin ilk defa hangi eserde zikredildiği tebarüz etmiş ve ravi ile ilgili tanıtıma da kolayca ulaşılmış olacaktır.

|                              |                                  |                                        |                         |                                |                                |
|------------------------------|----------------------------------|----------------------------------------|-------------------------|--------------------------------|--------------------------------|
| Hız. Aişe Müslim             | Enes b. Malik Müslim             | Talha b. Ubeydullah Müslim             | Havle binti Kaka Tahâvî | Rafî b. Hadîc Müslim           | Cabir b. Abdullah Taberânî     |
| Urve                         | Sâbit Abdussamed Ahmed b. Hanbel | Musa b. Talha                          | Hammad                  | Ebu'n-Necâşî                   | eş-Şa'bî                       |
| Hişam b. Urve                |                                  | Simak b. Harb                          | Yahya                   | İkrime b. Ammâr                | Mücalid b. Saîd                |
| Hammad b. Seleme             |                                  | Ebu Avane                              | Ebu'l-Velid             | en-Nadr b. Muhammed            | Muhammed b. Nüfeyl             |
| el-Esved b. Âmir             |                                  | Kuteybe b. Saîd                        | Yezid b. Sinan          | Ahmed b. Cafer                 | Ayyaş b. Velîd er-Rakkâm       |
| Amrun Nakid                  |                                  | Ebu Kamil                              | Ebu Davud et-Tayalisi   | Abbas b. Abdülazim             | Ahmed                          |
| Ebu bekr b. ebi Şeybe        |                                  | İsrail b. Yunus İbn Mâce               | Ebu Bekre               | Abdullah b. Rumi el-Yemami     | Âmir Kazvini                   |
| Affan b. Müslim İbn Mâce     |                                  | Ubeydullah b. Musa                     |                         | Ahmed b. el-Hasen İbn Hibbân   | Muhammed b. el-Fazl            |
| Muhammed b. Yahya ez-Zühli   |                                  | Ali b. Muhammed                        |                         | el-Mansur b. Muhammed Taberânî | Said b. Anbesa el-Cezzâr       |
| Abdulala b. Hammad Ebû Ya'îâ |                                  | Behz Ahmed b. Hanbel                   |                         | Abdan b. Ahmed                 | Ebu Bekr b. Muhammed el-Fazl   |
| Züheyr                       |                                  | Abdurrezzak                            |                         |                                | Abdurrahman b. İbrahim Heysemî |
| Ebu Ya'îâ İbn Hibbân         |                                  | Ebu'n-Nadr                             |                         |                                | Muhammed b. Fudeyl             |
|                              |                                  | Muhammed b. Ubeyd İbn Ebî Âsım         |                         |                                | Ayyaş b. Ebân                  |
|                              |                                  | Hafs b. Cümei el-Bezzâr                |                         |                                | Muhammed b. el-Müsenna         |
|                              |                                  | Ahmed b. Abde                          |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Esbât b. Nasr                          |                         |                                |                                |
|                              |                                  | İbrahim b. el-Haccac el-Nili Ebû Ya'îâ |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Ebu Âmir Tahâvî                        |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Yezid b. Sinan                         |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Muhammed b. Süleyman eş-Şâşî           |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Muhammed b. Ubeydullah                 |                         |                                |                                |
|                              |                                  | İshak b. İbrahim b. Ceble              |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Mualla b. Esed                         |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Muhammed b. Ali el-Verrâk              |                         |                                |                                |
|                              |                                  | el-Hasen b. Süfyan İsbahânî            |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Ebu Amr b. Hamdan                      |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Yahya el-Himmânî                       |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Yunus b. Habib                         |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Abdullah b. Cafer                      |                         |                                |                                |
|                              |                                  | İbn Ebi Avane                          |                         |                                |                                |
|                              |                                  | Abdurrahman b. Mehdi                   |                         |                                |                                |

## SONUÇ

İlkâh ya da telkîhu'n-nahl hadisi olarak ilk dönem rivayet kaynaklarında zikredilen bu hadisin otuz sekiz rivayeti bulunmaktadır. Bu rivayetlerden çoğu sahih, iki tanesi hasen geri kalanı da zayıftır. İlkâh kelimesi hurmaların aşılınması/döllenmesini ifade etmektedir. Fakat botanik bilimi açısından hurma ağacı için aşılama tabirinin kullanılması uygun değildir. Çünkü, hurma ağacı sert bir gövde yapısına sahiptir. Onun için bu ağacı aşılama mümkün olamamaktadır. Hurma ağacına uygulanan bu muamelenin ilkâh ve aşılama yerine döllenme şeklinde tercüme edilmesi Türkçe ifade biçimi açısından daha münasıptır.

Ziraî açıdan hurmadan iyi verim alınabilmesi için erkek ve dişi hurma ağaçlarının rüzgarın esiş istikametine göre dikilmesi gerekir. Medineliler muhtemelen hurma ağaçlarını uygun konumlandırmamışlar ve gerekli verimi elde edememişlerdi. Bundan dolayı sunî döllendirme yapıyorlardı. Halbuki ayet-i kerimede rüzgarların aşılavıcı olduğu ifade edilmektedir. Haliyle Hz. Peygamber'in de bu bilgiyi hatırında tutmaması mümkün gözükmemektedir. Hz. Peygamber'de bu meyanda doğal olan döllenmeyi tavsiye etmiş ve sunî döllenmenin gereksiz olduğunu ifade etmek istemiştir.

Hiz. Peygamber, doğal döllenmenin daha tabî olduğunu zannetmişti. Ve bu zannında da haklıydı çünkü doğal döllenme ile elde edilen netice sunî olana göre daha verimliydi. Fakat Hiz. Peygamber'in bu zannı yanlış anlaşılmıştı. Tıpkı bal şerbeti hadisinde ki midesi yalan söyleyen adam gibi. Burada da yanlışlık hurmaların dikim şeklindeydi. Buna binâen Hiz. Peygamber duygu yüklü bir siteyle "Siz bilirsiniz, ne haliniz varsa görün." manasında yorumlanabilecek "Siz dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz" hadisini irad etmiştir. Bu açıdan bakıldığında bu hadisten hareketle yapılacak teorik yorumlarında bir anlamı kalmamaktadır.<sup>582</sup>

Hurmaların döllenmesi hususunda Hiz. Peygamber'in hata yapıp yapmadığı konusu çalışmamızın temel meselesidir. İslâm bilginlerinden bir kısmının "Hiz. Peygamber'in tecrübeye dayanan böyle bir işlemi bilmesi mümkün değildi. Bugün de yaşasaydı bu konu şüphesiz ki teknolojik gelişmelerden ibaret olurdu." şeklindeki yorumları nübüvvetin keyfiyeti açısından başka sorunları da beraberinde getirmektedir. Bir de dini alanı peygambere ait görüp, dünyayı ve dünyaya ait olan bütün alanları ise

<sup>582</sup> Bu hadisle ilgili yorumlarını istifademe sunan muhterem hocam Prof. Dr. İlhan Kutluer'e teşekkürü bir borç biliyorum.

nübüvvetin yetkisi dışarısında bırakan seküler yorumlar vardır ki gerçekten bu hadisten böyle yorumlar çıkarılması bir çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Bu yorumlara ek olarak yapılabilecek bir başka yorum da Hz. Peygamber'in bu hadiseyi tabiata basit bir müdahale olarak algıladığı yönündedir. Çünkü suni olarak gerçekleştirilen bu ameliye aynı zamanda insanların geçim kaynağı olan hurma ile sınırlıydı. Lakin Rasûlullâh burada sadece Ashâbın dikkatini çekmek istemiş ve onlara bu işin insanoğlunu ne denli tehlikeli boyutlara sürükleyebileceğini de izah etmek istemiştir. Nitekim şu an dünyada yaşanan gelişmeler buna işaret etmektedir. Bunun en ileri boyutu ise genlerle oynayarak her şeyin sunisini yapan bilim adamlarının insan klonlamaya kadar bilimi zorlamış olmalarıdır. Tabiata yapılan en ufak müdahale bile yıllar sonra insanların başına bir çok problemler açmaktadır. Bunun en mücessem örneği ise hormonlamadan kaynaklanan kanser tehlikesidir.

İçinde bulunduğumuz çağa ışık tutan bu hadisi, “-Hz. Peygamber'in bir hatası idi.” şeklinde ifade edip geçmek nassları sınırlı yorumlarla çerçeveselendirme gayretidir. Bu bağlamda ilkâh hadisi ile benzer özellikler taşıyan bal şerbeti<sup>583</sup> ve gayle<sup>584</sup> (hamile olup da çocuk emziren kadınla cinsi münasebette bulunma) hadisi gibi hadisler de tetkik edilip vuzuha kavuşturulmalıdır. Bu tür buyrukların her biri farklı yer ve zamanda ifade edildiğinden sosyo-psikolojik bakımdan farklılık arz etmektedir. Bunun için her bir buyruğun ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Bu tür rivayetler bir arada değerlendirildiği takdirde Hz. Peygamber'in ifadelerinin keyfiyeti daha iyi anlaşılacak ve günümüze kadar şavkıyan ışığı daha parlak bir şekilde devam edecek benzeri rivayetlerin tetkiki ile Hz. Peygamber'in buyrukları daha iyi anlaşılacaktır.

Hadis bilginleri en küçük lafız farklılıklarını dahi itina ile bize ulaştırmışlardır. Bize de onlardan tevarüs eden ve hiçbir medeniyetle mukayese edilemeyecek kadar zengin olan ilmi eserleri tahlil etme vazifesi düşmektedir. Ancak böyle bir gayretle insanlığın ufkunu açacak vizyon geliştirmemiz mümkün gözükmemektedir.

---

<sup>583</sup> Müslim, Selam, 91, Tirmizi, Tıb 31,

<sup>584</sup> İbn Mâce, Nikâh, 61

## KAYNAKÇA

Abd b. Humeyd. *el-Müntehab min müsnedi Abd b. Humeyd*. 1. Basım, thk. es-Seyyid Subhi el-Bedrî es-Samerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Sâîdî, Mektebetü'n-nahdatü'l-arabiyye, 1998.

Abdurrazık, Ali. *İslam'da iktidarın temelleri Bir 'ideolojik devlet' eleştirisi*. Birleşik Yayıncılık, çeviren: Ömer Rıza Doğrul, 1995.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. şrh: Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Maarif, Mısır, 1958.

Ahmed b. Hanbel. *Müsned*. Beytü'l-efkârî'd-devliyye li'n-neşri ve't-tevzî', I cilt ve mücellet, Riyad, 1998.

Ahmed b. Hanbel. *el-Mevsû'âtü'l-hadîsiyye*. 1. Basım, 1994, Müessesetü'r-Risâle, thk. Şuayb el-Arnaut.

Akdağ, Hasan. *Arapça dilinde edatlar*. 4. Basım, Tekin Kitabevi, 1996.

Akyüz, Ali. *Kaynak tetkiki açısından Abdürezzâk- Buhârî ilişkisi üzerine bir mukayese*. MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

\_\_\_\_\_. *Saîd b. Mansûr'un Musannef'inin Yeniden İnşası*. MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

Ali el-Kârî. *Mirkâtu'l-mefâtih şerhi mişkâtu'l-mesâbih*. 1. Basım, thk. Muhammed Cemil el-Attâr, Daru'l-Fikr, 1992, Beyrut.

Ali el-Muttakî. *Kenzu'l-Ummâl fi süneni'l-akvâli ve'l-efâl*. Müessetü'r-Risâle, Bekrî Hayyânî ve Safve es-Sekâ, 1993, Beyrut.

Mehmed Arif Bey. *Binbir hadis*. İstanbul Kitabevi, 1959.

Mütercim Asım Efendi, *Kamûs Tercümesi*. Bahriye Matbaası, I-IV, 1305.

el-Beğavî. *Mesâbihu's-sünne*. I. Basım, thk. Dr. Yûsuf Abdurrahman el-Maraşlî ve diğerleri, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1987.

Beşer, Faruk. "İlkâh", *DİA*, c. XXII, s. 115.

el-Bezzâr. *el-Bahru'z-Zehhâr bi müsnedi'l-Bezzâr*. Abdulhalık el-İtkî, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, 1. Basım, 1998, el-Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul.

Bozkurt, Nebi. "Hurma", *DİA*, c. XVIII, s. 191.

el-Buhârî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail. *et-Tarihu'l-Kebîr*, tashih ve talik: Abdurrahman ibn Yahya el-Yemânî, 1. Basım, Haydarabad, Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1943, 9 cilt ve mücellet.

\_\_\_\_\_ *et-Tarihu's-Sağîr*, thk. Mahmud İbrahim Zayid, 1. bsk., Beyrut, Daru'l-Marife, 1986, 2 cilt ve mücellet.

*Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi.*

Dağlıoğlu, Ufuk. *Hurma aşısı Telkihi'n-Nahl hadisinin incelenmesi*. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Bilim Dalı, bitirme tezi, 64 s., 1994.

ed-Dahdah, Antuvan. *Kâmusu'l-ceyb fi lugati'n-nahvi'l-Arabiyyi*. 1. Basım, Mektebetü Lübnan, 1997.

Darekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer. *el-İlel*, thk ve tahrir: Dr. Mahfuzurrahman Zeynullah es-Selefi, 1. bsk., Riyad, Daru Tibe, 1985, 8 cilt ve mücellet.

Ebu Dâvûd et-Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd el-Carud. *Müsned*, thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezi'l-buhûs ve'd-dirâsâtî'l arabiyye ve'l-islamiyye, 1. Basım, 1999.

Ebu Yalâ el-Mevsilî. *Müsned*. thk. Hüseyin Süleym Esed, Daru'l-Me'mûn li't-turâs, 1. Basım, 1986.

Esener, Ragıp. *Palmiyeler*, Ankara, Mart, 1999.

Görmez, Mehmet. *Sünnet ve hadisin anlaşılması ve yorumlanmasında metodoloji sorunu*. 2. Basım, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

Hafîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali. *Tarihu Bağdad*. thk. Mustafa Abdülkadir Atâ, 1. Basım, Beyrut, Darü'l-Kütübî'l-ilmîyye, 1997, 1-24 cilt.

Havva, Said. *Hadislerle İbadet Ansiklopedisi. (el-Esas fi's-Sünne)*, Aksa Yayın Pazarlama, İstanbul, Ekim, 1994.

Heysemî, Nureddin. *Keşfu'l-estâr an zevâidi'l-Bezzâr ale'l-kütüb-i site*. 2. Basım, thk. Habiburrahman el-Azamî, Müessesetü'r-risâle, 1984.

\_\_\_\_\_ *Buğyetü'r-Râid fi tahkiki Mecmau'z-Zevâid ve Menba'u'l-Fevâid*. Dâru'l-Fikr, Beyrut, thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş, 1994.

el-İclî, Ebu'l-Hasen Ahmed b. Abdullah b. Salih. *Tarihu's-Sikât*. 1. Basım, talik ve tahrir: Dr. Abdulmu'tî Kal'acî, Beyrut, Daru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1984, 1 cilt ve mücellet.

İşıcık, Yusuf. *Kitap ve Sünnetin Işığında Hz. Peygamber'in din ve dünya anlayışı*. Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 3, 1990.

İbn Asakir. *el-Mucemu'l-müştemil alâ zikri esmâi şuyûhi'l eimmeti'n-Nebel*. thk. Sekine eş-Şehâbî, tarihsiz, Daru'l-Fikr.

İbn Arabî, Muhiddin. *Fusûsu'l-Hikem tercüme ve şerhi*. A. Avni Konuk, haz. M. Tahralı, S. Eraydın. MÜ İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları

İbn Ebî Âsım. *Kitâbu'l-Âhâd ve'l-Mesânî*, thk. Faysal Ahmed el-Cevbira, Dâru'r-râye, 1. Basım, 1991, Riyad.

İbn Ebî Hatim er-Razî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Ebu Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris, 1. Basım, Haydarabad, Matbaatu meclisi Daireti'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1952, 9 cilt ve mücellet.

İbn Hacer el-Askalanî. *el-İsabe fî temyîzi's-sahabe*, 1. Basım, Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1995, thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz.

\_\_\_\_\_. *Lisânu'l-Mizân*. 1. Basım.thk. Muhammed Abdurrahman el-Maraşlî, Beyrut, Dâru İhyai't-turasi'l-arabî,1996.

\_\_\_\_\_. *Tehzîbu't-tehzîb*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1993.

\_\_\_\_\_. *Takrîbu't-tehzîb*. Thk. Halil Me'mûn Şıyha, 2. Basım, Beyrut, Dâru'l-marife, 1997.

İbn Haldun. *Mukaddime*. 2. Basım, thk: Ali Abdülvahid Vâfi , Lücnütü'l-Beyânî'l-Arabî,

İbn Hibbân, Alâuddin Ali b. Belbân. *el-İhsân bi tertîbi sahihu İbn Hibbân*, 1. Basım, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, thk. Kemal Yusuf el-Hût, 1987.

\_\_\_\_\_. Ebu Hatim Muhammed b. Hibban b. el-Büstî, *es-Sikât*, Dr. Muhammed Abdülmüfid Han, 1. Basım, Haydarabad, Dairetü'l-Maarifi'l-Osmaniyye, 1973, 9 cilt ve mücellet.

İbn Mâce, *Sünen*, (*Sindî şerhi ve Busirî tâlikâtı*). thk. Halil Memun Şıha, Daru'l-marife, 1. Basım, 1996.

\_\_\_\_\_. trc. ve şrh.: Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mace tercemesi ve şerhi*. Kahraman Yay., 1983.

İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muahmmed. *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*. thk. İhsan Abbas, Beyrut, Daru Sâdır, 1960, 9 cilt ve mücellet.

İbn Zebr er-Rebî, *Tarihu Mevlid'i-l ulemâ ve vefayatihim*. thk. Abdullah b. Ahmed, Daru'l-Asıme.

İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîsi ve'l-âsâr*. thr. Salâh b. Muhammed b. Uveyza, Dâru'l-kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1997.

\_\_\_\_\_ *Camî'ul-usûl fî ehâdisü'r-rasûl*. 2. Basım, 1980, thk. Abdülmecid Selim, Muhammed Hâmid el-Fetâ, Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabî, Beyrut.

Manastırlı İsmail Hakkı, *Sırat-ı Müstakim*. Usûl-i meşrutiyete karşı husemâ-yı milletin itirâzâtına müdafaa-i muhikka, I/18.sayı.

\_\_\_\_\_ *Sırat-ı Müstakim*. Tarih-i İslamiyet nâm müstearıyla Dr. Dozi'nin Türkçeye mütercem risale-i menhusuna daîr, III/75.sayı.

\_\_\_\_\_ *Sırat-ı Müstakim*. Tarih-i İslamiyet nâm müstearıyla Dr. Dozi'nin Türkçeye mütercem risale-i menhusuna daîr , III/75.sayı.

Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Musa b. İyâz el-Yahsûbî. *İkmâlu'l-Mu'lim bi-fevâidi Müslim*. 1. Basım, Dâru'l-Vefa, thk. Dr. Yahya İsmail, 1998.

\_\_\_\_\_ *eş-Şifa bi ta'rifi hukuki'l-Mustafa*. thk. Hüseyin Abdülhamid Nil, Şeriketü Darü'l-Erkam b. ebi'l-Erkam.

\_\_\_\_\_ *Şifâ-i Şerif tercümesi şerhi*. 1. Basım, ter. Suat Cebeci, Rehber Yayınları, 1992.

el-Karahisârî, Mustafa. *Ahterî Kebîr*, Arapça-Türkçe Büyük Lugat, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1310.

Karakılıç, Celâleddin. *İslâm'da istişâre ve önemi*, İslami Edebiyat Yayınları, 2004, İst. 2. Basım.

Al-Khatib, Ahmad. *Chihabi's dictionary of agricultural and Allied terminology*. English-Arabic, 3. Basım, Librairie du Liban, Beyrut, 1988.

el-Kardavî, Yusuf. *Sünneti Anlamada Yöntem*. 3. basım, çev. Bünyamin Erul, Rey Yayıncılık, Kayseri.

el-Kâsımî, Ali en-Necdî, *Müşkilâtü'l-ehadîsi'n-nebeviyye ve beyânuhâ*, Beyrut, 1985.

el-Kazvînî, Abdülkerim b. Muhammed er-Rafî el-Kazvînî. *et-Tedvîn fî ahhârî Kazvîn*. thk. Azizullah el-Agaridî, Daru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1987.

el-Kurtubî, Ahmed b. Ömer b. İbrahim. *el-Müfhim limâ eşkele min telhîsi kitâbi Müslim*. thk. Yusuf Ali Bedevi, Ahmed Muhammed es-Seyyid vd., Dâru ibni Kesîr, 1. Basım, 1996.

Kutub, Muhammed. *Peygamber'den iktibaslar*. Gözden geçirilmiş 2. Basım, Fikir Yayınları, terc. Akif Nuri, 1980.

Madran, Nurettin. *Büyük Tarım Sözlüğü*. Ankara, Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd., 1984.

Mehmet Zihni Efendi. *Muktazab*. Şamil Matbaası, 1980, İstanbul, 359-360.

Mevdudi, Ebu'l-Âlâ. *Sünnetin Anayasal Konumu*. Konya, 1997, trc. Durmuş Bulgur, Halid Zaferullah Dâudî, Dizgi ofset.

*Meydan Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*

Mizzî, Ebu'l-Haccâc Yusuf ibn ez-Zekî Abdurrahman. *Tehzîbu'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl*. thk. Dr. Beşşâr Ivâd, 1. bsk., Beyrut, Müessesetü'r-Risâle, 1992, 35 cilt ve mücellet.

*Mucemu'l-Vasît*. İbrahim Enis vd.

Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. Dağarcık Yayınları, İstanbul 1995.

el-Münâvî, Abdurraûf. *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-câmi's-sağîr*. İhyâu dâri's-sünne, 1. Basım, 1938.

Müslim, *Sahih*,

trc. Ahmed Davudoğlu. *Sahih-i Müslim tercüme ve şerhi*. Sönmez Neşriyat, 1983.

trc. Mehmed Sofuoğlu. *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*. İstanbul, İrfan Yayınları, 1970.

Nâsîf, Mansur Ali. *et-Tâcu'l-câmi'u'l-usûl fî ehâdîsi'r-rasûl*. I-IV, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-arabiyye, 3. Basım, 1962.

Özön, Mustafa Nihat. *Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük*. 4. Basım, İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Sadak, Bekir. *Tâc Tercemesi*. Eser kitabevi, İstanbul.

*Sahabeden günümüze Allah dostları Ansiklopedisi*. İstanbul, Şûle yayınları.

Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, Bilimevi Yayınları, II. Basım, 2001, İstanbul.

Sarı, Mevlüt. *Arapça-Türkçe Lûgat*, İstanbul, Bahar Yayınları.

es-Senûsî, Muhammed b. Yûsuf. *Sahihu Müslim ma'a şerhihi'l-müsemmâ İkmâlu ikmâli'l-mu'lim ve ma'a şerhihi'l-müsemmâ mükmilu ikmâli'l-ikmâl*. thk. Muhammed Sâlim Hâşim, I. Basım, Yer: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

eş-Şâî, Heysem b. Küleyb. *el-Müsned*, thk. Mahfuzurrahman Zeynullah, 1. Basım, 1410 H., Mektebetü'l-ulûm ve'l-hikem.

Şentürk Lütfi. *Güncel dini konular*, Diyanet İşleri başkanlığı yayınları, Ankara, 1998.

Şinnâvî, Fehmi. *Hilafet: Modern Arap Düşüncesinin Eleştirisi*, İnsan Yayınları, ter: Sadık Ömeroğlu, 1995.

Şirvani, Harun Han. *İslâm'da siyâsî düşünce ve idare üzerine araştırmalar*, çev. Kemal Kuşçu, İrfan yay. , Ahmed Said Matb., 1965.

Taberânî. *el-Mucemu'l-Kebîr*, Daru ihyâi't-turâsi'l-arabî, thk. Hamdi Abdülmecid es-Silefi, 2. Basım, 1984.

\_\_\_\_\_. *el-Mucemu'l-Evsat*, 1. Basım, thk. Mahmud et-Tahhân, Mektebetü'l-Maarif, 1986.

Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, thk. İbrahim Şemseddin, 1. Basım, 2001, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye

\_\_\_\_\_. *Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, 1996, thk. Muhammed Zehra en-Neccâr.

\_\_\_\_\_. *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, 1. Basım, thk. Şuayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risale, 1994.

et-Tîbî, Ahmed b. Muhammed. *Mışkâtü'l-Mesâbîh el-Kâşif an Hakâ'iki's-Sünen*, thk.el-Müftî Abdulgaffâr ve diğerleri, I. Basım, Lahor: İdâretü'l-Kur'ân ve'l-ulûmi'l-İslâmiyye, 1413.

et-Tûnisî, Muhammed b. Hilfe b. Ömer el-Vestânî el-Ubbî. *Sahihu Müslim ma'a şerhihi'l-müsemma İkmâlu ikmâli'l-mu'lim*, thk. Muhammed Sâlim Hâşim, I. Basım, Yer: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Topaloğlu, Nuri. *Hadislerde Dünya İşleri Meselesi*. yayımlanmamış makale.

Sami, Şemsettin. *Kâmus-ı Türkî*. Dersaadet, Çağrı Yayınları, 1317.

et-Tirmizî, Muhammed el-Hakîm. *Nevâdiru'l-usûl fî marifeti ehâdisi'r-rasûl*, thk. Mustafa Abdülkadir Ata, 1. Basım, 1992, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye.

Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul, 1945.

Türk Dil Kurumu, Hamid Atalay, *İngilizce-Türkçe Sözlük*.

Türk Dil Kurumu, *Tarım Terimleri I*, İstanbul, İbrahim Horoz Basımevi, 1949.

Türk Dil Kurumu, *Almanca-Türkçe Sözlük*, hazırlayanlar: Yaşar Önen, Cemil Ziya Şanbey, Ankara, 1993.

Üzen, Erdal, (Yrd. Doc. Dr.)İ. Ü. Fen Fakültesi Botanik Anabilim Dalı, Alfred Heilbronn Botanik Bahçesi Bahçe Sorumlusu "*Hurmanın polinizasyonu/döllenmesi*" konulu görüşme, İstanbul: 21 Şubat 2005.

Yeğın, Abdullah. *Yeni Lugat*, Hizmet Vakfı Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2004.

Yıldırım, Ramazan, *20.yy İslam Dünyasında Hilafet Tartışmaları*, Anka yay., 2004.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, Risâle, XI. Basım, Beyrut, 1996.

ez-Zerka, Mustafa. Ahmed, Kahraman, Abdullah. *Hadisin Anlaşılmasında Aklın ve Fıkhın Rolü*, Sivas, 2004, Akademi Yayınları

